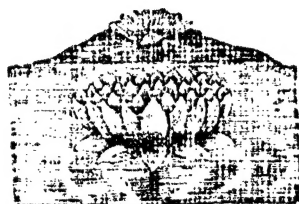

ધર્મભિમાંસા-નિત્યકર્મ.

સંશોધક, સંપાદક અને પ્રકાશકઃ
હરિપ્રસાદ બાળમુકુન્દ બાઈ.

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
વિચારણા.	૧	ગર્ભવતીના નિયમ.	૯૫
આત્મહત્યા.	૧૧	નિષ્કામ સેવા.	૯૬

કુમારિકાનું વિશેષ કર્તવ્ય.	૧૭૭	નિષ્કામ સેવાનું કર્તવ્ય.	૧૩૨
વરકન્યાની પ્રતિજ્ઞાઓ } (સપ્તપદી)	૮૧	યાજ્ઞ. ૧૩૬	૧૩૬
વહુઓના ધર્મ.	૮૪	આરતિ.	૧૩૭
પતિસ્તોત્ર.	૯૨	ઉપાસના સમજ.	૧૩૮
સ્વસ્થલાના નિયમ.	૯૪	સ્ત્રીત્વ પ્રકટાવકની રીત.	૧૪૦
		પ્રાર્થના.	૧૫૨

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાયિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૫૩૮૮ વર્ગીક

પુસ્તકાતું નામ ધર્મખિમાંસા- નિત્યકુર્મ

વિષય ૫૨ ૪૪૪

॥ श्री शुद्धिवो विजयवृत्तराम्ना,
॥ श्री राधेश्वरभणु कृष्णाय नमः ॥

धर्मभिभांसा-नित्यकर्म.

(भीष्म व्यावृत्ति सुधारा वधारा साधे)

संशोधक, सम्पादक, अने प्रकाशक:

श्री. श. अ. शु. उ. लक्ष्मिप्रसाद भाणभुक्कुन्ने लक्ष्म.
(डबालान्नगरा)

दात्र-हरिपुरा, भवाम्भी-संसंग सुवन-मुः सुरत,

संवत् १८८६ ना. पोष सु. १५ मकरसंक्रांति.

(दोहुरे)

"मनुष्य वृक्षनुं धर्मं भूण, यत् नीति, सत्य डाण;
पत्र पूर्य, इण मुक्ति छे, भूण सिंघो वृद्ध भूण.

(अभूत्य)

“બૂલે છે બાધ શાને તું ?”

ગજલ.

- કરી લે સત્ય કમાણીને, બૂલે છે બાધ શાને તું ?
 સ્વધર્મને નથી ચ્હાતો, પરયા તંત્રમાં ધાતો.
 સ્વછંદચારે છૂંદાતો, બૂલે છે બાધ શાને તું ? ૧
- સ્નાન, સંજ્ઞા, જપ, હોમ, સ્તુતિ પાક દેવ પૂજા,
 અતીથિ, વૈશ્વદેવ કર્મો, બૂલે છે બાધ શાને તું ? ૨
- સનાતન ધર્મને ધારી, થયા જો ભીષ્મ ભડ જેવા,
 કૃષ્ણને રામની નીતિ, બૂલે છે બાધ શાને તું ? ૩
- ગંવાયાં છે જજે ગીતો, હજી છે તાગાં ને તાગાં,
 નીતિના ફરકતા નેજા, બૂલે છે બાધ શાને તું ? ૪
- હું પદનું હાડકું છોડી, મમના નાંખને તોડી,
 સ્વધર્મે જીવ લે જોડી, બૂલે છે બાધ શાને તું ! ૫
- અસત્યે તું જઇશ માર્યો, ડહાપણે દાટ બડ વાળ્યો ?
 જીત્યો જાણું પણ હાર્યો, બૂલે છે બાધ શાને તું ? ૬
- જોડી મોહપાશથી માયા, બળદિણુ તેં કરી કાયા ?
 ઘેલછા છોડી દે ડાહ્યા, બૂલે છે બાધ શાને તું ? ૭
- કહું કોડે તને આપું ! શિખામણુ સુખની આપું
 તને સ્વસ્વરૂપમાં સ્થાપું, બૂલે છે બાધ શાને તું ? ૮
- માનવનો ધર્મ લે ધારી, પશુગત કર નવ ખારી
 અમૂલી અદંગી તહારી, બૂલે છે બાધ શાને તું ? ૯
- સજી ને સાચા ધર્મોને, તજી દે અનાતમ કર્મોને;
 દરિદ્રસાદ ના મર્મોને, બૂલે છે બાધ શાને તું ? ૧૦

પ્રસ્તાવના

‘ધર્મમિમાંસા-નિત્યકર્મ’ની પહેલી આવૃત્તિમાં જે પ્રસ્તાવના મૂકી છે તે સર્વેને વિદિત છે, એટલે આ બીજી આવૃત્તિમાં એ વિષે વધુ લખવા હું ધારતો નથી. પરંતુ આ બીજી આવૃત્તિમાં ઘણાજ સુધારોવધારો કરી મારાથી બનતા પ્રયત્ને મનુષ્યોમાં ધર્મભાવના, નીતિભાવના, સેવા-ભાવના અને શુદ્ધ સનાતન વૈદિકધર્મનું પાલન થાય તેવી યોજના કરવામાં ખાસ લક્ષ્ય રાખવામાં આગ્યું છે. દિજવર્ણે અવશ્ય શારીરિક, માનસિક શુદ્ધિ કરવા નિત્ય સન્ધ્યાવંદનાદિ કર્યા વગર રહેવું જોઈએ નહિં. પવિત્ર સંસ્કારોથી સત્કર્મ કરવા ઉત્સાહ થાય છે અને સત્કર્મથી અંતઃકરણ શુદ્ધ થાય છે; ન્યારે અંતઃકરણ શુદ્ધ થાય છે ત્યારેજ પોતાનો મનુષ્ય જન્મ દુર્લભ છે તે સમજાય છે અને તે પછી માતાપિતા-શાસ્ત્ર-ગુરુ વડીલોનાં વચન પ્રીતિપૂર્વક પાલન કરાય છે. એટલુંજ નહિં પણ ધર્મ, નીતિ અને સત્કર્મને માર્ગે જવામાં ઉત્સાહ વૃદ્ધિ થાય છે, પરોપકાર સધાય છે, મનુષ્ય જન્મની સાક્ષ્યતા વધતી જાય છે, શુદ્ધચિદાકાશમાં ઉડવાની ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે, દૈત્યોદની નિવૃત્તિ થઈ અદૈત આત્મભાવના અને વિશ્વવ્યાપી પ્રેમ પ્રકટે છે, આદિવ્ય કર્મભૂમિ જે ભરતખંડ છે, તે ભારતભૂમિ જન્મદાત્રિના ઋણથી છૂટી પરમંતિ પામ્યા છે. આદિવ્ય માર્ગની નિસરણીરૂપ-ધર્મમિમાંસા-નિત્યકર્મના પુસ્તકમાંથી બાળકથી તે વૃદ્ધપર્યંતને જાણવા જેવું, શીખવા જેવું અને પોતાના આચરણમાં મૂકવા જેવું કંઈકિને કંઈકિ છે, તેમજ શારીરિક, માનસિક અને અધ્યાત્મિક બળને ઉત્પાન્ન કરવાની ક્રિયા તથા ત્રિવિધ તાપો દ્વર થાય તેવાં સુલક્ષણ પ્રકટાવાની વિદ્યા વગેરે સરળ સમજાય તેવી ગોઠવણ કરવામાં આવી છે. છતાં જે કોઈને વિચારપૂર્વક ભુલ-ચુક દેખાય તેા ક્ષમ્યત્વ કરવા ચુકવું નહિ; અને તે વિદિત કરવું કે જેથી ફરી સુધારી શકાય.

લી૦ આપના હરિપ્રસાદના જન્મકરિ.

॥ શ્રી શુકદેવો વિજયતેતરમ્ ॥

વિરહાંજલિ યુક્ત અર્પણમુદ્રા

શ્રીસશ્વિદાનંદ, સર્વેશ્વર, સર્વાન્તર્યામિ, સર્વવ્યાપક, શ્રીસદ્ગુરુ શુકદેવજી મહારાજશ્રી અપ ખરેખર શ્રી હંશ્વર અવતાર ધારણ કરી તરણાનો મેર અને પત્થરના પારસમણિ ખનાવ્યા એ વાત અનુભવ સિદ્ધ છે. આપે ગુર્જરભૂમિને વિષે પ્રકટ થઈ અકૃત્રિમ સત્કાર્યો કરી પતિતપાવની શ્રીનર્મદા તટ પાસે અકુરપુર (અંકલેશ્વર) ની યોગ્યતાને (સદ્ગુરુપાનાયણયુક્ત શનકુણ્ડ પુરુષોત્તમયાગ-નિત્ય પાનાયણાદિ પ્રયોગ અને યજ્ઞયાગાદિકો તથા અનેક અનુષ્ઠાનો વિ. કરી) દિવ્ય ખનાવી દીધી છે; એટલું કહેતાં પણ પૂર્ણ સંતોષ થાય તેમ નથી; કારણ, કે તે સિવાય ધણી સ્થળે જ્ઞાનામૃતની અસ્ખલિત ધારા વહેવરાવી અનેક અનુષ્ઠાને કૃપાર્થ કીધા છે. આપનાં અનેક અવર્ણ્ય કાર્યો તેમજ ઉપકારો વિસ્મય થાય તેમ નથી; તેમજ આપના ઉપકારનો અદ્ભુત વાળી શકાય તેમ પણ નથી. હું તથા સઘક વર્ગ અપની કૃપાનો તથા આપના દિવ્ય જ્ઞાનનો અદ્ભુત વાળવા તન, મન અને ધન વડે મેવાની સામગ્રી તૈયાર કરીએ, તોપણ ઋણથી છૂટી શકીએ તેમ નથી.

આપશ્રી જે તનુમાં રહી વિવિધ હિતકર ભૂમિકામાં પ્રકાશતા હતા તે વર્તમાન તનુમાંથી નિજેચ્છા વડે એકાએક અન્ન સ્વરૂપમાં લયયોગ કર્યો (સિદ્ધિઓ સહિત સંવત ૧૯૮૫ ના બાદ્રપદ શુક્લ એ દશીને શનીવારે સમાધિસ્થ થઈ સ્વધામ પધર્યો) એટલે આવરણના

શ્રીમદ્ પૂજ્યપાદ સદગુરુ શ્રી શુકાચાર્ય મહેરાજ.
માગદય:- વિ. સંવત ૧૯૩૨ અષાઢ કૃષ્ણ પંચમી ને મંચળવાર
સમાધિસ્થ:- સં. ૧૯૮૫ ભાદ્રપદ શુક્લ (દાન) એકાદશી ને રાત્રીવાર

શ્રીશુકદેવ મંદિર-અંકલેશ્વર.

સંપર્કથી (સ્પર્શ સંસર્ગ) રહિત આવિષ્કારવાળા ઉચ્ચતર અને વિશેષ દૈદિપ્યમાન સ્વસ્વરૂપને પામ્યા તેથી હું તથા સાધક બન્ધુઓ અને અન્ય પરિચિત સ્નેહિઓને આપશ્રીનું નિત્ય વિશુદ્ધ જ્ઞાન, આત્મ ઉપયોગી સલાહ તથા સચ્ચુદ્ધર્શન અટકી જવાથી તે હાની ખેદમગ્ન કરે એ સ્વાભાવિક છે. ખો! આપ અપ્રતિ નિધેય (પ્રતિનિધીરૂપ કોઇ જ થઇ શકે નહિ તેવા) અને પુનઃ અપ્રાપ્ય આપના સંકલ્પના ઉત્તેજનની મને તથા સાધક વર્ગ વગેરેને જરૂરિઆત હોવાથી પુરેપુરી ખોટ જણાઇ રહી છે. જેથી અમને શોકરૂપમાં નિઃપતન કરાવનાર કંઈનની માફક સર્વલોકના શિરપર ઝંબુમી રહેનાર જે સ્યામ કાલાબ્ર છે, તેની મર્યાદાને ઉત્ક્રમણ કરી તેથી આગળ અવલોકવાને તથા અસ્તાચલાવલંબી સૂર્યના સુવર્ણ તેજસ સમ શોભતા તથા યશસ્વી જીવનના પ્રકાશ માત્રને જ વિલોકવા મારી તથા સાધક વર્ગની આ શોકપુર્ણ—વિરહાગ્રસ્ત સમાવસ્થામાં પણ અમે યત્નવાન બની આપશ્રીનું કામ અને કૃતિ તથા દૃષ્ટાંતને મૂર્તિમંત વ્યક્તિરૂપે અને માર્ગદર્શકરૂપે “અમને ત્યજી ગયેલા છો છતાં” અમે આપશ્રીના જીવન તથા શીઝને અનુસરવા પ્રયત્નશીલ થઇએ; કે જેથી આવા મરણમાંથી અમારી મધ્યમાં ઉદભવતા અમર જીવનના ઝરાનો સાક્ષાત્કાર કરી શકીએ, એવી આપના પ્રત્યે નિરંતર અમારી અંતઃકરણપૂર્વક નમ્ર પ્રાર્થના છે.

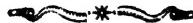
હે વિશ્વવ્યાપી પ્રેમમૂર્તિ, હે કૃપાન ભંડાર ! આપે જ અર્પેલા મન, શુદ્ધ ઇન્દ્રિયાદિતત્ત્વોદ્વારા મારાથી જે કંઈ સત્કર્મરૂપી ક્રિયાઓ થાય તે સર્વે આપને જ અર્પણ હો. આપની જ પ્રેરણાથી પ્રથમુત્પત્તિ ધર્મભિમાંસા નિત્યકર્મનું પુસ્તક છપાતી જન સમુદાયના હાથમાં

મુક્યું હતું. તે પુનઃ દ્વિતીય આવૃત્તિની જરૂર હોવાથી સુધારાવધારા સાથે આપશ્રીને અર્પણ કરી આપની પ્રેરણાથી પાશ્વ જનસમુદાયના હાથમાં મુકું છું; દારણ કે મનુષ્ય માત્રના જીવન સંગ્રામમાં વિજય આપનાર જે ધર્મરૂપી ભાષામાં સત્કર્મરૂપી શસ્ત્રો ભરેલાં છે; “જેનો જીવયોગ ઋષિમુનિઓ તથા દ્વિજ અને સ્ત્રી વગેરેઓએ કરી ઉભય લોકમાં આત્મ વિજય મેળવ્યો છે.” તે ધર્મરૂપી ભાષામાં સત્કર્મરૂપી શસ્ત્રો આ ધર્મમિમાંસા-નિત્યધર્મની બીજી આવૃત્તિમાં ઘટીત રીતે ગોઠવેલ છે; તે આપના યુગ્લ ચરણકમળ પાદુકામાં સમર્પણ કરું છું; તો તેને આપ કૃપા પ્રસાદીરૂપ બનાવી, મનુષ્ય જીવનના તત્ત્વોમાં તે દ્વારા અમરત્વ પ્રકટ કરાવશો; એવી આપના રંક સેવકને આશ્ના છે.

લી. આપનો ચરણાનુજ દાસ

હરિપ્રસાદના

સવિનય સાષ્ટાંગ દંડવત્.

સ્વ. શેઠશી રણછોડદાસ જીનીસનદાસ સંરેયા. મુ. સુરત.

જન્મ

સં. ૧૯૨૨ ના જેઠ મુઠ ૧૦

સ્વર્ગવાસ

સં. ૧૯૮૪ ના ભાદરવા વદી ૧૪

નિવાપાંજલિ

“ જ્ઞાતે શ્રી માળીવણિક વૈષ્ણવ, ધર્મશીલ અવતાર એ,
પરહિત કાજ જ લક્ષ્ય જેનું, હૃદય અતિ ઉદાર એ;
ક્યમ વિસરે એ શુદ્ધ આત્મા, પ્રેમમૂર્તિ ભાસને;
‘ નિવાપાંજલિ ’ અર્પુ આ હું, સ્વર્ગસ્થ રણુછોડાસને.”

‘ મરહુમગૃહસ્થ ’ દશાશ્રીમાળી વણિક યાત્રિના હૃદય કુળમાં જન્મ્યા હતા, અને પોતાનો ધંધો સરયાનો હોવાથી અતર વગેરે સુગંધી તેજો બનાવી લોકોને સુગંધીવાન કરતા હતા; સ્વર્ગસ્થ શેઠજી જેકીજનદાસ દુર્જભરામ સરયાને એ પુત્રો હતા; તેમાં જેષ્ઠ પુત્ર સ્વ. રણુછોડાસ તથા નાના પુત્ર સ્વ. છોટાલાલને મુકી તેઓ સ્વર્ગસ્થ થયા. તેમની નીતિરીતિ-કહેણીરહેણી તેમના પુત્રોમાં ઉતરેલી હતી, તેમના જેષ્ઠ પુત્ર સ્વ. રણુછોડાસ શેઠને ત્રણ પુત્રો અને ત્રણ પુત્રીઓ એમ છ સંતાન હતાં, તેમાં દૈવ્યગતિથી પોતાના જેષ્ઠ પુત્ર લલુભાઈ એક પુત્રને મૂકી દેવલોક પામેલા હતા. તેમજ સ્વ. શેઠજીની એક પુત્રી વૈષ્ણવ પામી સ્વર્ગસ્થ થઈ હતી. તથા તેમનાં ધર્મપતિ જડાવ સ્વભાવે ધર્મશીલ હતાં તે પણ દેવલોક પામ્યાં. ત્યારથી મરહુમ શેઠજી રણુછોડાસની વૃત્તિ પ્રતિદિન ધર્મપરાયણ વિશેષ વધવા લાગી, તેમ તેમ ધર્માચરણ કરવા લાગ્યા, અને પોતાના પિતાશ્રીના ધંધાને અવલંબી ઉત્તમોત્તમ સુભકૃતિ અને શુભ વાસના વડે આર્થિક પરમાર્થિક બન્ને માર્ગને અનુસરી પોતાની પવિત્ર જીવનનૌકા ચલાવતા હતા; પોતાની ગૃહસ્થાઈને જાળવું વ્યવહારિક-પરમાર્થિક કાર્ય કરવામાં સંકુચિત ભાવનાનો ત્યાગ જણાતો હતો, પ્રભુ કૃપાએ સત્સંગ બળથી હૃદયપથનો કંઈ ઓરજ થયો. શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર ઉપર

પ્રેમભાવના વૃદ્ધિ પામતાં શ્રીમદ્ ભાગવત સપ્તાહ જ્ઞાનયજ્ઞ પોતાને ત્યાં કરાવી કૃતકૃત્ય થયા; એટલુંજ નહિં પણ નિત્ય સંતસમાગમ અને શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાજી ઉપર દ્રઢાશક્તિ બંધાઇ અને જીવન કલ્યાણાર્થે પોતાને ત્યાં ચાર માસ ગીતા પ્રવચન કરાવી જ્ઞાનામૃતનું અત્યંત પ્રેમભાવથી પાન કરીયું; “જે મનુષ્ય નિરંતર સુગંધમયજ રહે અને ખીજીને પણ તેનો રસસ્વાદ અનાયાસે પ્રાપ્ત થાય અને કરાવે તે મનુષ્ય વ્યવહારમાંથી પરમાર્થમાં પણ તેમજ કરે એમાં નવાઇ હોઇજ નહિ.

ધર્મ, કર્મ અને પુણ્યદાન કરનારા મનુષ્યો કંઈ કીર્તિ માટે બધું કરતા નથી. પણ સ્વકર્તવ્ય સમજી તેઓ ધન કરતાં પણ કેવળ ધર્મ અને સત્ય માર્ગની વધારે કિંમત ગણે છે. શુભ કરનારાઓની સુગંધ અને અશુભ કરનારાઓની દુર્ગંધ સ્વાભાવિકજ જન સમાજમાં પ્રસરે છે. દિવસને દિવસ અને રાત્રિને રાત્રિ તેના સમય ઉપરથીજ કહેવાય છે. જેનો ધંધોજ સર્વ મનુષ્ય માત્રને ખુશમો (સુગંધ) આપવાનો છે. એટલે સુગંધીદાર અત્તરો બનાવી જતા ચીન વિગેરે દેશ પરદેશના મનુષ્યોને મધમધતા બનાવી દીધા છે; તેમજ મનુષ્યોમાં મનુષ્ય-ત્વ શોભાવવા ધર્મ કર્મ રૂપી ખુશમો (સુગંધ) ધર્મભિમાંસા-નિત્યકર્મ દ્વારા પ્રસિદ્ધ કરી પોતાના ધનને પવિત્ર કરવા. શાસ્ત્ર સદ્ગુરુ રૂપની સેવા બજાવી કૃત કૃત્ય થવા રૂપજ ઇચ્છા હતી. તેથી. પોતે તેમાં તૃપ્ત થઈ અન્યને તૃપ્ત કરવા એ સંસ્કાર તેમનામાં ઉદય થયો; નિત્ય સત્સંગમાં બેસવા લાગ્યા; ગામ પરગામ પણ તેવા પ્રસંગમાં જવું આવવું કરીયું, અંડલેશ્વરમાં મારા પરમ દયાળુ શ્રી શુકદેવ સદ્ગુરુ પાસે અમો જતા ત્યારે ત્યાં પણ જ્ઞાનામૃત પાન કરવા આવતા અને ચર્ચા ચલાવતા, તેમજ વ્યવહારમાં પણ પોતાને

છાજતી યોગ્ય પરમાર્થ બુદ્ધિથી કામ કરતા; તથા વગર સંકોચે પોતાની જ્ઞાતિમાં પોતાના વડીલોને છાજતા અગ્રભાગ લેતા તેમજ સગાસંબંધીઓમાં સ્નેહપૂર્વક કાર્ય કરવા ઉત્સુક રહેતા અને ધરીત કાર્યો પાર ઉતારી આપતા હતા.

આ પ્રમાણે દીનચર્યા કરતા હતા. પોતાને ત્યાં આતિથ્ય—અભ્યાગતનું સન્માન યથાર્થ જળવાવું હતું; તે ઉપરાંત ગુપ્ત દાનક્રિયા પણ ચાલુ હતી, તેથી તે સંસ્કારોનો, સ્વ. મરહુમના જેષ્ઠ પુત્ર બાલુભાઈ તથા ચંદુલાલ તથા અ. સો. તારાગવરી તથા અ. સા. મંગળાગવરીમાં ધીરે ધીરે ધર્મયુક્ત પ્રાદુર્ભાવ પામતો જોવામાં આવતો હતો.

એક વખત સત્સંગમાં કથા સમાપ્ત થયા પછી તેઓએ ધર્મ ચર્યા ચલાવી અને પોતાનું નિત્ય કર્તવ્ય શું એ પ્રશ્ન કર્યો, ત્યારે એમ જણાવવામાં આવ્યું, કે ગૃહસ્થાશ્રમના ધર્મને ગૃહસ્થાશ્રમીઓએ પ્રથમ પાલન કરવું એ યોગ્ય છે. વર્ણાશ્રમ ધર્મને અનુસરી ગૃહસ્થો ચાલે તો જરૂર કલ્યાણપ્રદ છે. તે ઉપરથી ધર્મમિમાંસા નિત્યકર્મને ધારણ કરવા તેમને ઉત્કંઠા થઈ અને દુઃકમાં એક પુસ્તક લખી મારી પાસે તૈયાર કરાવ્યું એટલે તે શ્લોક ગુજરાતી હોય તો સાધારણ બહેલાંને પણ વાંચતાં વાર લાગે નહિ; માટે તેમ કરાવવા તેમજ સ્ત્રી-પુરુષો બાળકો વગેરેને ધર્મશિક્ષણ પ્રાપ્ત થાય એવા હેતુથી કેટલીક ધર્મવાર્તા મૂકવા તેમની ઈચ્છા થઈ અને તે દુઃક સમયમાં છપાવી બહાર પણ પાડ્યું; તેની જોતજોતામાં તમામ નકલો આશ્રમો, સત્સંગ મંડળો અને ધર્મજ મનુષ્યોમાં ખપી ગઈ— એટલે તે ફરી છપાવવા તેમને આગ્રહ હતો. પરંતુ મારી શ્વારીરિક્ક

સંપત્તિ યોગ્ય નહિ રહેવાથી કેટલાક સમય સુધી તે બની શક્યું નહિ. સંવત ૧૯૮૪ના ભાદ્રપદમાં નડીઆદ શ્રી નારાયણદેવના મંદિરમાં ભાગવત સપ્તાહ વાર્ષિક પારાયણ હતું, તે સમયે ત્યાં પણ મને એ જ સૂચન કર્યું. તે પછી તેઓશ્રી સુરત ગયા. દૈવયોગે તેમની પ્રકૃતિમાં વિક્રિયા થઈ. અવસાન કાળ નજીક આવતો ગયો તેજ માસમાં વદ ૧૩ને રોજ મને બોલાવ્યો. ધર્મભિમાંસા નિત્યકર્મ બીજી આવૃત્તિ છપાવવા માટે મને કહ્યું, મેં કહ્યું કે જરૂર તે બનશે. પછી તેમને શ્રીમદ્ ભાગવત અને ગીતાના ઉપર અપૂર્વ પ્રેમ હોવાથી શ્રવણ કરવા ઇચ્છા જણાવી. મેં શુક પરિક્ષિત સંવાદમાંથી; મણ્ડ સમયે જીવનું કતવ્ય તે વિષય શ્રવણ કરાવ્યો, બીજે દિવસે ગીતા શ્રવણ કરવા મને બોલાવ્યો. અને તે પણ શ્રવણ કરાવી અને તેજ દિવસે (ભાદ્રપદ કૃષ્ણ ચતુર્દશીએ) સાંજના છ વાગે ભગવદ્ સ્મરણ કરતાં કરતાં નાશવંત શરીરનો ત્યાગ કરી સદાને માટે તે પૂણ્યાત્મા સ્વર્ગ સિધાવ્યા. (તેમની અવધિપર્યન્ત સત્સંગમાં ખોટ જ જણાય છે,) તેમની પાછળ ધરીત ઉત્તર ક્રિયા કરી તેમના વાર્ષિક દિવસમાં તેમના પવિત્ર પુત્રોએ ધર્મ કતવ્યને ચાલુ રાખી સંવત ૧૯૮૫ના આશાઠ માસમાં શ્રી ભાગવત સપ્તાહ બેસાડી સત્કાર્ય કર્યું એટલુંજ નહિ પણ સ્વ. શેઠજીનો જે અંતિમ સંકલ્પ હતો; તેને સંપૂર્ણ કરવા ઉત્સાહપૂર્વક ધર્મભિમાંસા-નિત્યકર્મ બીજી આવૃત્તિ સુધારા વધારા સાથે તેમજ શ્લોકના અર્થ સાથે છપાવી તે કાર્ય પણ સંપૂર્ણ કર્યું.

ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહી ધર્મમુક્ત યોગ્ય સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરી માતા પિતા, આત્મ, સદ્ગુરુ વચ્ચેના પાલન કરનાર સત્પાત્ર સદ્ભાગી પુરુષોને ધન્ય-વદન થતે છે. કારણ કે, શંકરાચાર્ય ભગવાન પણ કહે છે, કે:—

ધન્યં માતા પિતા ધન્યો ગોત્રં ધન્ય કુલોદભવઃ ।

ધન્યાચ વસુધાદેવિ યત્રસાદ ગુરુ ભક્તતા ॥

“તહેમની માતાને ધન્ય છે, તહેમના પિતાને ધન્ય છે, તહેમના ગોત્રને ધન્ય છે, જે કુળમાં ઉત્પન્ન થવાયું છે તે કુળને ધન્ય છે, અને જે પૃથ્વીમાં નિવાસ કરાય છે તે પૃથ્વીને પણ ધન્ય છે, કે જેણે સદ્વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી તે વિદ્યાનું જ્ઞાન દીધું છે અને સદ્ગુરુ પરમાત્માની ભક્તિ કરી છે.”

જીવને મનુષ્ય જન્મ ધારણ કરી દયા, દાન દિનતા એજ ધર્મ પ્રતિપાદન કરવાનો છે. મનુષ્યોએ સર્વ પ્રાણી ઉપર દયા રાખવી, દાન દેવું અને નમ્રતા રાખી અહંમત્વનો ત્યાગ કરવો.

કાયા, વાણી અને મન વડે મનુષ્યને ધણું દાન કરવાના છે. તેમાં અન્ન ને જળનું દાન શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. તે કરતાં પણ અધિક જ્ઞાન દાન છે. શાસ્ત્ર વચન દ્વારા જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, માટે શાસ્ત્ર પ્રણિત વચનો સરળ ભાષામાં નાનાથી તે મોટા સુધી વાંચી શકે, અને સમજી શકે, એવાં પુસ્તકો છપાવી પ્રસિદ્ધ કરી પડત કિંમતે આપવામાં આવે તો લોકને લાભ થાય અને સાહિત્ય પણ સસ્તું બને. એટલા માટે પંચોપકારી અને સાહિત્યના રસજ્ઞ જનોને ઇશ્વર સદા સર્વદા પ્રસન્ન રહી પરમાર્થ જુદિ અને જ્ઞાન ભક્તિનો અશ્વમ્ય લાભ પ્રાપ્ત કરાવે.

અસ્તુ.

પરમાત્મા પ્રભુને પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે, કે તેમનાં સુક્રિત દિનપ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામી તેમની ચશ સાથે અઃ લોક-પરલોક પર્મગતિ હો. તથા સ્વર્ગસ્થ મરહુમ શેઠજીના અમર આત્માને પર્મ જ્ઞાન્તિ થાઓ. તથા તેમના પુત્રો વિગેરે તેમજ ગતિ વિગેરેને

સદ્વિદ્યા, શ્રી, યશ, આયુષ્ય ધર્મની પ્રાપ્તિ થાઓ; અને ભારતનાઃ
યાવત સંતાનોમાં સ્વધર્મ અમી ઝરણાંની ઉત્કૃષ્ટ ભાવના પ્રકટ
એજ પ્રાર્થના. લી. હરિના શુભ આશિર્વાદ સાથે જય શ્રી હરિ.
પ્રિય આત્મ સ્વરૂપો !

આ ધર્મમિમાંસા—નિત્યકર્મમાં કંઈ પણ ભુલચુક હોય તો તેને—

“ચાલણી થોથાં રાખીને, છાંડે માંહીથી છાર,
સુપડું સારજ સંગ્રહે, કરો એ વિવેક વિચાર.”

ચાલણી જેવા સ્વભાવનો ત્યાગ કરી, સુપડાવત સ્વભાવ રાખવો
મતલબ કે સાર ગ્રહણ કરવો. અસારનો ત્યાગ કરવો એ સગજનોની
શોભા છે.

વિ. વિનંતિ કે:—આ પુસ્તકની કિંમત નથી પણ “એક પંથ
દો કાજ જેવું છે.” ટીપે ટીપે રાવર ભરાય અને કાંકરે કાંકરે
પાળ બંધાય. એ કહેવત મુજબ આ પુસ્તકને પોતાના ધર્મ પ્રાણ
સમાન લેખી તે બદલ પોતાની શ્રદ્ધા શક્તિ પ્રમાણે ભેટ રૂપ ને
કંઈક પણ રકમ (એટલે ઓછામાં ઓછા આઠ આના
સુધી) સુરત હરિપુરા—સતસંગ ભુવનમાં અર્પણ કરશે. તો
તે ભેટ પ્રભુ પરાયણ પુસ્તકો છપાવવામાં મદદરૂપ થઈ પડશે; અને
કેટલાએકને તે પુસ્તકો ઉપયોગી થશે. માટે સુઝ ધર્મ બંધુઓ અને
જીએનોએ પોતાની ધર્મયુક્ત ફરજ સમજવા ચુકવું નહિ. અંકલેશ્વર
નિવાસી. શ્રી સદ્ગુરુચર્ય શ્રી શુકદેવજી મહારાજ સ્વધામ પધાર્યા છે
અને તેમના જીવન ચારિત્ર્યનાં પુસ્તકો છપાવવા પણ જરૂર છે; તો
તેમાં પણ આ રકમ લોકહિતાર્થે ઉપયોગી થશે.

॥ ॐ श्री सहस्ररुद्र कदेवो विजयतेतराम् ॥

વિચારણા

આપણા શ્રોત સ્માર્ત સનાતન વેદધર્મ દ્વિન્દુશાસ્ત્રના આધારે ઉભય (શ્રી પુરુષો) વર્ગે ઘણા પ્રેમપૂર્વક વિવેકથી શ્રદ્ધાયુક્ત પોતાની ઉન્નતિ માટે અવશ્ય આચાર વિચારનું પાલન કરવા ચૂકવું જોઈએ નહિ, તેમજ જે જે વાંચવામાં કે શ્રવણ કરવામાં આવે તેમાં એકાગ્ર ચિત્તવડે કરી શબ્દને ઓગળી શબ્દાર્થ કરવો અને તે અર્થ સમજવો, સમજ્યા પછી અનુભવવો અને તેને વર્તુલ્યકમાં મૂકવો જેથી કાર્યની સિદ્ધિ સત્વર થાય, ત્યાં સુધી શબ્દજ્ઞાન યથાર્થ ન થાય, ત્યાં સુધી અર્થજ્ઞાન ન હોઈ શકે, અને અર્થજ્ઞાન વિના સત્માર્ગની યથાવિધિ પ્રાપ્તિ ન થાય, અર્થજ્ઞાન વિના અનુભવજ્ઞાન તો હોયજી કયાંથી અને અનુભવજ્ઞાન સિવાય કાર્યક્રમ વ્યવસ્થિતની આશા રાખવી એ ફોફટ છે.

આજકાલ બધે પ્રવૃત્તિ વિલક્ષણ જોવામાં આવે છે. અસત્યમાં સત્યની દૃષ્ટિ કરી હાલના જમાનાની ફેશનયુક્ત પ્રહારજ્ઞાનની સફાઈ વધી ગઈ છે, પ્રહાર્યર્થાશ્રમમાં ફેશન, ગૃહસ્થાશ્રમમાં ફેશન, સંન્યાશ્રમમાં

ફેશન, જાણવા-ગણવામાં ફેશન, ભોજન-જમવા-રમવા-હરવા-ફરવા
 સૂવા-ખેસવામાં પણ ફેશન, ફેશન ને ફેશન, “ ફેશન એટલે ગમે
 તેમ હો-ગમે તેમ થાય પણ ટાપટીપ-ચીપાચીપ-લખવામાં-વાંચવામાં
 બોલવામાં અને તમામ વસ્તુવિચાર માત્રમાં ન્યાં જૂઓ ત્યાં ફેશનબાધ
 હાજરની હાજર ” કોઇને શાસ્ત્ર પદ્ધતિનું સત્કર્મ ગમતું નથી, કોઇને
 શાસ્ત્ર પદ્ધતિનું ઉપાસના કર્મ ગમતું નથી, કોઇને શાસ્ત્ર પદ્ધતિસર
 ચતુષ્ટ સાધન પદ્ધતિવાન થવું ગમતું નથી, કોઇને વર્ણુ અને
 આશ્રમના ભેદો પણ ગમતા નથી. કોઇને આચાર-વિચાર કે પવિત્રતા
 ગમતાં નથી, આહાર-વિહારની સુદ્ધિનો સમુજો નાશ થઈ ગયો.
 જણાય છે. આ હા હા. એ પવિત્ર મારી બહાલી ભારતભૂમિ
 પૂર્વેની તહારી રિયતિ ક્યાં ? તહારામાં ઉત્પન્ન થઈ પવિત્ર કંદ, મૂળ,
 ફળ, પુલનો આહાર કરી અત્યંત શુદ્ધિદારા સંયમ નિયમનું પાલન
 કરી પરમગતી મેળવનારા, દેવરૂપિ, બ્રહ્મરૂપિ, રાજરૂપિ સંત, મહાત્મા
 અને ભકતો જેવા નર રત્નો ક્યાં ? અને હાલના જમાનાનાં જ્ઞાન
 બુદ્ધિ ગયેલાં મનુષ્યો ક્યાં ? આ તે શું આશ્ચર્ય ? કળાબળ કે બુદ્ધિની
 મંદના, શું સમજવું ? ” ધર્મશાસ્ત્રનાં ઘણાં પુસ્તકો બહાર પડી
 ચૂક્યાં છે; વેદાન્તનાં પુસ્તકો જે બ્રાહ્મણોને ધેર જેવા જતાં ભાગ્યેજ
 નીકળતાં તે વેદાન્તનાં પુસ્તકો મનુષ્ય માત્રને ત્યાં ખૂણે ખોચરે અથ-
 ડાતાં જોવામાં આવે છે. વેદાન્તનાં વિષયમાં ઘણો કઠિણમાં કઠિણ
 ગ્રંથ યોગવાશિષ્ઠ તે તો હાલ દરેકને ત્યાં હોય છે. જેમાં એવા
 કઠિણ અને મહાન વિષયો છે, કે શબ્દમાન, અર્થમાન, અનુભવમાનવાળા
 અધ્યાત્મી મુક્ત પુરુષો પણ તેની ગૂઢ શક્તિને સમજી શક્યા અશક્ત છે,
 તેજ જ યોગવાશિષ્ઠના નેતા જે શ્રી વશિષ્ઠ ભગવાનના અનુચરો

અનુસરવા હજી ઋષિ મુનિઓં પણ શ્રદ્ધાસા રાખે છે. તેવા મંથનું અવલોકન કરી, “આજકાલ” ગમે તે જાતીના, ગમે તે વર્ણના ગમે તેવી સ્થિતિમાં પડી રહેનારા, અને ગમે તેવો આહાર-વિહાર કરનારા, સર્વ બક્ષીજનો, ગુરૂજન આશ્રમ વિનાના દિક્ષાહીણ સાધન સંપત્તિ વિનાના, વિષયક્ષંપટ વચ્ચિત્ત શુભો મીથ્યા “અહંબ્રહ્માસ્મિ” કહી તત્ત્વજ્ઞાનનાં બાણમાં ફૂંકતા જોવામાં આવે છે; પરંતુ તેવા શુષ્ક વંચક જ્ઞાતીઓનો માર્ગ છેક અધમાધમ જાણવો કારણ કે; પન્થ માની સ્થૂલ પ્રકૃતિની સૃષ્ટિમાં સ્વધર્મપરાયણનીતિ યુક્ત સૂક્ષ્મમાં નિશાળામાં અભ્યાસ કર્યા સિવાય ધરખાનગી અભ્યાસીઓને જેમ નોકરી કે કેટલેક કચેરીમાં દાખલ થવું અથવા હોદ્દો મળવો મુશ્કેલ છે; તેમજ માન-પ્રતિષ્ઠા મળવી દુર્લભ છે, એવી રીતે મુખપાડી જ્ઞાન ઓને આત્મ-સ્વરાજમાં પ્રવેશવું પણ મુશ્કેલ છે. જેમ જે હોદ્દાની નોકરી લેવી હોય; તેવો અભ્યાસ નિયમાનુસાર કરી પરિક્ષા આપી પાસ થવું જોઈએ, તેમ સંત-ગુરૂ શાસ્ત્રની નીતિરીતિ પ્રમાણે યોગ્ય આચરણ સુધારી ચતુષ્ક સાધન, વડસંપત્તિ પ્રાપ્ત કરી, યમ, નિયમ, શમ, દમ, તિતિક્ષાદિ લક્ષણો દ્રઢસીખી પવિત્રતા, આચાર વિચારનું પાલન કરી, સ્થૂલ, શુદ્ધ અને કારણ ત્રણે દેહની શુદ્ધિ માટે કર્મ, ઉપાસના અને જ્ઞાન એ ત્રણેનું વિશુદ્ધ સેવન કરી પધ્ધતિસર સત્જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી વૈરાગ્યના દૃઢ અસ્ત્ર વડે ત્રણે દેહ-ત્રણે લોકની ઇચ્છાઓનો ત્યાગ કરી, વિશ્વ વ્યાપી પ્રેમ મંત્રનું અનુષ્ઠાન સાધી ત્રિવિશ્વત્રતા મેળવે; તેને આત્મપદ પ્રાપ્ત હોઈ શકે. આત્મપદ એ સહેલું નથી; આત્મપદ વિના સુખ-કે-શાંતિ પણ નથી. અને આ મપદ મેળવ્યા વિના છુટકોયે નથી. માટે મનુષ્યોએ પહેલું પગથીએથી બરાબર

અહુ' જોઈએ. બ્રહ્મચર્ય-ગૃહસ્થાશ્રમ, વાનપ્રસ્થ અને સંન્યાસ એ ચારે ધર્મની નીતિરિતિનું જરોખર પાલન કરવા ચૂકવું નહિ જોઈએ, એમ વેદ, શાસ્ત્ર, પુરાણ. ઇતિહાસાદિ પોકારી પોકારીને વારંવાર કહેતા આવ્યા છે અને કહે છે. તમે શાંત પ્રકૃતિથી જો જરા જોશો તો જાણાશે કે, તમે કયા સાંભળવા જ્યાં ત્યાં દોડતા હશો; મંદિરે મંદિરે દર્શન કરતા હશો; સાધુ સંતને દેખીને ઘેલા થઈ જતા હશો; ગીતા, ભાગવત, રમાયણ અને વેદાંતનાં તત્ત્વગ્રંથ પુસ્તકો વાંચતા હશો; પણ તમે તમારાં કપડાં સાચવો છો, એટલું તમે તમારું મન સાચવતા નથી. તમારી ગટર અગર જાજર ગંધાય તો પાંચ સાત ડોલ પાણી નાંખીને તેને તમે ઘુરત સાફ કરો છો, પણ તમારું મન કે ઈંદ્રિયો ગંધાય; અને મનમાં અનેક કુવિચાર આવે, તેને શુદ્ધ કરવા ખ્યાલ કયો નહિ હોય! તેનો તમે વિચાર કરી જૂઓ. ધરનો દિવો સાચવો છો, એટલું જે તમે તમારું મન કે ઈંદ્રિયોને સાચવતા નથી. તમે તમારા ધરની સંભાળ લ્યો છો; લૂણો લાગ્યો હોય ભેજ રહેતો હોય; તો સમય ખાતે ચૂનો, પથર, રંગ, રોમાન વિ. કરી સાફ બનાવો છો; પરંતુ તેટલી કાળજી, શરીર સ્વચ્છતા, ઈંદ્રિય સ્વચ્છતા, અને મન સ્વચ્છતા માટે શુભ વિચાર સરખો જે લાવતા નથી, તેનું કારણ શું? તેનો તમે પોતે જ વિચાર કરી જૂઓ. અનેક જન્મેથી કુવિચારની-કુવાસનાની ગંધ તમારા મનમાં એકઠી થતી આવે છે, તે તમામ ગંધને ઘોષ નાંખવા માટે, ઈશ્વરે તમને આ તક આપી છે, શાસ્ત્રો સંતો અને દેવો જ્યાં ત્યાં દરેક ધર્મમાં અગર દરેક સંપ્રદાયમાં તમને ચેતવણી-નોટીસ આપી રહ્યા છે, છતાં તમે નહિ માનો તો આ જે સત્તા આ જે સુખ-

તમને પ્રભુએ આપ્યું છે, તે પ્રભુ છીનવી મેશે; અને પશુ-પક્ષીની નીચ યોનીરૂપી ગમે તે જગ્યામાં પૂરી દેશે. એ વાત જુલતા નહિ, માટે સવેળા ચેતી શુભ વિચાર કરી સત્કાર્ય કરવા મંડી પડો.

પ્રથમ શારીરિક શુદ્ધિ કરતાં શીખો, પછી ઇન્દ્રિયોની શુદ્ધિ કરતાં શીખો, પછી મન શુદ્ધિ કરવાના ઉપાય કરો; પછી અંતઃકરણ સ્વચ્છ થાય તે માર્ગનું સેવન કરો; એટલે પરમ પવિત્ર આત્મ દર્શનમાં વિલંબ થશે નહિ અને સર્વ સુખોના સ્વામી સર્વ સુખ લક્ષ તમારી પાસેજ ઉભેલા દેખશે. પછી તમે ખીજા કને યાચના કરવા દોડતા હતા તે તમારી પાસે યાચના કરવા આવશે. તમે તેમાંથી ઘણી ખુશી સાથે તેમને આપશો. પણ ખૂટશે નહિ, અને ઉલટું વધતું જશે, માટે પ્રથમ તેના પ્રયોગો સધ્ય કરો. શારીરિક શુદ્ધિ માટે નિત્ય વહેલા ઉઠો. ઉઠીને પ્રભુ પ્રાર્થના કરો. કાપીક, વાચીક, માનસીક બળ ઉત્પન્ન કરવા સંધ્યાપ્રયોગ નિત્ય કર્મ આચરો; મનુ જાગવાન પણ કહે છે કે:—

શ્લોક:—ઋષયો દિર્ઘસંધ્યત્વાદીર્ઘમાયુરવાનુયુઃ ।

પ્રજાં યશશ્ચ કીર્તિં ચ બ્રહ્મવચ્સમેવ ચ ॥

અર્થ:—મનુસ્મૃતિમાં કહ્યું છે કે અસલના ઋષિઓ સંધ્યાનું અનુષ્ઠાન કરવાથી જ દીર્ઘ આયુષ્ય, પ્રજા યશ, કીર્તિ અને બ્રહ્મવચ્સને (બ્રહ્મપદને) પામ્યા હતા; માટે આયુષ્ય વિગેરેની વૃદ્ધિ ઇચ્છનારાઓએ અવશ્ય સંધ્યાદિ સત્કર્મ કરવાં. (સ્નાન, સંધ્યા, પૂજા, પંચમઘ, દાન, પવિત્રતા ઇત્યાદિથી સંસ્કાર શુદ્ધ થાય છે.) સંસ્કાર વડે શરીરરૂપી ક્ષેત્ર શુદ્ધ થાય છે, પવિત્ર આચારવિચાર વડે પવિત્ર

કર્મબીજ અંતઃકરણમાં પડે છે; અને પવિત્ર નેષ્ઠા ભક્તિ વડે તે રક્ષાય છે. તેમાંથી પવિત્ર જ્ઞાનવૃક્ષ ઉત્પન્ન થઈ, મૌક્ષરૂપી ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. તે ફળ વિજ્ઞાન અનુભવાદિક વિધિ વડે પરિપક્વ થઈ બ્રહ્મરસ પ્રાપ્ત કરાવે છે. એટલા માટે સંધ્યાદિકર્મથી શુદ્ધ થઈ પવિત્ર અન્ન, જળ વિગેરેનું સેવન કરવું. જે પદાર્થ વીધિવત્ દેવને, સંતને, ગરીબોને અર્પણ કર્યા પછીજ લેવામાં આવે, તે પદાર્થ શુદ્ધ થઈ પોતાના શરીર, ઇન્દ્રિયો મનને શુદ્ધ કરે છે.

અન્ન, જળ અને વાયુ એ ત્રણ મનુષ્યના જીવનનું અમૃત છે. આ ત્રણના વિકારથી મનુષ્યને રોગોપદ્રવ થાય છે. આ ત્રણની શુદ્ધિથી આયુષ્ય, બળ, ભુદ્ધિ સ્થિર થઈ આત્મપદ પ્રાપ્તિ કરાવે છે. આ ત્રણનો સંચાર બંધ પડે તો શરીરનો નાશ થાય છે. માટે અન્ન સ્વચ્છ-પવિત્ર લેવું. જળ પણ પવિત્ર અને નિત્ય ગાળીને લેવું. વાયુ પણ સ્વચ્છ લેવો, એટલે શુદ્ધ પવિત્ર વાતાવરણમાં રહેવું. એટલા માટેજ તપિષ્ઠિનિઓ લાખી ગયા છે; કે શુદ્ધાચરણી મનુષ્યોના સંજયી કાયામાં, વાણીમાં, મનમાં શુદ્ધતત્ત્વોનો સંચાર થાય છે. અને તેથી ઉચ્ચ સંસ્કાર વડે ઉર્ધ્વગતી થાય છે.

સ્થૂલ, શુદ્ધ અને કારણદેહ (આ ત્રણ દેહનાં આવર્ણ ટાળવા માટેજ કર્મ, ઉપાસના અને જ્ઞાનની જરૂર છે.) પંચકોશથી અવરાયેલો છે, તેમાં અન્ન, જળ અને વાયુની ગતિ વ્યાપ્ત થઈ ત્રણે દેહનું અસ્તિત્વ સચવાય છે. ત્રણે દેહના અસ્તિત્વથી સઘળાં કાર્ય સંધાય છે. ઉચ્ચ નિયંત્રીનું તે ત્રણે દેહ સાધન છે; માટે એ ત્રણે દેહમાં થતું પરિવર્તન અન્ન, જળ, અને વાયુનું કારણ છે; માટે પ્રથમ અન્ન, જળ અને વાયુ એ ત્રણે શુદ્ધ લેવાં.

શરીર અન્નમય કોશ છે; શરીરના જરૂરમાં અન્ન જઈ પકવ થઈ તેના સત્ત્વ વડે રૂધિરાદિ બની પ્રાણમય કોશદ્વારા નાડી આદિમાં વહન કરી, મનોમય કોશમાં દાખલ થઈ, ઇન્દ્રિયોમાં ફરી વળી, વિજ્ઞાનમય કોશ જ્યાં બુદ્ધિ આદિ તત્ત્વો છે; તેમાં પ્રવેશી પરમ તત્ત્વ વિચર્ય (શુક) રૂપ બની આનંદમય કોશમાં વૃત્તિઓના સમૂહમાં બળી આલોક-પરલોક વિગેરેની ઇચ્છાઓ રૂપ પ્રકાશ પમાડે છે. (આનંદ-મય કોશમાં-અજ્ઞાનની જે પ્રિય, મોહ અને પ્રમોહ વૃત્તિઓ છે તે રૂપે પ્રકાશ પામી સંકલ્પ-વિકલ્પ રૂપ મન, ચિત્તવંન રૂપ ચિત્ત, હું માટે વિગેરે કરનાર રૂપ અહંકાર, નિશ્ચય રૂપ બુદ્ધિ આ ચતુષ્ટમય જે અંતઃકરણ; વિશ્વશ્રીજનું ક્ષેત્ર-વિશ્વચિત્રપટ અથવા પરમાત્મમય જગતને પ્રતિબિમ્બ રૂપે ધારણ કરનાર કેમેરો.) તે અંતઃકરણ પર્યંત અન્ન, જળ અને વાયુની ગતીનું જ કારણ છે. અન્ન, જળ અને વાયુનો ત્યાગ કરનાર યોગિઓ; આત્મ સ્વરૂપ-ચિદ્રુપતાથી બ્રહ્મસ્વરૂપ થયેલા હોય છે. આ ત્રણેનું પવિત્રતા વડે સેવન કરનારા એટલે તે ત્રણેને શુદ્ધ કરી બ્રહ્મ કરનારા, ભક્તો-સંતો-મહાત્માઓ પણ બ્રહ્મ સ્વરૂપની વિચારણા-ભાવના વડે સિદ્ધ બ્રહ્મ સ્વરૂપ થયેલા હોય છે. આ બન્ને માર્ગથી વંચિત જીવો જન્મમર્ણના ચક્રમાં ફરતા હોય છે. માટે રાજમાર્ગને ધારણ કરી અન્ન, જળ, વાયુની શુદ્ધિપૂર્વક મનુષ્યે મનુષ્યત્વ મેળવી અંતઃકરણ સ્વચ્છતા માટે નિત્ય પવિત્રતા ધારણ કરી સત્કર્મ, ઉપાસના (ભક્તિ) અને જ્ઞાન આ ત્રણે અભેદભાવ વડે ધારણ કરવા. અને વ્યવહાર-પરમાર્થમાં નિયમથી પ્રેમપૂર્વક વર્તવું જોઈએ.

કેટલાક શુદ્ધ જ્ઞાનિઓ જ્ઞાનબદ્ધ જીવોનું એવું સમજવું છે કે

નાલાધોવાથી અને ઉપવાસાદિક કરવાથી તેમજ સેવા પૂજન કરવાથી શું વળે ? ઉપરનો ડોળ અડાની શ્રદ્ધાગુઓનો હોય છે. પરમત્મા નાલા-ધોવાથી મળતા હોય, ભુખે મરવાથી મળતા હોય, પત્થર પૂજવાથી મળતા હોય તે જળમાં માછલાં મગર રાતદિવસ નાલા જ કરે છે. વેશ્ય ઓ સદૃ વસ્ત્ર પહેરે છે. અજગરાદિ રાતદિવસ ભુખ્યા રહે છે, પત્થર પૂજવાથી પત્થર જેવા જ થવાય છે; માટે અમે તો મન શુદ્ધ રાખી આત્મવત રહીએ છીએ; “મન ચંગા નો કથરાટમાં ગંગા” એ મિચારા આત્મવેત્તા શુષ્કજ્ઞાનીજનો અવ્યક્તરિમ-સર્વખલ્વીદંબ્રહ્મ-બોલનારાની દષ્ટિમાં જળનાં માછલાં અજગર-પત્થર ઈત્યાદિની ક્રિયાઓનું સ્ટુત્યું ક્યાંથી ઉઠ્યું ? જન્મ મરણની ભાવના રૂપી વાસના ટળી ગયા છતાં જન્મના ઉત્સવો અને મરણની હાય-પીટ કરવાનું દૈત ક્યાંથી ખડુ થયું ? મુઆની ગોકળે અને વરની જનમાં ઘટતાં વસ્ત્ર પહેરવાનું દૈતચેતન ક્યાંથી પ્રેરાયું ? કોઈના કટુ તિક્ષણ વચનો સહામે થવા અને પ્રિય વચનોમાં મોહ પામવાની દૈતવૃત્તિ ક્યાંથી ફાટી નીકળી ? દેવસેવા જડ-પત્થરરૂપ જણાઈ, તો જડ-પત્થરરૂપ લક્ષ્મી અને છોકરાં છાંયાની સેવા ઉત્સાહપૂર્વક કરવાની મમતાગુવૃત્તિ કયા ખૂણામાંથી મગ્નત થઈ ? ત્રિગુણાત્મક જકત વ્યવહાર નિર્ગુણ સ્વરૂપમાં હોઈ શકે ખરો કે ?

ધનવાન થયાનાં ચિન્હ, કીર્તીનાં ચિન્હ પ્રજા પ્રાપ્તિનાં ચિન્હ, હજમત કરાવ્યાનાં ચિન્હ, બળપણનાં ચિન્હ યૌવનનાં ચિન્હ અને વૃદ્ધત્વનાં ચિન્હ પ્રત્યક્ષ સર્વે જોઈ શકે છે; તેમ વિશુદ્ધાચરણી-વિશુદ્ધાત્મ પુરોનાં ચિન્હ શું નથી હોતાં ? અંધા પ્રાણીઓ કદાપી પરિક્ષા ન કરી શકે જ. પણ અભ્યાસીની પરિક્ષા

આસ્તરો-ડીપોડીસાહેબો તો અવશ્ય કરી શકે જ. તેમ સાચા સત્તાની-
ઓની પરિક્ષા તેનાં સત્સાધન અને દૈવિક સંપત્તિથી આપોઆપ
સમજી શકાય; આંખની રસ્મિવાળા સૂર્યનો પ્રકાશ ચોખ્ખો ને ચટ નોઈ
શકે છે; માત્ર આંધળા-આંધળાને કે દેખતાને બેઉમાંથી એકને નોઈ શકતા
નથી. તેમ જ્ઞાનઅધ્ધ અધ પુરૂષો નથી પોતાને નોઈ શકતા કે નથી ખીજને
નોઈ શકતા; એ તો ફક્ત પોતાના મીઠ્યાજ્ઞાનરૂપી અલંકારને જ હું
એક છું એમ માને છે; તેઓ કરતાં હજાર દરજ્જે જ્ઞાન વગરના
બહા છવો ઉપવાસ, દેવ, દર્શન, તિર્થ, વ્રત, પવિત્રતા વિગેરે
પ્રભુનાં કંઈક અંગ છે અને મંગલ કર્તા છે એટલી પણ ભાવના
કરી કાણીક તેમાં ચિત્ત રાખે છે અથવા મોદમાયામાં પડતા-
આખડતા પણ પ્રભુના જ્ઞાને ફરે છે ફરે છે, તે પગથીએ ચાલનાર
વહેલો મોડો પણ ધીમે ધીમે ઠેક જશે, પણ પગથીઆને તોડી
નાંખનાર ઉપર ચઢવો મુશ્કેલ છે.

માતા વદાતા આત્મ સ્વરૂપો ! જ્યારથી શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મા
સ્વધામ પદાર્થો, ત્યારથી નિચ કળિકાળે આ પવિત્ર પૃથ્વી ઉપર
પ્રવેશ કર્યો છે. આજકાલ કરતાં છ હજારથી પણ વધુ વર્ષ થયા
ધીરે ધીરે તે કળિકાળે પોતાનો અમલ જમાવા માંડ્યો છે; “સત્યયુગ
એટલે પહેલો પહોર કહો-અગર-સ્રધ્ધવય કહો-ત્રેતાયુગ એટલે બીજો
પહોર કહો-અગર-તરુણાવસ્થા કહો-દ્વાપર યુગ એટલે ત્રીજો પહોર
કહો-અગર યુવાનાવસ્થા કહો-કળિયુગ એટલે ચોથો પહોર કહો-અગર
વૃધ્ધાવસ્થા કહો આ પ્રમાણે સમષ્ટિ સ્વરૂપની વૃધ્ધાવસ્થા-અગર-રાત્રિ-
નોજ સમય આ કળિયુગ છે; વૃદ્ધાવસ્થામાં સ્મૃતિનો નાશ અને
નેત્રનું તેજ ઓછું થતું જાય છે; તેમજ શાસ્ત્રીય જ્ઞાનનો નાશ અને

શુદ્ધિચક્ષુનો લોપ જ થતો જાય છે. અનેક કર્મમાં મોહ પામી
 યુધ્ધિતત્વ તદ્દન વિકારી બની જવાથી. આ કળિકાળમાં મનુષ્ય માત્ર
 દૈહિક સુખના સંયોગે ભૌતિક પદાર્થોની ભાવનામાં ભરપુર રચીપચી
 રહેવાથી આત્મ અનાત્મનું જ્ઞાન ભુલ્લી ગયા છે; અને છેવટ એટલે
 સુધી-શુદ્ધ અધ્યાત્મ યોગને એટલો બધો બેડોળ બનાવી દીધો છે કે
 મૂળા ભાગ્યથીએ પણ નજીવી વસ્તુ જેવો કરી નાંખ્યો કહીએ તો
 ચાલી શકે. નાનાથી મોટા સુધી સર્વેમાં શાસ્ત્રની દરેક વાત ઓહોજ
 થઇ ગઇ છે. આચાર, વિચાર, પવિત્રતા, ઉદારતા, સ્વધર્મ, વર્ણાશ્રમ
 વિગેરેનો લોપ કરી નાંખી પોતાના આત્માની અધોગતીને ખારણે ખડા
 થઇ જતા સુધી આંખ સરખી ઉધડતી નથી; અને એનું પરિણામ
 ધનથી, મનથી અને તનથી દુઃખ દુઃખ અને દુઃખ દેખાયા છતાં
 અનેક વિટમ્બણા ભોગવ્યા છતાં, દૈવ્યકોપ, રાજ્યકોપ, પ્રાણીકોપ,
 રોગોપદ્રવ વિગેરે કષ્ટો પડ્યા છતાં પરસ્પર સગાસંબંધીઓમા ક્લેશનાં
 મૂળ વધ્યા છતાં; પોતાના ખરા કર્તવ્યને પોતાના સ્વધર્મની નીતિ
 રીતિને અને પોતાની આત્મોન્નતિના દિક્ષા માર્ગ તરફ જરા પણ
 જેવાવું નથી, એનું નામ જ આત્મહત્યા.

મારા આત્મજાંધુઓ ! આત્મહત્યા વિશે એક સુપ્રસિદ્ધ ગુર્જર
 કવિ નિચે મુજબ લખે છે તે જરા ધ્યાનમાં લેશો તો તમારાં પવિત્ર
 હૃદય રહ્યાં હશે તો સમજાશે, કે ખરેખર આપણે અભક્ષ્ય અને અપવિત્ર,
 વાણી, પાણી અને અપવિત્ર ખાણથી જ (ખાવના પદાર્થ) અધોગતીને
 માર્ગે વણા જઇએ છીએ, અને દુઃખને અ.મંત્રણ આપી સુખની
 સાક્ષશ રાખીએ છીએ. તે આકાશ પુષ્પવત્ જ છે.

આત્મ હત્યા

હરિગીત છંદ.

૧

શર્યાતમાંથી શાસ્ત્રના, મન્તવ્યને માન્યા નહીં,
કૌટુંબી બ્યવહારો કશા, આચારમાં આજ્યા નહીં;
આપાત રમણિય અવનવી, રસમે રમેરગમાં ભરી,
મસ ત્યાંથી હિંદુ જાતિયે, આ આત્મહત્યા આહરી.

૨

નેતૃત્વ નિરખી અન્યનું, ઉચ્છેદવા અધિરા થયા,
સુખ સાક્ષીનાં સાધનો, ગ્રહવા ઘટે નહીં ત્યાં ગયા;
વિધિ ને નિષેધો વૃધ્ધના, નીતિબ્રષ્ટતા સમજ્યા નરી,
બસ ત્યાંથી હિંદુ જાતિયે, આ આત્મહત્યા આહરી.

૩

પાત્રત્વને પરખ્યા વિના, પ્રમુખો બનાવ્યા પ્રાણુના,
કરીને મનોચ્છિત કલ્પના, નિરમ્યા પથો નિર્વાણુના;
જરૂરી કળા કૌશલ્યને, વચનોથી માત્ર રજા વરી,
બસ ત્યાંથી હિંદુ જાતિયે, આ આત્મહત્યા આહરી.

(૧૨)

૪

સુરમો ભરીને સ્વાર્થનો, ચતુરાધથી નિજ ચક્ષુમાં,
ભિંત્યો કુદા સૌ ભેદની, રાચી અભક્ષા બક્ષમાં;
નીતિસિધ્ધ નિષ્કામી બળે, બળતા ન તરછોડી ખરી,
બસ ત્યાંથી હિંદુ જાતિયે, આ આત્મહત્યા આદરી.

૫

કર્મો કર્યાં પણ કર્મના, ખુદ મર્મને ખિલવ્યા નહીં,
પ્રીતિના ભર્યા પરમાર્થમાં, નિજ હાથને હિલવ્યા નહીં;
સહકારી સંસ્કારોથી ના, જલ્યૌનતિ પ્રસવ્યા જરી,
બસ ત્યાંથી હિંદુ જાતિયે. આ આત્મહત્યા આદરી.

૬

ગુરુગમ્ય સૌ ઘટવી દીધી, આદર્શ આત્મ ઉપાસના,
ગર્વેથી ગણુકારી નહિં, અમરતવની આશ્વાસના;
પ્રિછવ્યા શિષ્યા પરદેશીની, બળજેરીઓથી બરાબરી,
બસ ત્યાંથી હિંદુ જાતિયે આ આત્મહત્યા આદરી.

૭

દલીલો ભર્યાં દેવત્વને, મિરતાથી અંતરમાં ધર્યાં,
સૌજન્ય ઝરતાં શિક્ષણો, કર્તવ્યથી અળગાં કર્યાં;
ના ભાઈશંકર ભલપણે, નૃણાનું બહેણ શક્યા તરી,
બસ ત્યાંથી હિંદુ જાતિયે, આ આત્મહત્યા આદરી.

કવિ ભાઈશંકરજી વિદ્યારામ પંડિત.

(13)

॥ ॐ ॥

અસતો મા સદમય । તમસો મા જ્યોતિર્ગમય ।
મૃત્યોર્માડમૃતંગમય ॥

*

*

*

*

અર્થ—હે પ્રભો ! મને :અસતમાંથી સતમાં લઈ જા;
હે પ્રભો ! મને અંધકારમાંથી પ્રકાશમાં લઈ જા;
હે પ્રભો ! મને મૃત્યુમાંથી અમૃતમાં લઈ જા.

*

*

*

*

અસત્યો માંહીથી, પ્રભુ પરમ સત્યે તું લઈ જા;
ઉંડા અંધારેથી, પ્રભુ પરમ તેજે તું લઈ જા;
મહા મૃત્યુમાંથી, અમૃત સમીપે નાથ લઈ જા;
તું હીણો હું છું તો, તુજ દર્શનાં દાન દઈ જા.

પરમાત્માની પવિત્ર સૃષ્ટિમાં વહેંચનારા જીવ્ય ભરતખંડના પવિત્ર આત્મ સ્વરૂપો! જે આ સંસારમાં જન્મ પામી વેદ મર્યાદા, દેવમર્યાદા, ધર્મમર્યાદા, ગુરુમર્યાદા, મનુષ્યમર્યાદા વિગેરે સમજે તેનેજ ધન્ય કહેવાય છે; અને એવા મનુષ્યમાં જ મનુષ્યત્વ હોય. બાકીના મનુષ્ય છતાં પશુવત્ જ કહેવાય. વેદમર્યાદા એટલે; વેદમાં જે જે કર્મ કરવાનાં કહ્યાં છે તેમાંયે પણ નિષ્કામ અને પરમાર્થ કર્મ શ્રેષ્ઠ કહેવાય તેને અદ્વૈત કરવાં તે; દેવ મર્યાદા એટલે દરેક ધીંદ્રિયોના અને દરેક અંગના અધિષ્ઠાતા જે દેવો છે, તે એક સ્વરૂપે પોતાના સ્થાનમાં રહે છે, અને શુદ્ધમસત્તા સ્વરૂપે દરેકના અંગમાં રહે છે તે જીવના કર્મોના સાક્ષીવત્ છે. તેઓની મર્યાદાનું પાલન કરવું તે; ધર્મ મર્યાદા એટલે પોતે શ્રીમનુભગવાને ત્રેતાયુગથી જીવના કલ્યાણરૂપે વર્ણુ-આશ્રમ વિગેરે વ્યવસ્થા કરી સહ સક્રિયા અધિકાર નિર્માણ કર્યા અને પોતપોતાનું કર્તવ્ય બતાવ્યું છે તેને અનુસરવું તે; ગુરુ-મર્યાદા, (ગુરુત્ત્વ વિષયગહન છે.) એટલે, પ્રથમ માતૃપિતા-બીજ કુળાચાર્ય (ગોર) ત્રીજા ધર્માચાર્ય કોષ્ઠપણુ દેવની દિક્ષાને માર્ગે લઈ જઈ દંષ્ટદેવમાં પ્રીતિ કરાવે તે; ચોથા-વિદ્યા-ગુરુ આર્થિક વિદ્યા આપે તે; અને પાંચમા આત્રિય-અન્નનિષ્ઠ શ્રી સદગુરુ આત્મવિદ્યા વડે કરી વિશ્વવ્યાપી પ્રેમ પ્રકટાવી વિશ્વજ્યોતિ પ-અન્નમાં જીવ-અન્નની એકમતા કરી આપે તે; (આ સિવાય જેટલ પાસેથી સદગુરુ પ્રાપ્ત થાય તે ગુણ ગુરુ કહેવાય.) મનુષ્યમર્યાદા એટલે, લોકનીતિ-લોકલાજ મેળવી લોકમાં પ્રતિષ્ઠા કીર્તિ પ્રાપ્ત થાય અને લોકમાં હળીમળી સમભાવથી વર્તવું તે; આ પ્રમાણે કોષ્ઠપણુ જાતની મર્યાદાનો ભંગ ન કરવો જોઈએ અને સર્વ સાથે સ્નેહથી સંપી જંપીને રહેતાં

(૧૫)

શીખવું જોઈએ. દિનપ્રતિદિન આલોક પરલોકનાં શ્રેયસ્કર સાધન સંપાદન કરવાં; નિત્ય શુદ્ધ ઉદ્ધમી રહેવું; ધર્મ, અર્થ, કામ વડે કરી જેમ અને તેમ મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરી લેવી; તેને માટે નિત્ય સતત પ્રયત્ન વડે સતસંગદ્વારા-ગુરુદિક્ષાને માર્ગે સાધન સંપન્ન થઈ વિશુદ્ધાચરણ વડે દુર્વાસનાનો ત્યાગ કરવો અને અંતઃકરણ શુદ્ધ રાખવું તપ, બ્રહ્મચર્ય સંયમ દમોદિત પાળી, યાવત પદાર્થમાં સત્યાસત્યનો વિવેક રાખી વિષયાદિ સુખોનો અભાવ લાવી સંપૂર્ણ વૈરાગ્યવંત થઈ શ્રૌત્રિય એટલે શાસ્ત્ર સંપન્ન અને બ્રહ્મનિષ્ઠ એટલે બ્રહ્મમાં સાચી ઐક્યતા પામેલા એવા જે બ્રહ્મ તનુ જ હોય તેમને શરણે જઈ દેહ, દ્રવ્ય, આજ્ઞ, સ્ત્રી, પુત્રાદિ સ્થૂલ પદાર્થોનું અભિમાન-મમત્વ ત્યાગ કરી સધળું ગુરુદેવની પ્રસાદી રૂપ સમજી (તેમને અર્પણ કરી) સમીધ, પુષ્પ, ભેટ અર્પણ કરી પ્રાર્થના યુક્ત કહેવું કે હે પ્રભો ! હે તારક ! હે સ્વામી ! હે દયાળુ ! હે દીનબંધો ! હું કૃપાનાથ ! કૃપા કરી મને ગુરુ મંત્ર દીક્ષા આપી આ અસર સંસારમાંથી તારો-બચાવો-ઉગારો, હું શરણ આળ્યો છું, તમેજે નિર્માણ કરેલાં સાધનો મેં આપની કૃપાથી સાધ્ય કર્યાં છે; હું અધિકારી બન્યો છું; અને તેની ઘટે તે રીતે પરિક્ષા કરી પછી મને ભવાબ્ધી તરવા અમરમંત્ર દિક્ષા આપો; આ દૃષ્ય પદાર્થ વિશે મને કંઈ પણ રચી રહી નથી; હું બહુ બહુ જન્મ આચડ્યો છું, કુટાચો છું; અને અનેક વાર મોહમાયાના સંગથી ઉચ્ચ નીચ શરીરો ધારણ કરી અનેક વેદનાઓ વેઠતો વેઠતો માંડ માંડ મનુષ્ય જન્મ પામ્યો છું; મને હવે જન્મ મરણરૂપી વ્યાધિથી મુક્ત કરો; એમ શુદ્ધ હૃદયથી ગદ્ ગદ્ કંઠે પ્રાર્થના કરવી; જેથી દયાળુ ગુરુદેવ કૃપા કરી પરમપદ બ્રહ્મ-

લોકનું અખંડ સુખ આપવા નીતિનીયમ-વર્તમાન એટલે વર્તવાનું નિયમ બતાવે તેનું પાલન કરવું. દંભરહિત, કપટરહિત, શકતાનો ત્યાગ કરી નિર્મોહ અને નિરાભિમાની બની અનન્ય બાવયુક્ત સેવા કરી શ્રી સદ્ગુરુદેવને પ્રસન્ન કરી સત્ય વસ્તુ-શ્રવણું શુદ્ધ બ્રહ્મસ્વરૂપ તે પ્રાપ્ત કરી લેવું જેથી બીજાનું કંઠપણુ પ્રાપ્ત કરવાનું રહેજ નહિ; અને તે પરમ દુર્લભ વસ્તુ મેળવ્યા પછી કોઈ વસ્તુની અપેક્ષાજ રહે નહિ. તોજ જન્મ ધર્માનું સાર્થક્ય થયું ગણાય.

એટલા માટે મનુષ્યત્વ પામવા આ ધર્મ મિમાસા નામનું પુસ્તક મારા આત્મબન્ધુઓ અને સુભાગી ભગિનિઓ માટેજ તૈયાર કરી કલ્યાણાર્થે બહાર પડવામાં આવ્યું છે તેનો દરેક જણ સદુપયોગ કરશે એજ કર્તાનો પ્રયત્ન સફળ થયો સમજવામાં આવશે. પરમ-કૃપાળુ પરમાત્મા પ્રભુ સર્વેનું શુભ કરો એજ હૃદયુષ્કાં.

શુભંભવતુ.

મંગળાચરણ.

॥ શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥

ૐ વક્રતુણ્ડ મહાકાય સૂર્યકોટિસમ પ્રભો ।

નિર્વિઘ્નં કુરુ મે દેવ સર્વકામ્યેષુ સર્વદા ॥ ૧ ॥

કવાહં મંદમતિઃ કવેદં મંથનં ક્ષીરવારિધિઃ ।

કિં તત્ર પરમાણું વૈ યત્ર મગ્ન્યતિ મંદરઃ ॥ ૨ ॥

ત્વં પિતા ત્વં ચ મે માતા ત્વં બંધુ સ્ત્વં ચ દેવતા ।

મંસારપ્રીતિમંગાય તરંગે શ્રીગુરુવે નમઃ ॥ ૩ ॥

ન ગુરોરધિકં તત્વં ન ગુરોરધિકં તપઃ ।
 તત્વ જ્ઞાનાત્પરં નાસ્તિ તરમૈ શ્રીગુરવે નમઃ ॥ ૪ ॥
 ગુરુપાદોદકં પિત્વા ગુરોરુચ્છિષ્ટભોજનમ્ ।
 ગુરુમૂર્તિઃ સદાધ્યાનં ગુરુસ્તોત્રં સદા જપઃ ॥ ૫ ॥
 મૂકં કરોતિ વાચાલં પંશુંલંધયને મિરિમ્ ।
 યત્કૃપા તમહંવન્દે પરમાનંદ માધવમ્ ॥ ૬ ॥
 આપનોડરિમ શઃણ્યોડરિમ સર્વાવસ્થોડરિમ સર્વદા ।
 ભગવં સર્વાં પ્રપન્નોડરિમ રક્ષમાં શરણાગતમ્ ॥ ૭ ॥
 શુકલાંશ્વલવિચારસારપરમામાદ્યાં જગદ્વ્યાપિની ।
 વીણાપુસ્તકધાનિષ્ણિમભયદાં જ્ઞડ્યાંધકારાપદામ્ ॥
 હરતે રક્ષાટકમાલિકો વિદ્યધૃતી પદ્માસને સંસ્થિતાં ।
 પરમેશ્વરી ભગવતી બુદ્ધિપ્રદાં શારદામ્ ॥ ૮ ॥
 યા કુદેદુતુષારદારધવલા યા શુભ્રવસ્ત્રાવૃતા ।
 યા વીણાવરદંડ માંડિતકરા યા શ્વેતપદ્માસના ॥
 યા અહમ્યુતશંકર પ્રભૃતિભિર્દેવૈઃ સદા વંદિતા ।
 સા માં યાતુ સરસ્વતી ભગવતી નિઃશેષજ્ઞડ્યાપદા ॥ ૯ ॥
 મન્નતથ શ્રી જગન્નાથો મહાગુરુઃ શ્રીજગદ્ગુરુઃ ।
 સ્વાત્મૈવ સર્વજ્ઞાતામાઃ તરમૈ શ્રીગુરવેનમઃ ॥ ૧૦ ॥

જ્ઞાન, ભક્તિ, વૈરાગ્યથી ભરપૂર જેમાં પ્રભોધયંદ્ર અને રાણી યોગનિષ્ઠાની
 અધ્યાત્મ વાર્તા ગદ્ય, પદ્ય, સ.થે તથા નવીન ઢાંચનાં ભજનો
 મંગાવો ! વાંચો !! ઘટાડેલે ભાવ !!!
 “ જુ યો ધ સ્મ ગ ર ” કિંમત રૂ. ૧-૦-૦
 ૫૫૮ ૫૦૦) પાકુ પુકું. સુરત બવાલીનો ૧૩-સાસંગ ભુવન.

ધર્મ ભિમાંસાના નિયમ ધ્યાનમાં લઈ આચરણમાં મૂકો.

(૧) ઇશ્વર સર્વવ્યાપક—સર્વેશ્વર—સર્વોત્તર્યામી છે એવો દૃઢ નિશ્ચય રાખી સ કાર નિરાકારના વાદપિવાદમાં ઉતરવું નહિ.

(૨) શબ્દરૂપ પ્રણવમૂર્તિ શ્રૌતસ્માર્તસનાતનવૈદિકધર્મના પ્રચારક સર્વના હિતોપદેશી શ્રી સદ્ગુરુ શ્રી શુકદેવજી રૂપિ મુનિઓમાં શ્રેષ્ઠ પદે વિરાજમાન છે. અને તેમનો ઉપદેશ સર્વને હિતકારી છે. માટે શબ્દબ્રહ્મ પરમગુરુ તેજ છે.

શ્રોત્રિય બ્રહ્મનિષ્ઠ બ્રહ્મ તનુએ હોય તો તેમનો સનાતન સદ્ગુરુપદનો અધિકાર છે, અને તેવા પરમ મંત્રસાધ્ય, કર્મઉપાસના જ્ઞાનસંયુક્ત અનુભવીને ગુરુ કરી દિક્ષા લેવી, પણ મતવાદી, કે ખંડનમંડનમાં ગુંથાયલા પાસે દિક્ષા લેવી ન જોઈએ. કેવળ અનાતમ આત્માના યથાર્થ જ્ઞાનપૂર્વક અભેદવાદી જ હોય તેવા સદ્ગુરુ કલ્યાણુદાતા છે.

(૪) પરમાત્મા સર્વ મનોરથ પૂર્ણ કર્તા છે; એવો દૃઢ નિશ્ચય રાખી ઢોંગી ધૂતારાઓના વચનથી ફસવું નહિ; તેમજ કોઈ ચમત્કારથી લોભાવું પણ નહિ.

(૫) બ્રહ્મ એકજ છે અને શક્તિ, સૂર્ય, ગણપતિ, વિષ્ણુ, શંકર વિગેરે સર્વે બ્રહ્મની મૂર્તિ છે; પણ તે જૂદા છે એમ કદી માનવું નહિ. કારણ સર્વશક્તિમાન પ્રભુએ કારણકાર્ય માટેજ તેવાં

તેવાં રૂપ ધારણ કર્યાં છે. (ખાંડ એકજ છે માત્ર તેનાં રમકડાં જુદાં
દેખાય છે છતાં રમકડાં ખાંડમયજ છે.) માટે તે સાક્ષત અશ્વરૂપ
બ્રહ્મજ છે.

(૬) બ્રાહ્મણ, સંત વિગેરે સત્પાત્રોને પદ્મશ્રીનું સ્વરૂપ નહીં શકિત પ્રમાણે તેમની સેવા કરવી. તે શ્રાપ આપણે કે અનુચિત વર્ગો એવા જરા ભય કે લોભ રાખવો નહિ, કારણ કે દયાળુ પ્રભુ કે મનું અગાડતાજ નથી, અને સુખ દુઃખ પોતાના કર્મથીજ ઉદ્ભવે .

(૭) સંસાર મિથ્યા અને નાશવંત છે, એવો દૃઢ નિશ્ચય રી-
વહેમોને, સંશયોને દૂર કરવા પણ કુતકોનાં બ્રાતિમાં પણ ના.

(૮) શ્રી સદ્ગુરુએ આપેલા ગુરુમંત્રને જાપ કરવા ગણ વસા-
રવા નહિ, તથા પાંચ તત્ત્વમાં સર્વ બ્રહ્માંડ આવી ગયું છે, એમ
જાણી એજ મંત્રતારક અને સર્વોપરી છે, એવે દૃઢ વિશ્વાસ રાખી
અર્થાપૂર્વક પ્રેમથી જાપ કરવો.

(૯) કોઈની નિંદા કરવી નહિ, તેમજ કોઈનો નિરક્ષર મંદબો-
નહિ, અને કોઈ સાથે વૈર રાખવું નહિ, પરંતુ સર્વ વ્યવસ્થામાં મુખ્ય
જીવન ગાળવું.

(૧૦) ચોરી, જારી, દિસા અસત્ય, અને વપાવાદિ વસ્તુ
કરવાં નહિ, તથા એ પાંચ અવગુણવાળા પ્રાણીને અપાવણું કરવું નહિ.

(૧૧) આત્મા સત્ય છે અને નિત્ય	સત્ય	૧૮
મિથ્યા છે અને અનિત્ય છે, હું પૂર્વકર્મન	મિથ્યા	૧૮
જોડે જોડાયો હતો તે દવે શ્રીગુરુ કૃપાથી	સંપન્ન	૪,
પરમાર્થીક કર્મ, શુદ્ધ ઉપાસના અને વિશુદ્ધ	શુદ્ધ	હું,
એમ માની. નિરંતર શ્રવણ અને મનન	શ્રવણ	૨,

(૧૨) નિત્ય સત્સંગ તથા શાસ્ત્ર એટલે ગીતા, ભાગવત, તુલસીકૃત રામાયણ, અધ્યાત્મ રામાયણ, વિગેરે પાઠ, સ્તુતિનો દૃઢ અભ્યાસ રાખવો.

(૧૩) સંપૂર્ણ અને ત્યાં સુધી શુદ્ધતા રાખવી અને વર્ણાશ્રમના ધર્મો યથાશક્તિ પાળવા.

(૧૪) વિવેક, વૈરાગ્યાદિ સાધનો મારામાં કેટલાં છે અને કેટલાં શૂન્ય છે તેનો અને પ્રભુ કે સદ્ગુરુ પ્રસન્ન થાય એવાં મેં કેટલાં કામ કર્યાં અને ગેરવ્યાજબી (અસત્ય) કેટલાં કર્યાં, તેનો દરરોજ સવારમાં ઉઠતાં અને સાંજે સૂતી વખતે વિચાર કરવો. અને સત્ય કર્મ કરવા સંકલ્પ કરવો.

(૧૫) માયા મહા પ્રબળ હોવાથી તેમાંથી છુટવું અત્યંત કઠણ છે, એમ જાણી જીવપણાની કંજુસાઈ અને સંકોચ છૂટવા માટે નિરંતર પરમાર્થ, દાન, પુણ્ય, કરવાં અને ઇશ્વર પ્રિત્યર્થે વરસ દિવસમાં થોડા દિવસ તીર્થવાસ અથવા એકાન્તવાસ કરી શાસ્ત્રયુક્ત આત્મ ચિન્તનમાં વિચારવંત થવું,

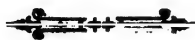
(૧૬) દરરોજ પ્રાતઃકાળે નિત્ય કર્મ, યોગ, ભજન, સેવાપાઠ જે અને તે કંવું; પોતાનું કલ્યાણ ઈચ્છનાર મુમુક્ષુ ગુરુમુખી મનુષ્યે બ્રહ્મમુહૂર્ત (સૂર્યોદય થતા પહેલાં બેચાર ઘડી)માં બિછાનામાંથી ઉઠી મુખ ઘોષ કેગળા કરી શાંતપણે બેસી શ્રીહરિનું સ્મરણ કરવું.

॥ સત્યં પરં ધીમહિ ॥

નિત્ય કર્મ વિધિ.

(હર હંમેશ પ્રાતઃકાલમાં ઉઠવાનો સમય મનુ ભગવાને કહ્યો છે કે:-)

શ્લોક:-આહ્મ મુહુર્તે યુધ્યેત ધર્માર્થાવનુ ચિન્તયેત ।

કાય કલેશાંશ્ચ તન્મૂલાન્વેદતત્ત્વાર્થ મેવચ ॥૧॥

અર્થ:- ‘ સવારે પાંચ વાગે ઉઠી ધર્મ, અર્થના અને તેના સાધન રૂપ શરીરના પરિશ્રમ અને વેદના મૂળ તત્ત્વાર્થ શ્રી પરમાત્મા છે તેનું સર્વ પ્રકારે સ્મરણ કરવું એટલે મારા શરીરથી થનારો શ્રમ તે ધર્મપૂર્વક હો. સફળ હો, અધર્મ નહિ થાયો, તેમ નિષ્ફળ નહિ નિવડો; એમ શ્રી પરમાત્મા પાસે યાચના કરવી. (૫છી પોતાના બન્ને હાથની હથેલી જોવી. તે વખતે નીચ્છો શ્લોક બહુવો.”

શ્લોક:-કરાગ્રે વસતે લક્ષ્મીઃ કરમધ્યે સરસ્વતીઃ ।

કરમૂલે સ્થિતો બ્રહ્મઃ પ્રજાતે કરદર્શનમ્ ॥૨॥

અર્થ:- “ હાથના અગ્રમાં એટલે આંગળીના ટેરવામાં શ્રી લક્ષ્મીજીનો વાસ છે, મધ્ય ભાગમાં શ્રી સરસ્વતીજી અને કાંડામાં બ્રહ્મદેવ વાસ કરે છે. જેથી પ્રાતઃકાલમાં અવસ્ય પોતાના હાથનાં દર્શન કરવાં.”

(પછી પ્રાર્થના શ્લોક નીચે પ્રમાણે બોલવા.)

શ્લોક :—અહા મુરારિસ્ત્રિપુરાન્તકારી લાતુઃશશી ભૂમિસુતેઃ
બુધશ્ચ ૧

ગુરુશ્ચશુકઃ શનિ રાહુ કેતવઃ કુર્વન્તુ સર્વે મમ

સુપ્રભાતમ્ ૧૧ ૩ ૧૧

અર્થ :—“અહા, મુરદૈત્યના શત્રુ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન, ત્રિપુર દૈત્યને નાશ કરનાર શ્રીશંકર ભગવાન, તથા સૂર્ય, ચન્દ્ર, મંગલ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર, શનિ, રાહુ, કેતુ એ બધા મારો મંગલ દીવસ કરો.”

વિવેચન :—“મનુષ્યો માત્ર ધણું કરીને ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણ વર્ગની વાસનાવાળા હોય છે, અને મનુષ્યને અર્થ કામની પ્રાપ્તિ કરાવી ચોથો વર્ગ જે પરમાનન્દની પ્રાપ્તિરૂપ મોક્ષમાં એટલે મુક્ત દશાએ પહોંચાડનારો ધર્મ છે, એમ સમજી ધર્મ વિરૂધ્ધ વા અધર્મીયરણુપૂર્વક અર્થ, કામમાં મારી પ્રવૃત્તિ ન હો; પણ કેવળ ધર્મપૂર્વક જ હો. એ પ્રમાણે જે પુરૂષ નિત્ય પ્રાતઃકાળમાં દેવાતું સ્તવન કરે તો તે પછી અધર્મમાં પ્રવેશ નજ કરે. તેમ પરમાત્મા સદ્બુદ્ધિ આપી સદ્માર્ગમાં પ્રેરણા કરે છે, માટે ઉપરના શ્લોકને બોલી પથારીનો ત્યાગ કરી પૃથ્વી ઉપર પગ મૂકતાં પૃથ્વીદેવિને પ્રાર્થના કરવી, તે પ્રાર્થના નીચે મુજબ છે.”

શ્લોક :—સમુદ્રવસ દેવી પર્વતસ્તનમણ્ડલે ૧

વિષ્ણુપત્નિ નમસ્તુભ્યં પાદસ્પર્શ ક્ષમસ્વ મે ૧૧ ૪ ૧૧

અર્થ :—“સમુદ્રરૂપ વસોવાળી, પર્વતરૂપ સ્તન મંડલવાળી, શ્રી વિષ્ણુની પત્નિ હે પૂજ્ય પૃથ્વી ! તને પ્રાર્થનાપૂર્વક પ્રણામ કરું છું, કે મારા

સ્પર્શરૂપ અવિનયને માફ કર, અને તારામાં જે સઘળું સહન કરવાની શક્તિ છે તેવી શક્તિ મને આપ.” (તે પછી પ્રાતઃસ્મરણ કરવું.)

પ્રાતઃસ્મરણ શ્લોકઃ—પ્રાતઃસ્મરામિ ભવભીતિહરં મહેશં ।
ગંગાધરં વૃષભવાહનમંબિકેશમ ॥ અદ્વાંગ શળવરદાભય-
હસ્તમીશં । સંસારરોગહરમૌપધમદ્વિતીયમ ॥ ૫ ॥

અર્થઃ—“ સંસારના ભયના હરનારા, ગંગાને ધારણ કરનારા, વૃષભ જેવું વાહન છે એવા પાર્વતીના પતિ અદ્વાંગ અને ત્રિશૂળ સહિત જેમના વરદ અભય હસ્ત છે એવા સંસાર રોયને હરનારા ઔપધરૂપ મહેશ્વરનું પ્રાતઃકાલમાં સ્મરણ કરે છું.”

શ્લોકઃ—શાંતાકારં ભુજગશયનં પદ્મનાભં સુરેશમ ૧

વિશ્વાધારં ગગનસદૃશં મેઘવર્ણું શુભાંગમ ॥

લક્ષ્મીકાન્તં કમલનયનં યોગિભિધ્યાનગમ્યમ ૧

વંદે વિષ્ણુ ભવભયહરં સર્વલોકૃકનાથમ ॥ ૬ ॥

અર્થઃ—“શાંત આકૃતિવાળા, શેષ ઉપર શયન કરનારા, જેની નાભિમાં કમલ છે એવા દેવેના ઇશ, વિશ્વના અધિપ્તાન, આકાસ-સભ, મેઘશ્યામ, શુભ અંગવળા, લક્ષ્મીના પતિ, કમલનેત્ર, યોગિઓ ધ્યાનથીજ જેમને મેળવી શકે છે એવા, સર્વ લોકોના અધિપતિ, ભવભયને હરનારા શ્રી વિષ્ણુ ભગવાનને હું વંદુ છું. આ પ્રમાણે પ્રાતઃસ્મરણ કરી, ખાર કાગળા કરવા, તે પછી શૌચ કરવું.”

શૌચવિધિઃ—શૌચ એટલે જંગલ—જનરૂં જવું (સ્થળા-વકાશ પ્રમાણે વર્તવું.) સવારના વખતમાં ઉત્તર દિશા તરફ મુખ રાખી

બેસવું, સાંજે જવું પડે તો દક્ષિણ દિશા તરફ મુખ રાખી બેસવું. તે વખતે મૌન્ય રાખવું (બોલવું નહિ.) હાથ પગ ધોલી વખતે પવિત્ર મટોડું લઈ પાંચ સાત વખત હાથ પગ ધોવા. અને પછી મુખ, મસ્તક વિગેરે શરીરના અવયવો સ્વચ્છતાથી ઘેષ દંત ધાવન (દાતણ) કરવું. તે વખતે પવિત્ર વનસ્પતિની પ્રાર્થના કરતી, (દંતધાવન એક જગ્યા ઉપર બેસી બેઠ્યા વગર વાતચિત્ત કર્યા વગર કરવું.)

દંત ધાવન મંત્ર, શ્લોક:—

આયુર્બલં યશા વર્યઃ પ્રજાપશન વસૂનિ ચ ।

બ્રહ્મ પ્રજાં ચ મેદ્યાં ચ ત્વંનો દેહિ વનસ્પતે ॥ ૭ ॥

અર્થ:—“હે વનસ્પતિ, તું માનમાં આયુષ્ય, બળ, યશ, તેજ, સદ્બુદ્ધિ પશુ, ધન, તથા પરમાત્મા સંબંધી અચલ ભક્તિ તેમજ ગુરુ મુખથી સાંભળેલા શાસ્ત્રોના વિપયની બ્રહ્મ શક્તિમાં નિર્મળ બુદ્ધિ ધારણ કર—એટલે મને આપ.”

આ પ્રમાણે બોલી દાતણ કરવું પછી મુખ ઘેષ સૂર્ય દેવનો મંત્ર બોલવો. નીચે મુજબ.

સૂર્યમંત્ર શ્લોક:—આદિત્યસ્ય નમસ્કારં ચે કુર્વાન્તિ કિને કિને ।

જન્માન્તર સહસ્રેઽ હરિદ્ય નોપજયતે ॥

અર્થ:—“સૂર્ય ભગવાનને જે હરહંમેશ નમસ્કાર કરે છે તેને હજારો હજારો જન્મમાં હરિદ્યતા આવતી નથી. મટે શાંત ચિત્તે પ્રાતઃકાળમાં નમસ્કાર કરવા.”

સ્નાન વિધિ:—સ્નાન માટે ગંદુ અગર વાસી જળ વ્યવરવું નહિ. અને ત્યાં સુધી ઠંડા જળથી સ્નાન કરવું. જળનું પાત્ર જમણી બાજુ

રાખવું અને જળ (વરણ)ના મંત્રનો સોળ વખત ઉચ્ચાર કરવો.
વં વરણાય નમઃ એમ (૧૬) વાર બોલી જવું પછી સંકલ્પ કરવો.

સંકલ્પઃ—અત્રાઘ મહાભાંગદય ક્લપદ અમુક માસે
(જે માસ હોય તે) અમુક પક્ષે (જે પક્ષ હોય તે) અમુક
તિથૌ (જે તિથિ હોય તે) અમુક વાસરે (જે વાર હોય
તે) મમ શરીર શુદ્ધયર્થે પ્રાતઃસ્નાનમ્ અહંકરિષ્યે. એમ
કરી સંકલ્પવું જળ હાથમાંથી નીચે મૂકી દેવું.

અર્થઃ—‘અહિં આજે મહાભંગલકારી ક્ષતે આપ્તાર માસ,
પક્ષ, તિથિ, વારે, મારી શરીર શુદ્ધિ માટે હું પ્રાતઃસ્નાન કરું છું.’
(સ્નાન કરવાના જળમાં તીર્થોની બાવના માટે પ્રાર્થના કરવી.)

શ્લોકઃ—પુષ્કરાદ્યાનિ તીર્થાનિ ગંગાદ્યા સરિતસ્તથા ।

આગચ્છન્તુ પવિત્રાણિ સ્નાનકાલે સદા મમ ॥

ગંગેય યમુને ચૈવ ગોદાવરિ સરસ્વતિ ।

નર્મદે સિંધૌ કાવેરી, જ્યેષ્ઠસ્મિન્ સન્નિધિંકરે ॥

અર્થઃ—“પુષ્કર વિગેરે સર્વ તીર્થો અને ગંગા વિગેરે સર્વ
પવિત્ર નદીઓ મારા સ્નાન કાળમાં આવો. હે ગંગા, યમુના, ગોદા-
વરિ, સરસ્વતી, નર્મદા, સિંધુ અને કાવેરી વિગેરે પવિત્ર જળ તીર્થો
અ. જળમાં વાસ કરો. એ પ્રમાણે પ્રાર્થનાયુક્ત બરોબર સ્નાન
કરી શુદ્ધ ધોયેલા રૂમાલથી શરીર લૂછી, ધોયેલું શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરી
નિત્યકર્મ કરવાની જ્યાં શુદ્ધ જગ્યા હોય ત્યાં પૂર્વ દિશા કે ઉત્તર
દિશા તરફ મુખ રાખી દર્બ કે ઉલ્લન કે કામળનું પવિત્ર આસન
નાંખી તે ઉપર બેસવું. પંચપાત્ર (પવાલું) ત્રણાણી, આચમની, દીવી

દીવાસળીની પેટી, ભરમ; ચંદન, પુષ્પ, માળા, ધુપ, દેવમૂર્તિ, અગર ઇષ્ટશ્રીના કે પીસદગુરુ દેવની છબી આ બધું પાસે તૈયાર રાખવું. નિત્ય નિયમનું કાર્ય શરૂ કર્યા પહેલાં તેમાં શ્રદ્ધાને કેળવવી જોઈએ એવો ઉન્નતિનો નિયમ છે.” કારણ કે,

“શ્રદ્ધા સંજ્ઞા સુખ મૂળ છે, શ્રદ્ધા વિના બધું ધૂળ છે.”

“માટે અસ્થ ચિત્તથી પ્રથમ નિશ્ચય કરવો કે હું કેાણ છું ? અને મારું કાર્ય શું છે ? તેના જવાબમાં વિચારવું કે;

(૧) જે આર્યોના પવિત્ર અને સદા જીવનની સુગંધ અઘાપિ પર્વત સમસ્ત દુનિયાના તત્ત્વવેત્તાઓને આનન્દ આપી રહી છે; જેઓના સંતોષ અને સદાયરણનું અનુકરણ કરનારને અઘાપિ પર્વત ફલ આપી રહ્યાં છે; જેઓના લખેલા સદ્બ્રથોના વારસો દુનિયા હજી સુધી ભોગવી રહી છે; તે સમર્થ આર્યોમાંના એકનો હું બનક છું—માટે પામરપણું મૂકને છાજતું નથી—સિંહનાં બચ્ચાં સિંહજ હોવાં જોઈએ.

(૨) જે ધર્મમાં રામકૃષ્ણાદિ નામ ધારણ કરીને સાક્ષાત્ ઇશ્વરે અવતર લીધા છે, જે ધર્મમાં, વેદ, ઉપનિષદો, ગીતા, પુરાણો, અને સ્મૃતિઓ આદિ અખૂટ જ્ઞાન ધન છે, અને જે ધર્મના શિક્ષણ માટે શ્રીમદ્ જગદ્ગુરુ આદ્યશંકરાચાર્ય, શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્ય, શ્રીમદ્ રામાનુજાચાર્ય, સ્વામી શ્રી-સહજાનંદજી, અકતરાજ કપીર, મહાત્મા ગુલસીદાસજી, નરસિંહ મહેતા, તુકારામજી, જ્ઞાન દેવ, સ્વામીજી રામકૃષ્ણ પરમહંસ, સ્વામી રામતીર્થ, સ્વામી વિવેકાનંદજી આદિ સમર્થ ધર્મોચાર્યો અને સંતો

મહાત્માઓ લીલાતનુ ધારણ કરી ગયા છે. તે સનાતન ધર્મનો હું એક અનુયાયી છું, માટે નાસ્તિકતા મને ઘટતી નથી.

(૩) પ્રભુના નામ સિવાય કોઈ અમર નથી. આ મારે પંચભૂતાત્મક દેહ પણ એક વાર પડવાનો છે, અને તેની સાથે આ જે માંડ માંડ દેખાય છે, તે પણ સર્વે દેહના થવાનું છે. માટે મારે દેહના સુખો કરતાં આત્મિક સુખમાં વધારેને વધારે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. હું અંદરથી બોલું છું તે “ચૈતન્ય સ્વરૂપ છું.” આળસ, અનીતિ અને એશઆરામ, આલોક અને પરલોક બગાડનારાં છે. (જેવી ભાવના તેવું ફળ સમગ્ર ભાવના ઉત્તમ કરવી જોઈએ.) એવો નિશ્ચય કર્યા પછી શુદ્ધ બ્રહ્મ ભાવના વડે પવિત્ર નિત્ય કર્મ કરવું.”

—સંધ્યાપાસના—

ભસ્મ-તિલક ધારણ વિધિ.

પ્રથમ ડાબા હાથમાં ભસ્મ અથવા ગોપીચંદન લઈ જમણે હાથે જળ મૂકી મર્દન કરવું. અને નીચે પ્રમાણે મંત્ર બોલવો.

મંત્ર—અગ્નિરિતભસ્મ, વાયુરિતભસ્મ, જલભિતભસ્મ-
સ્થલભિતભસ્મ ।

સર્વાંકુલવાયદંભસ્મ મન એતાનિચક્ષુષિ ભસ્માનિ ॥

અર્થ:—“અગ્નિ એ ભસ્મ છે, વાયુ એ ભસ્મ છે, જલ એ ભસ્મ છે, સ્થલ એ ભસ્મ છે અથવા આ સર્વ ભસ્મરૂપ છે, અને મન વિગેરે સર્વ ઇન્દ્રિયો પણ ભસ્માત્મક છે.”

આ પ્રમાણે મંત્ર બોલી બન્ને હાથ વડે લલાટે, હૃદયે, કંઠે, આહુ, (હાથે) કુક્ષી (કુખે) વિગેરે ભસ્મ ધારણ કરવી.” પછી.

શિખાખંધનમ—શ્લોકઃ—

ચિદ્રુપે મહામાયે દિવ્ય તેજઃ સ્મરન્વિતે ।

તિષ્ઠ દેવિ શિખાખંધે તેજો વૃદ્ધિઃકુરૂત મે ॥

(ચોટલીની ગાંઠ વાળવી)

અર્થઃ—“ચૈતન્ય સ્વરૂપ, દિવ્ય તેજ યુક્ત હે મહા માયા દેવી! તમે મારા શિખા ખંધનમાં વસો અને મારા તેજની વૃદ્ધિ કરો.”

એ પ્રમાણે બોલી શિખા [ચોટલી]ની ગાંઠ વાળવી. પછી હાથ ઘોઘ નાંખવા અને પછી આચમન કરવાં.” (હાથ લુંછવા ખભા ઉપર પવિત્ર રમાક્ષ પ્રથમથી રાખવો.)

આચમન વિધિઃ—જમણા હાથમાં જળ લઈ હૃદયવાય નમઃ, હૃદય નારાયણાય નમઃ, હૃદય માધવાય નમઃ એમ ત્રણવાર આચમન કરવું, હૃદય ગોવિંદાય નમઃ એમ બોલી પછી જમણો હાથ ઘોઘ નાંખવો.

પ્રાણાયામ વિધિઃ—પ્રાણાયામ કરવો અગર ૮-૧૦ શ્વાસ પ્રશ્વાસથી ચિત્ત વૃત્તિ શાન્ત કરવી. (પ્રાણાયામ કરવો હોય ત્યારે મુર મંત્રથી અથવા દ્વાદશ અક્ષર મંત્રથી કરવો. પ્રાણાયામ કરતી વખતે આંખો બંધ રાખી, ઓઠ ધારણ કરી, ડાબા નસકોરા દ્વારા થોડો રેચક કરી પછી જમણા હાથની અનામિકા તથા ટચલી આંગળાથી નાકનું ડાબું છિદ્ર દબાવી, જમણા છિદ્રદ્વારા બહારના અમૃતમય વાયુનું યથાશક્તિ આકર્ષણ કરવું. એ સમયે મુઠ્ઠાને સંકોચવી. પછી અંગુઠા વડે જમણું છિદ્ર પણ રોકવું, અને ડોકને નીચી નમાવી, પૂરેલા પવનને રોકી રાખવો. પછી ડોકને પૂર્વવત્ ઉઠી કરી, નાભિને યથાશક્તિ બરડા બણી ખેંચી, ડાબા

છિદ્ર ઉપરથી અનામિકા તથા ટચલી આંગળી ઉપાડી લઈ, તે વાટે અંતરના પવનને ધીરે ધીરે બહાર કાઢવો, આ એક પ્રાણુયામ થયો. આવા ત્રણ પ્રાણુયામ કરવા જોઈએ.) પ્રાણુયામ કર્યા પછી ચારે દિશાએ અને અધઃઉર્ધ્વ નમસ્કાર કરવા. પૂર્વે ઇન્દ્રાય નમઃ દક્ષિણે યમાય નમઃ પશ્ચિમે વરુણાય નમઃ ઉત્તરે કુબેરાય નમઃ પાતાલે શેષ નારાયણાય નમઃ આકાશે બ્રહ્માય નમઃ એમ નમસ્કાર કર્યા પછી જમણા હાથથી મંત્ર વડે, નાસિકા નેત્ર, કાન, નાભિ, હૃદય, કંઠ, મુખ વિગેરે સ્થાને સ્પર્શ કરવો. તે વખતે નીચે પ્રમાણે મંત્ર બોલવો.

મંત્ર:—વિષ્ણુ વિષ્ણુઃ વાદ્ર વાદ્ર, પ્રાણુઃ પ્રાણુઃ ચક્ષુઃ શ્રક્ષુઃ શ્રાત્રં શ્રૌત્રં, નાભિઃ હૃદયં, કંઠં, મુખં, શિરઃ શિખા, બાહુભ્યાં યશોબલં ॥
તે પછી ડાબા હાથમાં જલ લઈ શરીર ઉપર છાંટવું.

શ્લોકઃ—અપવિત્રઃ પવિત્રો વા સર્વાવસ્થા ગતોપિ વા ॥

યઃ સ્મરેત્ પુંડરીકાક્ષં સપ્તાહ્યાભ્યંતરઃ શુચિઃ ॥

અર્થઃ—“અપવિત્ર હોય કે, પવિત્ર હોય અને કોઈપણ અવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલો હોય તોપણ જે કોઈ કમલ નયન વિષ્ણુ ભગવાનનું સ્મરણ કરે છે તે અંદર અને બહાર પવિત્ર બને છે. પછી સંકલ્પ કરવો.”

સંધ્યાવિધિનો સંકલ્પઃ—અત્રાહ મહામાંગલ્ય ફલપ્રદ, અમુક માસે અમુક પક્ષે, અમુક તિથી, અમુક વાસરે, શુભ નક્ષત્રે, શુભ સુરિયતે, ચંદ્રે શુભપુણ્ય તિથી મનોપાત દુરિતક્ષયદારા શ્રી પરમેશ્વર પ્રિત્યર્થે પ્રાતઃ સંખ્યોપાસનમહં કરિષ્યે ॥

અર્થઃ—અત્યંત મંગલકારી ફલને આપનાર માત્રમાં અમુક

તિથી, વાર. શુભ નક્ષત્ર, શુભ સ્થાનમાં રહેલા ચંદ્ર યોગમાં. અમુક પુણ્યતિથીએ મારા એકલાં થયેલાં પાપના નાશ માટે અને પરમેશ્વરની પ્રસન્નતા માટે હું પ્રાતઃસંધ્યાની ઉપાસના કરીશ.” પછી—
આસન ઉપર બેઠા બેઠા પૃથ્વીને હાથ અડાડી નીચેના શ્લોક બોલવો.

॥ ભૂ પ્રાર્થના ॥

શ્લોક:—પૃથ્વી ત્વયાધૃતા લોકા દેવિ ત્વં વિષ્ણુના ધૃતા ।
ત્વં ચ ધારયમાં દેવિ પવિત્રં કુર આસનમ્ ॥

અર્થ:—“હે પૃથ્વી દેવિ ? તારા વડે સર્વ લોક ધારણ કરાયેલા છે; અને તું વિષ્ણુથી ધારણ કરાયેલી છે; માટે હું દેવી ? તું મહને ધારણ કર અને મહાર્ આસન પવિત્ર કર, ત્યાર પછી ભૂત શુદ્ધિ માટે ડાબા હાથમાં સરસવ કે, યોખા લઘ ઉપર જમણે હાથ ઢંકી; નીચેના શ્લોક બોલવા.”

શ્લોક:—અપ સર્પન્તુ તે ભૂતા યે ભૂતા ભૂમિ સંસ્થિતા: ।
યે ભૂતા વિઘ્નકર્તારસ્તેનશ્યન્તુ શિવાજ્ઞયા ॥
અપ કામન્તુ ભુતાનિ પિશાચા સર્વતો દિશમ્ ।
સર્વેષામ વિરોધેન સન્ધ્યા કર્મ સમારભે ॥

અર્થ:—“ભૂમિને વિશે જે વિઘ્ન કરનારાં, પ્રાણિઓ રહેલાં છે, તે શીવની આજ્ઞાથી નાશ પામો; અને બધી દિશામાં વિરોધ કરનાર ભૂત. પિશાચ વિગેરે કુર પ્રાણિઓ છે તે પણ દૂર થઈ જાઓ; એટલે તે દરેકના અવિરોધથી હું સંધ્યા કર્મ આરંભુ. ‘ એટલું બોલી સરસવ કે અક્ષત હાથમાં જે હોય તે મુસ્તક ઉપર ફેરવી ચારે દિશા

તરફ ફેંકી દેવા, અને પૃથ્વી ઉપર ડાળો પાત્ર ત્રણ વાર ફેંકવો.”
પછી ન્યાસ કરવા.

ન્યાસવિધિ:—નંપાદાભ્યાં નમઃ (પગને) કંઠાતુભ્યાં
નમઃ (જંઘને) ભાંકટિકાભ્યાં નમઃ (કંઠે) ગં નાભ્યભ્યાં નમઃ (કુંઠી)
વંહદ્યાય નમઃ (છાતીએ) તે આહુભ્યાં નમઃ (મોંઢાએ)
વાંકંઠાય નમઃ (કંઠે) સુમુખાય નમઃ (મુખે) દં નેત્ર
વાં લલાટાય નમઃ (કપાળે) યં મૂર્ધ્ને નમઃ (મોંઢાએ વચ્ચે)
નમો ભગવતે વાસુદેવાય નમઃ (સર્વાંગે) પદ્મ
બેઠાં બેઠાં સૂર્ય નારાયણ ભગવાનની ભાવના યુક્ત
કરવી.

પ્રાર્થના શ્લોક:—ધ્યેયઃ સદા સવિતૃમંડલમ
સરસિજસનસન્નિવિષ્ટિઃ કેયુરવાન્મકરકુંડલવાન્ કિરીટ
વપુષ્વૃતશંખચક્રઃ ॥

અર્થ:—“સૂર્ય મંડલની મધ્યમાં વસનારા, ઉપર
મિરાજનારા, કેયુરને ધારણ કરનારા, મકરાકૃતિ કુંડલ
ધરનારા, વનમાળાયુક્ત સુવર્ણમય વિગ્રહવાળા અને
ધારણ કર્યાં છે એવા, નારાયણ ભગવાન સૂર્યનું
કરીએ છીએ.” આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરી. પછી
સૂર્ય નારાયણનું પૂજન કરવું. સૂર્ય મંડલસ્થિત
નમઃ એમ બોલી—સર્વોપચારાર્થે—ગંધાક્ષત પુષ્પ
(ચંદન પુષ્પ લઈ ક્ષણ રવરૂપી સૂર્ય નારાયણને
પછી અર્ધ આપવા પાત્રમાં જલ, ચંદન, પુષ્પ,
તરબાણામાં ત્રણવાર અર્ધ આપવા. ત્રણે વખત નીચેને

શ્લોક:—નમો વિવસ્વતે તુલ્યં ભાસ્વતે વિષ્ણુતેજસે ॥

નમઃ સવિત્રે શુચયે સવિત્રે કર્મદાયિને ॥

શ્રી સૂર્ય નારાયણાય નમઃ એપતેર્ધ્યઃ ॥

અર્થ:—“હે કાન્તિયુક્ત, વિષ્ણુસમ તેજવાળા, હે વિવસ્વાન. (સૂર્ય) આપને નમસ્કાર હો, હે સર્વ કર્મફળને આપનારા પવિત્ર સૂર્ય નારાયણ ભગવાન આપને નમસ્કાર હો, હે સૂર્ય નારાયણ ભગવાન આ અર્ધ્ય હું આપને અર્પણ કરું છું, આપને નમસ્કાર હો.”

આ પ્રમાણે અર્ધ્ય આપ્યા પછી આસન ઉપર બેસી હાથમાં જળ લઈ નમોભગવતેવાસુદેવાય એ મંત્ર બણી પોતાની ચારે બાજુ જળ છાંટવું, પછી ઉભા થઈ બન્ને હાથમાં ચંદનવાળું પુષ્પ લઈ ઉંચે હાથ કરી સૂર્યોપસ્થાન કરવું. તે વખતે નીચેના શ્લોક બોલવો.

શ્લોક:—નમોઽસ્તવનંતાય સહસ્રભૂતયે સહસ્રપાદાક્ષિણિ-

રોરુખાહવે ॥

સહસ્રનામ્ને પુરુષાય શાશ્વતે સહસ્રકોટિયુગ-

ધારિણે નમઃ ॥

અર્થ:—“જેમનાં હજારો સ્વરૂપો છે, જેમને હજારો ચરણ, નેત્ર, મસ્તક, જંઘા અને હસ્ત છે, જેનાં હજારો નામો છે, જે સહસ્રકોટિ યુગને ધારણ કરનાર છે, એવા અન્તરહિત શાશ્વત પુરુષને નમસ્કાર હો.”

“સૂર્યોપસ્થાન થયા પછી પુષ્પ ચંદનવાળાં કરી વધાવી દાઢણ

(બાર) નમસ્કાર કરવાં. દ્વાદશ નમસ્કાર કરતી વખતે નીચે પ્રમાણે બાર નામ બોલવાં.”

દ્વાદશ નમસ્કાર:—મિત્રાય નમઃ સ્વયે નમઃ સૂર્યાય નમઃ
જ્ઞાનવે નમઃ ખગાય નમઃ પૂષ્ણે નમઃ દિરણ્યગર્ભાય નમઃ મરિચયે
નમઃ આદિત્યાય નમઃ સવિત્રે નમઃ અર્કાય નમઃ ભાસ્કરાય નમઃ ॥

આ પ્રમાણે નમસ્કાર કરી, પછી પ્રદક્ષિણા કરી દંડવત્ કરવા,
અને પ્રાર્થના કરવી.

પ્રાર્થના શ્લોક:—નમઃ સવિત્રે જગદેકચક્ષુષે જગત્પ્રસૂતિ-
સ્થિતિનાશહેતવે ॥

ત્રયીમયાય ત્રિગુણાત્મધારિણે વિરંચિ-
નારાયણશંકરાત્મને ॥

અર્થ:—‘સર્વ પ્રાણીઓને પેદા કરનાર, સમસ્ત જગત્ જેનું
એક નેત્ર છે, જગતની ઉત્પત્તિ, રિચિતિ, અને નાશના કરનાર, વેદ-
ત્રયી (ત્રણવેદમય) રૂપ, ત્રીગુણ સ્વરૂપને ધરનારા, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ
અને શીવ સ્વરૂપ ભગવાનને નમસ્કાર હો.’

“પછી સ્થિર ચિત્તથી પદ્માસન અગર અનુકૂળ આવે તેવું
આસન કરી ગાયત્રી મંત્ર અગર ગુરુમંત્ર અગર પંચાક્ષરમંત્ર
કે દ્વાદશાક્ષરમંત્રની એક, પાંચ કે દશ જોટલી અને તેટલી માળાનો
જાપ કરવો.” (જાપ કરી રહ્યા પછી નીચે મુજબ સંકલ્પ સમાપ્ત કરવો.)

સંકલ્પ:—અતેન યથાશક્તિ જપપૂર્વક પ્રાતઃ સન્ધ્યાખ્યેન
કર્મણા મી પરમેશ્વરે પ્રિયતાં નમમ ॥ વિષ્ણુવે નમો મિષ્ણુવે
નમો વિષ્ણુવે નમઃ ॥

અર્થ:—“શક્તિ પ્રમાણે થયેલા આ જપ પૂર્વક પ્રાતઃ સન્ધ્યા નામના કર્મથી શ્રી પરમેશ્વર પ્રસન્ન થાવ. પણ તે કર્મ મારા માટે ન હોવ.”

॥ ઇતિ પ્રાતઃસન્ધ્યા સમાપ્તિ ॥

મધ્યાહ્ન સન્ધ્યા નિમિત્તે એક અર્ધ ઉભા થઈ ચંદન પુષ્પ સહિત સૂર્યને આપવો. તે પછી બ્રહ્મચર્ય કરવો.

બ્રહ્મ યજ્ઞ.

આસન પર બેસી, આચમન. પ્રાણાયામ, કરી સંકલ્પ કરવો. (બ્રહ્મચર્ય કરિયે) સંકલ્પ કર્યા પછી જમણા સાથજ પર ડાબો હાથ છતો રાખી તેમાં દક્ષિણ પુષ્પ રાખી ઉપર જમણે હાથ ઢાંકી નીચે પ્રમાણે બાણવું:—

નમો નમો નમઃ । ઋગ્વેદાય નમઃ । યજુર્વેદાય નમઃ । સમવેદાય નમઃ । અથર્વવેદાય નમઃ । શિશુવેદાય નમઃ । કલ્પાય નમઃ । વ્યાકરણાય નમઃ । નિરુકતાય નમઃ । જ્યોતિષાય નમઃ । છંદોવિજિત્યે નમઃ । અધ્યાત્મવિદ્યાયે નમઃ । ઇતિહાસ પુરાણેશ્વરે નમઃ । તર્કવિદ્યાયે નમઃ । પૂર્વભિમાંસાયે નમઃ । ઉત્તરભિમાંસાયે નમઃ । પછી નીચેના મંત્ર બ્રહ્મી હાથમાં રાખેલાજો દક્ષિણ પુષ્પાદિ હોવા તે ઉત્તર દિશા તરફ નાંખવા.

શ્લોક:—દેવેભ્યઃ પિતૃભ્યશ્ચ મહાયોગિભ્ય એવ ચ ૧

નમઃ સ્વાહાયૈ સ્વધાયૈ નિત્યમેવ નમો નમઃ ॥

ત્યાર પછી પોતાની શક્તિ અનુસાર ભગવદ્ ગીતા, વિષ્ણુ સહસ્ર કે વેદાન્ત સ્તોત્રથી ઇશ્વર સ્તુતિનો પાઠ નિયમ પ્રમાણે કરવો. તે પછી નીચેનો શ્લોક બોલવો.

શ્લોક:—વિદ્યાધરતપોયોનિ રયોનિર્વિષ્ણુરીહિતઃ ૧

વાગ્યજ્ઞેનાર્ચિતોદયઃ પ્રિયતાં મે જનાર્દનઃ ॥

(પછી, બ્રહ્મચર્ય સમાપ્ત કરવો.) અનેન બ્રહ્મચર્ય

કર્મણા શ્રી પરમેશ્વર પ્રીયતાં નમમ ॥

॥ ઇતિ બ્રહ્મચર્ય ॥

નિત્યદાન વિધિ.

આશ્લોક પરશ્લોકનાં સુખની ઇચ્છા રાખનાર સુર મનુષ્યે દિન-પ્રતિદિન પોતાની સંપત્તિ અનુસાર દ્રવ્ય, વસ્ત્ર, અન્ન, ફળ અને જળ, વગેરેનું દાન કરવાનો નિયમ રાખવો કારણ કે દાન ન કરવાથી દરિદ્રપણું પ્રાપ્ત થાય છે કહ્યું છે કે:—

શ્લોક:—ભવન્તિ નરકાઃ પાપાત્પાપ દારિદ્ર્ય સંભવમ્ ૧

દારિદ્ર્ય મપ્રદાનેન તસ્માદાનપરે ભવેત ॥

અર્થ:—“માણસને પાપ કર્મથી નરક પ્રાપ્ત થાય છે; તે નરક

પ્રદ પાપ દારિદ્ર્યથી થાય છે; અને તે દારિદ્ર અંદત્ત કર્મથી (દાન ન કરવાથી) થાય છે. માટે દાન પરાયણ થઇ સતત ઉત્સાહપૂર્વક શ્રદ્ધાથી દાન કરવું એ મનુષ્ય જન્મની શ્રેષ્ઠતા છે. દાનના પ્રભાવથી આલોક પરલોકમાં સુખ શાંતિ મળે છે, વળી તે નિષ્કામપણાથી કરવામાં આવે તો અંતે પરમ પદ પામવાને ઉત્તમ અધિકારી થાય છે.”

શ્લોક:—દાનેનભૂતાનિવશીભવન્તિ દાનેનૈરાણ્યપિયાન્તિનાશં
પરોડપિઅન્ધુત્વમુપૈતિદાનેર્દાનંહિ સર્વવ્યસનાનહન્તિ ॥

અર્થ:—“દાન કરનારને દાનરૂપ વશીકરણ વડે સર્વ પ્રાણીઓ વશ થાય છે; અંધારેલાં વૈર પણ દાન વડે મટે છે; દાનવડે પર માણસ પણ સ્વજન થાય છે; અને એ દાન સર્વ વ્યસનો (આપત્તિઓ) ને પણ હણે છે. કહ્યું છે કે:—”

વિદ્યતે સાગરસ્યાન્તો દાનસ્યાન્તો ન વિદ્યતે ।

“સમુદ્રનો અંત જણાય છે, પણ દાનનો અંત જણાતો નથી. માટે એક દિવસ દાન કર્યા વગર નિર્થક્ય જવા દેવો નહિ.” કેમકે—

શ્લોક:—યોનદદાતિનભુકતે સતિવિભવેનૈવતસ્યતદ્રવ્યમ્ ।

તૃણમયકૃત્રિમપુરૂષો રક્ષતિસસ્યંપરસ્યાર્થે ॥

અર્થ:—“જે માણસ ધન સંપત્તિ વિગેરે હોવા છતાં દાન કરતો નથી કે તે ધનનો ઉચિત ઉપયોગ કરતો નથી તો તે દ્રવ્ય પણ તેનું નથી જ. કોની પેટે કે ખેતરમાં ધાનનું રક્ષણ કરવા માટે ખેડૂત ચારનો પુરૂષ બનાવી કોનો રાખે છે, કે જેને જોઇને દુરથી ખેતરનો

રખવાળ છે, એમ જાણી શિયાળ વિગેરે જનવરો આવતાં નથી, “જેમ તે ચાર પુરૂષ ખીજને સારૂં ધાન્યનું રક્ષણ કરે છે, પોતાને માટે નહિ.” તેમજ કૃપણ મનુષ્ય પણ ખીજને સારૂં જ ધનનો સંચય કરી રક્ષણ કરે છે. તે ચારના ચાડીઆ જેવો મનુષ્ય ગણાય. “આ સમયમાં જે જે સંપત્તિઓ, ભોજન, આચ્છાદન વિગેરે વૈભવ પ્રાપ્ત થયાં છે તે પૂર્વ પુણ્યથી જ થયાં છે માટે આ મનુષ્ય જન્મમાં જો પ્રાપ્ત થયું હોય તો અવશ્ય સુપાત્ર જોઈ દાન કરવું. જે શ્રદ્ધા પ્રેમભક્તિપૂર્વક નિષ્કામ વૃત્તિથી સત્પાત્રને તેમના સ્થાન પર જઈ દાન કરે છે તે દામી શ્રેષ્ઠ છે; ઘેર બોલાવી પ્રેમથી દાન કરે છે તે મધ્યમ ગણાય છે; અને માગ્યા પછી આપવું તે કનિષ્ઠ ગણાય છે. માટે ફોરેચારદિત થઈ, શુદ્ધ પવિત્ર શુદ્ધિથી નિષ્કામપણે જે પોતાનાં વખાણ કરનાર નથી; કે જે ઉપકાર માનનાર નથી; અથવા જેની સાથે વ્યવહારીક કાંઈ પણ સંબંધ નથી; એવા સત્પાત્ર અનાશ્રિતને સારા દેશ કાળમાં દાન કરવામાં આવે છે; તેને જ શાસ્ત્રો સાત્વિક દાન કહે છે; અને તે પરમ પદ પામવાના અધિકારમાં ગણાય છે, માટે ગૃહસ્થાશ્રમીએ એકે દિવસ દાન કર્યા વગર રહેવું નહિ.”

કહ્યું છે કે:—

શ્લોક:—બોધયન્તિ ન ચાચન્તે ભિક્ષાદ્રારાગૃહેશુ ૧

દીયતાંદીયતાં નિત્ય મહાતુઃ ફલમીદશમ ૧૧

દ્રારંદ્રારંરહન્તિહ ભિક્ષુકાઃ પાત્રપાણ્યઃ ૧

દર્શયન્ત્યેવલોકાના મહાતુઃ ફલમીદશમ ૧૧

અર્થ:—“ભિક્ષુકો ઘેર ઘેર માગતા નથી પણ ગૃહસ્થોને બોધ કરે છે કે; તમે હંમેશાં આપો, આપો, (દાન કરો, દાન કરો) નહિ

તો દાન નહિ કર્યાનું ફળ આવું છે હાથમાં મુજબ પાત્ર લઈ દારે દારે, દાન નહિ કર્યાનું ફળ, દારિદ્રતારૂપે તે પ્રકાશ પાડી ગૃહસ્થા-શ્રમીઓને ચેતાવે છે, કે તમે શ્રદ્ધા પ્રીતિપૂર્વક દાન નહિ કરો તો ભવિષ્યના જન્મમાં અમારા જેવી સ્થિતિ પામશો. માટે તે જોઈને પણ ગૃહસ્થાશ્રમીઓએ અવશ્ય દાન કરવા ચુકવું નહિ જોઈએ. દાન કર્યાં સિવાય ભોજન પણ નહિ કરવું જોઈએ.”

॥ ઇતિ નિત્યદાનવિધિ સમાપ્ત. ॥

તર્પણ પ્રયોગ,

તર્પણ એ પિતૃદેવોનું પૂજન છે; અને તે ગૃહસ્થને દરેજ કરવાની આવશ્યકતા છે;—

॥ અતર્પિતા દેહાન્નુધિરં પિબન્તિ ॥ ઇ. સૂત્રમ્ ॥
અહ્માદિદેવ, સનકાદિકૃષિ, અને વસુ આદિ પિતૃદેવોનું તર્પણ જે પુરૂષ નથી કરતો તો તે દેવો વિગેરે તર્પણ ન કરનારના શરીરનું રુધિર શોષણ કરે છે. શાસ્ત્ર કહે છે; કે,—
શ્લોક:—દ્વાદશ્યાં પચ્ચદશ્યાં ચ સંક્રાન્તો આધ્ધવાક્ષરે ।

નિરાશાઃ પિતરોયાન્તિ શાપંદત્વા સુહારુણમ્ ॥

અર્થ:—“જે માણસ નિત્ય તર્પણ કરતો નથી, તથા ખારસે, પુનમે, સંક્રાન્તિના દિવસે અને આધ્ધના દિવસોએ પિતૃઓને તૃપ્ત

કરતો નથી, તો તે નિરાશ થયેલા પિતૃદેવો ભયાનક શાપ દઇને જાય છે. માટે સુખ સંપત્તિ અને વંશવૃદ્ધિ માટે તર્પણ પ્રયોગ ઉત્સાહથી કરવો.”

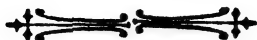
સંક્ષેપમાં તર્પણવિધિ.

દર્ભાસન ઉપર બેસી, આચમન પ્રાણાયામ કરી, “શ્રી પરમેશ્વર પ્રીત્યર્થે દેવ, ઋષિ, મનુષ્ય, પિતૃ તર્પણમહં કરિષ્યે. એમ પૂર્વાંકત સંકલ્પ કરવો.” પછી ત્રાંચાના પાત્રમાં જળ રેડી જળ, તલ, તુલસી, ચંદન, પુષ્પ, દુધ વિગેરે (પંચામૃત) નાંખી દર્ભ પકડી બે હાથના ખોળામાં જળ લઈ, નીચેનો મંત્ર ખોલી, દરેકની ત્રણ ત્રણ અંજલિ આપવી.

મંત્ર:—આશ્રહસ્તમ્પર્યન્ત દેવર્ષિપિતૃમાનવાઃ-સ્તૃ-
પ્યન્તુ ॥ પિતરઃ સર્વે માતૃમાતા મહાદયઃ ॥ દેવાસ્તૃપ્યન્તુ ॥
આશ્રહસ્તમ્પર્યન્તં ઋષયસ્તૃપ્યન્તુ ॥ ૩ ॥ હવે જનોઈ
હોય તો કંઈ હાર કરી બે હાથ વચ્ચે પાણી કાઢવું. આશ્રહ ૦ ॥
મનુષ્યાસ્તૃપ્યન્તુ ॥ ૩ ॥ અપ્સવ્ય કરી (ડાબા હાથમાં જનોઈ ધાલવી);
અંગુઠે પાણી જતા દેવું આશ્રહ ૦ ॥ પિતરસ્તૃપ્યન્તુ ॥ ૩ ॥
આશ્રહ ૦ ॥ સમસ્ત પિતૃક્યોનમમ મહંજલતેક્યોનમમ ॥
એમ ખોલી એકજ અંજલિ આપી સવ્ય કરવું. (જનોઈ જમણે
હાથે ધાલવી.) સંકલ્પ:—અનેન તર્પણાખ્યેન કર્મણા પિતૃસ્વ-
રૂપીજનાર્દનઃ પ્રીયતાં નમમ ॥ એમ ખોલી સંકલ્પતું પાણી
મૂકી દેવું.

તર્પણવિધિ સમાપ્ત.

દેવપૂજન વિધિ

‘દિજ જાતિએ પંચાયતન સેવા ધરમાં હોય તો તેનું વિધિ-પૂર્વક પંચામૃતથી પૂજન કરવું; અગર પવિત્ર સ્વચ્છ જળથી સ્નાન કરાવવું; છત્રી અગર પાદુકા હોય, તો તેનું પૂજન કરવું; પૂજન કરતી વખતે એકાગ્રચિત્ત વૃત્તિ રાખવી. પવિત્ર આસન ઉપર બેસી તીલક, માળા ધારણ કરી પૂજનનું સધળું સાહિત્ય પાસે રાખી, (જળપાત્ર, ચંદન, પુષ્પ, ધુપ, દીપ, આરતી વિગેરે) સંકલ્પપૂર્વક પૂજન કરવું ગૃહસ્થાશ્રમી સિવાયના વિરક્ત મનુષ્યોએ અગર સાહિત્ય ન હોય, તેવા દીન મનુષ્યોએ માનસિક પૂજન કરવું. પરંતુ વૈભવી મનુષ્ય હોય તેણે દેવકાર્યમાં ગમે તેમ ચલાવી લેવાની ટેવ ન રાખવી, કારણ કે; પોતાને અને સ્ત્રી પુત્રાદિને માટે સધળું દ્રવ્ય, બળ વાપરી નાંખીએ; અને દેવને માનસિક કરીને, કે; જળ એકલું અર્પણ કરી ચલાવીએ; એ તો ઠગાઈજ ગણાય. આપણી જાનને માટે, સ્ત્રી, પુત્ર-પુત્રાદિને માટે જમવું, રમવું, પહેરવું અને ઓઢવું. સુવા બેસવાના સધળા પદાર્થ પ્રત્યક્ષ નેષ્ટએ છીએ; અને ગુરૂ, સંત માટે માનસિક સેવા, પૂજા કરીએ એટલે શું? આપણે પણ માનસિક વ્યવહાર કરીએ; માનસિક ભોગ ભોગવિએ, માનસિક જમીએ, રમીએ, કમાઈએ તો ચાલે કે કેમ? તેનો વિચાર વિવેક વડે કરી લેવો. જેની પાસે કાંઈ પણ પદાર્થ નથી અથવા ત્યાગ-સંન્યાસ છે તેને માનસિક કરવું ઘટિત છે. (ગૃહસ્થીઓને નહિ.) ગૃહસ્થીઓએ તો સંપૂર્ણ રીતે સાહિત્ય વડે પૂજન કરવું. પછી માનસિક

સૂક્ષ્મતાથી પૂજનનું ધ્યાન કરવું. એ ઉત્તમ છે. સાવધાન રહેવું; દેવ કે ગુરને ઠગવા જતાં પોતે ઠગાઈ જવાય નહિ; તે ધ્યાનમાં રાખવું.”

“ પંચાયતન દેવ હોય તો વિધિપૂર્વક પૂજન કરવું. છાત્રીય હોય તો તેને બીના વસ્ત્રના કકડાથી લૂછીને પોતાની સન્મુખ પધરાવવી. પાદુકા હોય તો સ્નાન કરાવી પૂજન કરવું. પૂજન કરતી વખતે દેવ, પાદુકા, કે છાત્રીય તરફ સ્થીર દષ્ટિ કરી એક ચિન્તે પરિવ્રત્ત પરમાત્મા સ્વરૂપનું શુદ્ધ ભાવથી ધ્યાન કરવું. ધ્યાન કરતી વખતે હાથમાં ચંદનવાળું પુષ્પ લઈ બન્ને હાથ હૃદય આગળ રાખી, પોતાના હૃદયસ્થાને જે જીવાત્મા પ્રતિબિમ્બરૂપે ચૈતન્ય પ્રભુ બિરાજે છે; તે અને બહાર જે દેવ, પાદુકા, કે છાત્રીય રૂપે અથવા પ્રત્યક્ષ ગુરુદેવ રૂપે બિરાજે છે તે ઐક્ય બ્રહ્મ રૂપ છે. એવી રીતે ઐક્યતાનો નિશ્ચય કરી ધ્યાન કરવું. ધ્યાન વખતે કામ પણ પ્રકારની ગરબડ કે ધ્યાન ચૂકાય એવું ન થવું જોઈએ; એમ સાવધાન રહેવું. ધ્યાનનો મંત્ર નીચે મુજબ બોલવો.

(પંચાયતન એક અભેદ છે, માટે પાંચમાંથી એકને મુખ્ય માની ધ્યાન કરવું)

શ્લોક.

ધ્યાનઃ—બ્રહ્માનંદં પરમમુખદં કેવલં જ્ઞાનમૂર્તિમ્ ॥

દ્વંદ્વાતીતં ગગનસદૃશં તત્ત્વમસ્ત્યાદિ લક્ષ્યમ્ ॥

એકં નિત્યં વિમલમચલં સર્વધીસાક્ષિભૂતમ્ ॥

ભાવાતીતં ત્રિગુણરહિતં સદ્ગુરુ તં નમામિ ॥

અર્થ:—“અદ્વાનંદમાં મગ્ન, પરમ સુખને અર્પનારા, કેવળ જ્ઞાન મૂર્તિ, સુખદુઃખાદિના દ્વંદ્વથી પર, આકાશ જેવા વ્યાપ્ત, તત્ત્વ-મર્યાદા મહાવાક્યોજા જેમનું એક લક્ષ્ય છે, અદ્વિતીય, નિત્ય, મહારહિત, અચળ, સર્વ પ્રાણીઓની શુદ્ધિના સાક્ષિભૂત, ભાવથી અતીત, ત્રણ ગુણથી રહિત, એવા શ્રી સદ્ગુરુ દેવને હું નમસ્કાર કરું છું.”

આ પ્રમાણે ધ્યાન કર્યા પછી જે દેવનું પૂજન કરના હોયએ તે દેવનું નામ લઇ આસનં સમર્પયામિ એમ બોલી આસન માટે પુષ્પ મૂકવું પાદંસમર્પયામિ જલ મૂકવું. અર્ધ્યં સમર્પયામિ આચમનીમાં જલ, ચંદન, અક્ષત અને પુષ્પ લઇ ચઢાવવું. આચમનીયં સમર્પયામિ પાછું જળ મૂકવું. સ્નાનં સમર્પયામિ સ્નાન કરાવવું. સ્નાન કરાવ્યા પછી પંચામૃત (દૂધ, દહીં ઘી, મધ, સાકર)થી સ્નાન કરાવી પછી શુદ્ધ જલથી સ્નાન કરાવવું. પછી આચમનં સમર્પયામિ આચમનનું જલ મૂકવું. પછી વસ્ત્રચરોપવિતં સમર્પયામિ-વસ્ત્ર અને જનોઇ અર્પણ કરવાં. ચંદનં સમર્પયામિ-ચંદન કરવું. પુષ્પં સમર્પયામિ-પૂજા ચઢાવવું તુલસી અથવા ખીલ્લ અથવા દુર્વા જે હોય તે લઈ તુલસીપત્રં સમર્પયામિ-તુલસી ચઢાવવાં, અળીલગુલાલં સમર્પયામિ-અળીલગુલાલ ચઢાવવાં, ધૂપં સમર્પયામિ ધૂપ કરવો. દીપં પ્રદર્શયામિ-દીપો દીપક કરીને મૂકવો નૈવેદ્યં સમર્પયામિ-નૈવેદ્ય ધરાવવું. (સમય હોય તો ચાળ ગાવો.) ફલતાંબુલદક્ષિણાંચ સમર્પયામિ-સોપારી, પાન, અને દક્ષિણા મૂકવી. નિરાંજનં સમર્પયામિ-આરતી ઉતારવી. ચંદન પુષ્પ આરતી ઉપર.

મૂકી ઉભા થઇ આરતી કરવી (થાળ, આરતી જૂઓ, સત્સંગ કથા પ્રસંગમાં)

નિરાંજનનો મંત્ર:—કપૂરગૌરં કરુણાવતારં સંસારસારં
ભુજગેન્દ્રહારં ॥

સદાવસન્તં હૃદયારવિન્દે ભવં ભવાનીસહિતં નમામિ ॥

મંગલં ભગવાન્ વિષ્ણુઃ મંગલં ગરુડધ્વજઃ ॥

મંગલં પુણ્ડરીકાક્ષો મંગલાયતનો હરિઃ ॥

સર્વમંગલમંગલયે સિવે સર્વાર્થસાધિકે ॥

શરણ્યે ત્ર્યંબકે ગૌરિ નારાયણિ નમોસ્તુતે ॥

અર્થ:—“કપૂરના જેવા ગૌર વર્ણવાળા, કરુણાના અવતાર, સંસારના સારરૂપ, સર્પના હારવાળા અને સદા હૃદય કમલમાં વસતા પાર્વતી સહિત મહાદેવને હું નમસ્કર કરું છું” ॥ ૧ ॥

ભગવાન વિષ્ણુ મંગલરૂપ છે, ગરુડ જેમની ધ્વજમાં છે, એવા પ્રભુ મંગલરૂપ છે. કમલનયન પ્રભુ મંગલરૂપ છે, અને એવા શ્રીહરિ સર્વ મંગલોનું સ્થાન છે. ॥ ૨ ॥

“સર્વ મંગલમય, સર્વ અર્થને સાધનારા, કલ્યાણમયી, શરણાગતવત્સલ, હે ગૌરી, હે ત્ર્યંબક [મહાદેવનાં] પત્ની, હે નારાયણી તમને નમસ્કાર હો.” ॥ ૩ ॥

આ પ્રમાણે આરતી ઉતારી નીચે મૂકી ચંદનવાળુ પુષ્પ કરી આરતી ઉપર ઉતારી પ્રભુને અર્પણ કરવું. પછી આરતી લેવી અને હાથ ધોઈ નાંખવા. પુષ્પ ચંદનવાળુ કરી જન્મે હાથમાં આવી ઉભા થઈ પુષ્પાંજલિ કરવી.

પુષ્પાંજલિ મંત્રઃ—અસિત ગિરિસમં સ્યાતકન્નજલં સિંધુપાત્રે ।

સુરતરુવરશાખા લેખિની પત્રમુર્વી ॥

લિખતિ ચદ્વિ ગૃહિત્વા શારદા સર્વકાલં ।

તદ્વપિ તવ ગુણ્ણાનામીશ પારં ન યાતિ ॥

અર્થઃ—‘સાગરરૂપ પાત્રમાં (ખડીઆમાં) અસિત પર્વત (નીલગિરિ) જેટલું કન્નજલ (શાહી) લરીને શ્રેષ્ઠ કલ્પતરુ શાખાની કલ્લમો હાથમાં લઈ પૃથ્વીરૂપ કાગળમાં સરસ્વતી પોતે હમેશાં લખ લખ કરે તો પણ હે પ્રભુ ! ત્હમારા ગુણ્ણાના પાર તે પામતાં નથી. એટલું બોલી તે પુષ્પ દેવને ચઢાવી દેવાં.”

પ્રદક્ષિણા શ્લોકઃ—

યાની કાનિ ચ પાપાની જન્માન્તર કૃતાનિ ચ ।

તાનિ તાનિ વિનશ્યન્તુ પ્રદક્ષિણું પદે પદે ॥ ૧ ॥

અર્થઃ—‘આ જન્મ અથવા જન્માન્તરને વિષે કરેલાં જે જે પાપો હોય, તે તે પાપો નાશને પામો.” ॥ ૧ ॥

પ્રાર્થનામંત્ર શ્લોકઃ—

કાચેન વાચા મનસેન્દ્રયૈર્વા । બુદ્ધ્યાત્મના વા પ્રકૃતેઃ

સ્વભાવાત્ । કરોમિ ચવ્રત્સકલં પરસ્મૈ પરાત્પરાચેતિ

સમર્પયામિ ॥ ૨ ॥

અર્થઃ—“કાચા વડે કરીને, મન ઇન્દ્રિયાદિક વડે કરીને, બુદ્ધિ અને આત્મા વડે કરીને, પ્રકૃતિ આદિ સ્વભાવ વડે કરીને, જે જે

કર્મો કરવામાં આવે છે; તે તે સધળાં કર્મો પરાત્પર એવા પરમેશ્વરને
અર્પણ કરે છું. ॥ ૨ ॥

શ્લોક:—આવાહનં ન જાનામિ ન જાનામિ વિસર્જનમ્ ।
પૂજાં ચૈવ ન જાનામિ ક્ષમ્યતાં પરમેશ્વર ॥ ૩ ॥

અર્થ:—“હે પ્રભો ! હું આપનું આવહન કે વિસર્જન, કે પૂજા
વિગેરેમાંનું કંઈ પણ જાણતો નથી; માટે ક્ષમા કરશે એવી આશા
રાખું છું” ॥ ૩ ॥

શ્લોક:—ગતં પાપં ગતં દુઃખં ગતં દારિદ્ર્યમેવ ચ ।
આગતા સુખ સંપત્તિઃ પુણ્યાહં તવ દર્શનાત્ ॥ ૪ ॥

અર્થ:—“પુણ્યકરી તમારા દર્શનથી પાપ ગયું છે, દુઃખ ગયું
છે, અને દારિદ્ર્ય પણ ગયું છે અને સુખ સંપત્તિ આવી છે.”

શ્લોક:—મંત્રહીનં ક્રિયાહીનં ભક્તિહીનં સુરેશ્વર ।
યત્પૂજિતં મયા દેવ પરિપૂર્ણં તદસ્તુ મે ॥ ૫ ॥

અર્થ:—“હે સુરેશ્વર ! મંત્ર વગર-ક્રિયા વગર કે ભક્તિ વિના
જેવી રીતે મેં પૂજા હોય તે હે દેવ ! બધું પરિપૂર્ણ થાય.”

શ્લોક:—અપરાધ સહસ્રાણિ ક્રિયન્તેહનિશં મયા ।
દાસોહમિતિ માં જ્ઞાત્વા ક્ષમસ્વ પરમેશ્વર ॥ ૬ ॥

અર્થ:—“હે પરમેશ્વર ! મેં હજારો અપરાધો હરનિશ કર્યા
છે, છતાં ખેતાનો દાસ જાણી ક્ષમા કરો.”

શ્લોક:—અન્યથા શરણું નાસ્તિ ત્વમેવ શરણું મમ ।
તસ્માત્કારણ્યભાવેન રક્ષસ્વ પરમેશ્વર ॥ ૭ ॥

અર્થ:—“હે પરમેશ્વર ! બીજાનું શરણ નથી મહાદેવ શરણ તમેજ છે। માટે મહાદેવ કરુણા બાવ વડે કરીને રક્ષણ કરો, રક્ષણ કરો.”

શ્લોક:—યદક્ષરં પદબ્રષ્ટં માત્રાહીનં ચ યદભવેત ।

તતસર્વં ક્ષમ્યતાં દેવ પ્રસિદ્ધ પરમેશ્વર ॥ ૮ ॥

અર્થ:—“હે પરમેશ્વર ! જે અક્ષર, પદબ્રષ્ટ, માત્રા, હિણ જે કંઈ થાય તે હે દેવ ક્ષમા કરો.”

* વિસર્જનમ શ્લોક:—

યાન્તુ દેવગણા સર્વે પૂજામાદાય પાર્થિવ ।

હૃષ્ટ કામસમૃદ્ધ્યર્થં પુનરાગ મનાય ચ ॥ ૯ ॥

અર્થ:—“હે પ્રભો ! જે દેવગણો મારી પૂજાને લાગુ જાય તે દેવ મારી હૃષ્ટ કામ સમૃદ્ધિ માટે પાછા આવો.”

ચરણામૃત શ્લોક:—

અકાલ મૃત્યુ હરણં સર્વં વ્યાધિ વિનાશનમ ।

ગુરો પાદોદ્ધતં પિત્ત્વા જઠરે ધારયામ્યહમ ॥ ૧૦ ॥

અર્થ:—“ચરણામૃતનું મહાત્મ્ય અકાળ મૃત્યુને હરણ કરવાવાળું છે; અને સર્વ વ્યાધિનો નાશ કરવાવાળું છે; માટે ગુરુ ચરણામૃત-પાન હું જઠરમાં ધારણ કરું છું.”

પ્રાર્થના શ્લોક:—કરચરણકૃતં વા કાયજઠં કર્મજં વા ॥

શ્રવણનયનંજં વા માનસં વાપરાધમ ॥

વિહિતમવિહિતં વા સર્વમેતત્ક્ષમસ્વ ।

જય જય કરુણાળયે પ્રામહાદેવશક્તે ॥

અર્થ:—“હે હૃષ્ટ દેવ, હે હૃષિ ! મેં કાયા વડે, પાપ વડે, અગ્નિ વડે, કર્મ વડે, કાન વડે, અને મન વડે, જે કંઈ પણ અપરાધ કર્યો

હોય, શાસ્ત્રથી વિદિત કે અવિદિત ગમે તેવો હોય તો પણ હે કર-
ણાના સાગર હે પ્રભો ! એ સર્વ ક્ષમા કરો, આપની જ્ય જ્ય હો,
આત્નાદથી કરેલી મારી પ્રાર્થના સ્વીકારી લેશો. ૐ
શાંતિઃ આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કર્યા પછી પાંચ મીનાટ કે વધુ પ્રભુનું
અને આત્માનું ઐક્ય કરી શુદ્ધ હૃદય સ્વરે નાભિ કમલમાંથી ઉલટ-
બેર “નિર્વાણપટક” પ્રેમપૂર્વક બોલી જવું.”

(જુઓ સત્સંગ કથા પ્રસંગમાં)

॥ પૂજનવિધિ સમાપ્ત. ॥

વૈશ્વદેવ વિધિ.

આસન પર બેસી, જમણે કાને પાણી અડકાડી, ત્રાંબાના કુણ્ડ
ઉપર પાણીના છાંટા નાંખી, પછી તેમાં રસોડામાંથી દેવતા લેવો;
અને એક બીજું પાંતર સાથે રાખવું; હાથમાં પાણી ઝાલી સંકટપ
કરવો. પૂર્વોક્ત પ્રકારે શ્રી પરમેશ્વર પ્રીત્યર્થે વૈશ્વદેવમહા-
કરિષ્યે અગ્નયે નમઃ એમ બોલી અગ્નિ નારાયણનું ગદ્યાક્ષત
પુષ્પ વડે પૂજન કરવું. પછી જમણા હાથમાં પાણી લઈ કુણ્ડની
આબુબાબુ છાંટવું; પછી વચલી બે આંગળી અને અંગુઠાથી બેર
ઠેટલો ભાત લઈ નચેતો મંત્ર બોલી પાંચ આહુતી આપવી.

મંત્રઃ—બ્રહ્મણે નમઃ ॥ ૧ ॥ પ્રજાપતયે નમઃ ॥ ૨ ॥ ગૃહેભ્યો
નમઃ ॥ ૩ ॥ કરચપાય નમઃ ॥ ૪ ॥ અનુમતયે નમઃ ॥ ૫ ॥ આ
પ્રમાણે પાંચ આહુતિ આપી, કુણ્ડની ઉત્તર બાજુએ પાણીથી સમ-
ચોરસ મંડળ બનાવવું તે પર ચાર ખુણે ચાર અને મધ્યમાં એક
મળી પાંચ બલિદાન નીચેતો મંત્ર બોલી મૂકવો. ॥ ૧ ॥

ધાત્રે નમઃ ॥ ૨ ॥ વિધાત્રે નમઃ ॥ ૩ ॥ બ્રહ્મણે નમઃ ॥ ૪ ॥
 વિશ્વેભ્યોદેવેભ્યો નમઃ ॥ ૫ ॥ વિશ્વેભ્યોભુતેભ્યો નમઃ ॥
 પછી હોમ બલીદાન કરતાં પાંતરામાં બાકી રહેલા ભાતમાંથી
 ગોળ્યો નમઃ એમ બોલી પાસે બીજું પાંતરું હોય તેમાં ગવાન્હુક
 એટલે ગાયને ખવડાવવાનો ભાગ મૂકવો. પછી તેમાં રાંધેલો પદાર્થ
 જે હોય તે બધો થોડો થોડો કાઢીને; ગાયને મૂકવો બીજા એક
 જૂદા પાંતરામાં નીચે પ્રમાણે બોલી ભાગ કાઢવો. શ્વેભ્યો નમઃ
 ॥ ૨ ॥ વાયસેભ્યો નમઃ ॥ ૩ ॥ પિપીલિકાભ્યો નમઃ
 ॥ ૪ ॥ પશુપક્ષીપ્રેતપિશાચાદિભ્યો નમઃ ॥ ૫ ॥ અને તે
 પછી હાથ ધોઈ, ડોગળા કરી આસન પર બેસી સંકલ્પ કરવો.
 અનેન વૈશ્વદેવાખ્યેન કર્મણા શ્રી પરમેશ્વર પ્રીયતાં નમઃ
 એમ કહી પાણી મૂકી દેવું. તે પછી એ વખતમાં ડોંધ અતિથિ,
 અભ્યાગત, સાધુ, સન્ત, ત્યાગી, વેરાગી જે કોઈ આવી
 પહોંચ્યો હોય તો તેને બોળન કરાવવું. કોરૂ આપવા
 ઘટીત હોય તો તે આપવું. આ પ્રમાણે વૈશ્વદેવ કર્યા
 સિવાય જમનાર ગૃહસ્થાશ્રમી દોષ ભાગી થાય છે. ગૃહસ્થીઓના
 ધર્મનો દરેકે સ્વિકાર કરવો; એ મનુષ્યત્વપણું રહેવાય. દેવ, અગ્નિ,
 ગાય, બ્રાહ્મણ, અતિથિ વિગેરેને પોષવા એજ ગૃહસ્થાશ્રમીનું શ્રેય
 છે. જે દિવસે ભાત રાંધ્યો ન હોય; તે દિવસે ચોખા ધોઈ પલાળી
 ઘીમાં બીજવી વૈશ્વદેવ કરવો. જે ઘરમાં વૈશ્વદેવ થતો નથી; તેનું ઘર
 વૈભવ છતાં શન્યવત્ છે. અતે જમનાર પ્રાણી પિશાચ જેવો છે; એમ
 શાસ્ત્રો અને વેદો કહે છે. માટે નિત્ય કર્મ કરવામાં પ્રીતિ રાખવી.

॥ વૈશ્વદેવ વિધિ સમાપ્ત ॥

ભોજન વિધિ

જન કરવા બેસતાં જમણા હાથ તરફ પાણી પીવાનો લોટો અને પવાલું રવચ્છ જળથી ભરી પાસે રાખવું. પીરસાયેલા પાત્રને જળથી ગાયત્રી-કે ગુરુમંત્ર બળી પ્રોક્ષણ કરવું. (જળ છાંટવું) જમણી બાજુ યાળા પાસે પાણી અંજલી (હાથમાં લઇ) ભરી લીટીની માફક કરી તે ઉપર જાત અગર મીઠા વગરનું, જે અન્ન હોય, તેમાંથી ત્રણ નાની નાની ઢગલી કરતાં નીચે પ્રમાણે બોલવું. “ભૂપતયે નમઃ ભુવનપતયે નમઃ ભૂતાનાંપતયે નમઃ પછી આચમન લઇ નીચે પ્રમાણે શ્લોક બોલવો.

શ્લોક:—અન્નં બ્રહ્મરસો વિષ્ણુલોકિતા દેવો મહેશ્વર ૧

એવં ધ્યાત્વા દ્વિજો ભુકતે સોઽન્નદોષૈર્ન લિપ્યતે ૧૧

અર્થ:—અન્ન બ્રહ્મ છે, રસ વિષ્ણુ છે, જમનાર મહાદેવ છે, એમ સમજીને જે જમે છે તેને અન્નના દોષ લાગતા નથી.”

આ પ્રમાણે શ્લોક બોલી જમણા હાથમાં જળ લઇ અચમન કરવું, તે આચમન કરતી વખતે અમૃતાય નમઃ એમ કરી આચમન કરવું, પછી પાંચ વખત જરા જરા ગ્રાસ લેવા (કોળીઆ) અને મુખમાં મૂકતી વખતે—પ્રાણાય તમઃ અપાનાય તમઃ વ્યાનાય તમઃ સમાનાય તમઃ ઉદાનાય તમઃ એમ બોલતાં જવું. અને મુખમાં મૂકતાં જવું; ચાવ્યા વગર કોળીઆ એમને એમ ગળી જવા, પછી ડાબા હાથની આંગળીએ બે આંગળે જળ સ્પર્શ કરી

ધરુણ પ્રમણે ભોજન કરવું ભોજન કરતાં કોષને અડકવું નહિ. ગુરૂ સિવાય કોઈનું ઉચ્ચિષ્ઠ લેવું નહિ, કેઈનું પીધેવું પાણી પીવું નહિ, મૌનવૃત્તથી જન્મવું છતાં બોલવું હોય તો યોગ્ય બોલવું પણ જન્મતાં જન્મતાં નિષિદ્ધ શબ્દો કોવવાળા શબ્દો બોલવા નહિ, જમી રહ્યા પછી આચમન લઈ હાથ મુખ ઘોષ મુખશુદ્ધિ માટે બાર કોગળા કરવા પછી અન્નપૂર્ણા દેવિની પ્રાર્થના કરવી.

અન્નપૂર્ણે સદાપૂર્ણે શંકર પ્રાણ વલ્લભે ।

જ્ઞાન વૈરાગ્ય સિદ્ધર્થે ભિક્ષાં દેહિ તુ પાર્વતિ ॥

અગસ્ત્યં વયતેયં શનિં ચ વડવાનલં ।

અન્નસ્ય પરિણામર્થે રમરેલીમં ચ પંચમમ્ ॥

અર્થ:—‘હે અખૂટ અન્નનો લંડાર? શંકરનાં પ્રાણ પ્રીય પાર્વતિ તું મારા પ્રાણને જ્ઞાન વૈરાગ્યની સિદ્ધિ માટે ભીક્ષા આપ ॥૧॥ ખાધેલા અન્નની બરોબર પાચન ક્રિયા માટે અગસ્ત્ય, ગરુડ, શનિશ્વર, વડવાનળ અને લીમ એ પાંચ જથ્થાનું નામ રમરણ પાચન ક્રિયાના પ્રયોગને સિધ્ધ કરે છે. માટે શ્લોક બોલી જવો પછી મુખશુદ્ધિ માટે પાન સોપારી વગેરે લેવાં.”

વિવેચન:—“બ્રાહ્મણ અતિથિ કે અવ્યાગત અને ધરનાં નાનાં બાળકો હોય તો તેમનાં પહેલું જન્મવું નહિ; પણ તેઓને જમાડી અગર જોડે બેસાડી તેમની સાથે જન્મવું તેમ કોઈ પરાણુ સગાસમઘી આવ્યા હોય તો તેમને સાથે લઈ જન્મવું”

મધ્યાહ્ન વિધિ:—પછી સાંજ સુધી ઉવ્રમ અને વ્યવહારનું કાર્ય વિગેરે સત્યતાપૂર્વક કરવું. પણ નરરાજનો વખત હોય તો ઉત્તમ

ધર્મનાં પુસ્તકોમાંથી તત્ત્વ વિચાર કરવો. સ્ત્રી, પુત્રવાળા ગૃહસ્થે નવરાશ્નના વખતે સ્ત્રી, પુત્રને ગૃહસ્થાશ્રમના ધર્મ અને નીતિનો બોધ આપવો. સ્ત્રી રહિત હોય તો તેણે, પુત્ર હોય તો ધર્મ શિક્ષણ આપવું, પુત્ર ન હોય તો અહ્યાચર્ય અવસ્થા ધારણ કરી વાનપ્રસ્થની પેઠે આત્મ વિચાર કરવા; પણ નકામો વખત મિથ્યા ટાયલામાં કે ગામગપાટા મારવામાં કાઢવો નહિ, નિરંતર પરોપકાર અને પારકાનું બહુ ઇચ્છવું પણ કોઈની નિંદામાં પડવું નહિ. ધર્મ નીતિ અને સત્કર્મની વાતો બધાની પાસેથી સાંભળવી પણ કુચલી સાંભળવી નહિ તેમ કોઈની કુચલી કરવી નહિ. સત્પાત્ર જનવું અને સત્પુરુષ-રૂપે, સ્ત્રી, પુત્ર પુત્રાદિ વિગેરે સગાસંબંધી તથા સ્નેહી અને મિત્રો પ્રત્યે પ્રેમભાવ રાખી વારંવાર આત્મ કલ્યાણના વિચારોની આપ લે કરવી. પરંતુ ક્લેશ, કંકાશ મિથ્યા ઝગડામાં ઉતરવું નહિ, તેમજ તેઓની ભુક્ષો હોય તોય ક્ષમા આપી સંતોષમાં રહેવું. અને કદાપી તેઓથી અપકર્તવ્ય થઈ ગયું હોય, તો પણ દીક્ષગુજર કરવું; અને તો યુક્તિથી સ્નેહસંપ તૂટે નહિ તેમ સમજાવવા પ્રયત્ન કરવો અર્થાત્ જીવનનો ઉચ્ચત્તમ પ્રકાશ પાડવો. આ પ્રમાણે નિત્ય પવિત્ર ભોજન, પવિત્ર ઉચ્ચ વ્યવહાર કર્તવ્ય કર્મ કરવું.”

॥ ઇતિ ભોજન વિધિ સમાપ્ત ॥

અથ સાયંકાળ વિધિ

સાંજે દિવાળતિ પહેલાં ઘેર આવી પવિત્ર થઈ શૌચ (ઝાડે) કરવા ગયા હોય એ તો સ્નાન કરી અગર ન ગયા હોય એ તો હાથ પગ ઘોઈ કોગળા કરી, પવિત્ર આસન નાંખી દેવને દીવો કરી, આચ-મન પ્રાણાયામ; (આગળ બતાવેલું છે, તેમ) કરી, સૂર્યોપાસન કરવું. ત્યાર પછી અનુકુલતા પ્રમાણે ઈશ્વર નામોચ્ચારણ કરવું.

“સાયંકાળની સંધિ વખતે વિવેકી મનુષ્યે-ભોજન મૈથુન, નિદ્રા, શાસ્ત્રનું અધ્યયન અને મુસાફરી એટલાં પાંચ કર્મોના ત્યાગ કરવો કારણ કે, સાયંકાલે જન્મવાથી રોગ; સ્ત્રી સંગથી ગર્ભવિકૃતિ, નિદ્રાથી દારિદ્ર, શાસ્ત્ર અધ્યયનથી આયુષ્યહાનિ, અને રસ્તામાં ચાલવાથી ભય થાય છે. તેમજ વ્યવહારી કામ કરવાથી પણ પ્રતિકુલ વિરુદ્ધ પરિણામ જ આવે છે; માટે સાયંકાલે તો ભગવત્પરાયણ થઈ, ઈશ્વર ભજન કરવું એજ મુખ્ય કર્તવ્ય છે.”

સાયંકાલે પવિત્ર થઈ, ઘીનો દીવો કરી, દીપજ્યોતિની પ્રાર્થના કરવી.

શ્લોક:— દીપજ્યોતિ પરબ્રહ્મ દીપજ્યોતિર્જનાર્દનઃ ।

દીપો હરતુંર્મપાપં સન્ધ્યાદીપ નમોસ્તુતે ॥ ૧ ॥

શુભં કરોતુ કલ્યાણ મારોઝ્યં સુખ સંપદં ।

શત્રુ બુદ્ધિવિનાશાય દીપજ્યોતિર્નમોસ્તુતે ॥ ૨ ॥

અર્થ:— દીપ રૂપ જ્યોતિ પરબ્રહ્મ છે, દીપરૂપ જ્યોતિ જનાર્દન

વિષ્ણુરૂપ છે. હે દીપ મારાં પાપોને હરો, હે સન્ધ્યાદીપ તમને નમસ્કાર હો. ॥ ૧ ॥”

હે દીપ જ્યોતિ, શુભ કરો, કલ્યાણ કરો, આરોગ્ય અને સુખ સમ્પત્તિ આપો, શત્રુની બુદ્ધિનો નાશ કરો, તમને નમસ્કાર છે. ॥ ૨ ॥”

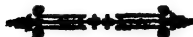
આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરી પછી જમતા હોઇએ તો જમિએ પછી પૌતાના ગામમાં, અગર પોળમાં, મહોદ્ધામાં જ્યાંહાં સત્સંગ, કથા, કીર્તન થતાં હોય ત્યાંહાં જવું. રાતે ભગવદ્ સંબંધી વિચાર કરવા; પછી સુવાના ટાઇમે ઘેર આવી સુઈ જવું. સુવાની પથારી સ્વચ્છ કરવી ચાદર કે વસ્ત્ર જે હોય તે ધોયેણું પાથરવું અને તે ઉપર પરમાત્માનું સ્તવન કરી સુખરૂપે શયન કરવું ઉત્તર દિશા તરફ માથું કરવું નહિ; સુતી વખતે નિચેનો શ્લોક બોલવો.

શ્લોક:—શયને પદ્મનાભાય મુચકુંદો મહામુનિ ।

સર્પચૌરભયં નામિ મમ રક્ષા જનાર્દન ॥

અર્થ:—“હે પદ્મનાભ ! નાભિમાં કમળવાળા હે પ્રભુ ! તમને નમસ્કાર હો મહામુનિમુચકુંદ જેમ સુખે નિંદ્રા લેતો હતો તેમ મને નિંદ્રાવશ કરો; અને મનુષ્ય દુઃખને દૂર કરનાર હે જનાર્દન ભગવાન ! સાપ, ચૌર અને અગ્નિના ભયથી મારું રક્ષણ કરો. આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરી ભગવદ્ભય ભાવયુક્ત, સ્મરણ કરતાં સુઈ જવું.

॥ સાચવિધિ સમાપ્ત ॥

મનુષ્યજન્મ કર્તવ્ય

અવિદ્યામય જીવને આ જગતરુપી નાટકશાળામાં અનેકવાર જન્મ મરણરુપી પાઠ ભજવવા ઉતરવું પડે છે, અને વારંવાર સુખ દુઃખાદિને શરણે થઈ ભ્રાંતિજન્ય ભાવાભાવનાં આશ્ચર્યવંતં અનેક રૂપો ધારણ કરવાં પડે છે. એ વાર્તા શાસ્ત્ર સુપ્રસિદ્ધ છે.

લક્ષં વિંશતિ વૃક્ષયોનિ જનિતા લક્ષં દશાંડોદ્ભવા ૧

લક્ષં ખાત્રિ મિતાસ્તથાકમિગણા લક્ષંનવાંભોચરાઃ ૧૧

લક્ષારુદ્રમિતાસ્તથૈવપશવો લક્ષાબ્ધિસંખ્યાનરાઃ ૧

પૂર્વઃ પૂણ્યસમુચ્ચયો ભવતિ એદ્ અક્ષાયયોનિભવેત્ ૧૧

(૨૦) લાખ વૃક્ષયોનિ છે. (૧૦) લાખ ઇંડજ યોનિ છે, (૩૦) લાખ કમીગણુ યોનિ છે. (૯) લાખ જળચર યોનિ છે. (૧૧) લાખ પશુ યોનિ છે. (૪) લાખ મનુષ્ય યોનિ છે. એમ ચોર્યાશી લાખ યોનિઓ વિષે, અવિદ્યામય જીવને અજ્ઞાન વડે વારંવાર જન્મ ધારણ કરવા પડે છે, અને શિતોષ્ણાદિ તાપો ખમવા પડે છે. આ સર્વે યોનિમાં અવતરતાં, અવતરતાં, પૂણ્યયોગના પ્રભાવે જીવ મનુષ્ય દેહમાં આવે છે, મનુષ્ય દેહની બનાવટ એવી બનાવેલી છે કે તે મનુષ્ય દેહ પ્રાપ્ત થતાં જો જીવ જગી જાય, અથવા શાસ્ત્ર, સંતો અને મહાત્માઓનો સમાગમ કરી જ્ઞાનાજ્ઞાનનો વિચાર અંતરમાં સમજી વિવેક ધારણ કરે તો જરૂર પરમપદમાં પહોંચી જાય. આ માનવ શરીર પ્રાપ્ત થયા છતાં, જે નરકરુપી વ્યાધિની ચિકિત્સા કરે નહિ

તે બીજી અજ્ઞાન યોનિમાં જન્મને ત્યાં શું કરશે? આયુષ્યની સ્થિરતા નથી એમ સમજ્યા છતાં, આ મારી સ્ત્રી, આ મારું ધન, આ મારા બાંધવો, આ મેં કર્યું, આ મારેજ કરવાનું છે, હું કરીશ એમ દ્વૈત-ભાવ વ અનેક શારીરિક ચેષ્ટાઓથી વ્યાકુળ મનવાળો જીવ જન્મ મરણના ફેરાંરૂપી ફળનેજ પામે છે.

જેઓ માત્ર ઉદરનુંજ પોષણ કરનારા છતાં દુર્માર્ગે ચાલનારા છે, તેઓ પોતાનું હિત તથા અહિત દેખતા નથી, અને તેથી તેઓ નર્કેચ્છુજ છે. એમ જાણવું. કારણ કે:—આહાર, નિદ્રા તથા મૈથુન વગેરે સકળ વિષયનો સંભોગ પ્રાણી માત્રને સમાન છે, પણ જ્ઞાન સંપાદન થવાનો માર્ગ માત્ર મનુષ્ય જન્મમાં છે. છતાં કદપિ કોઈ મનુષ્ય જ્ઞાન સંપાદન કરે નહિ તો તેને કેવળ પશુત્વ જાણવો. જે મનુષ્ય પશુત્વ છે, તે એટલુંજ જાણે છે કે, પ્રતઃકાળે મળ-મુત્રને વિસર્જન કરવાં, મધ્યાહને અન્નનું ભક્ષણ કરવું તથા જળ પીવું અને રાત્રિએ મૈથુન કરવું તથા નિદ્રા લેવી. એમ મોહિત થઈ રાત્રી દિવસ દેહના પોષણ માટે, ઇન્દ્રિયોની વિષયાશક્તિનું શોધન કરવા તથા ધન સંપાદન કરવાં અને સ્ત્રીઓ સાથે વિહાર કરવામાં, પુત્ર પુત્રાદિની લલચમાં, મોટાઈ અને ખાનપાનમાં સર્વત્ર કાળ નિમગ્ન કરે છે; પરંતુ સદ્વિચાર પ્રાપ્ત કરવા જન્મનું શ્રેયાર્થ કરવા, થોડો સમય પણ લઈ શકતો નથી, એજ આશ્ચર્ય! આમ અવિદ્યામય જીવાત્મા પુનઃપુનઃ (ફરી ફરીને) લક્ષ્યોર્થાર્થી યોનિમાં આથડે છે. પરમાત્માની પરમ કૃપાથી ન્યારે મનુષ્ય શરીર પ્રાપ્ત થયું. સમય સુખકર મળ્યો, પરમતત્ત્વને જાણનારા સંત મહાત્માઓનો સમાગમ પણ દુર્લભ છતાં પોતાને પ્રાપ્ત થયો, દરેક ઇન્દ્રિયો પણ યથાર્થ છે, શરિરશક્તિ

પણ છે, છતાં હું કોણ એ જાણું નહિ, અસ્થિર અને બદ્ધરૂપી જેવો ક્ષણે ક્ષણે બદલાતો અને વિનાશ પામતો, આટોપ સરખો દેહ એટલે શું? મારું ખરું સ્વરૂપ કયું? અને ખરું કર્તવ્ય શું? એનો જરીયે પણ વિચાર ઉદ્ભવ્યો નહિ તો પછી મનુષ્યપણુંજ મિથ્યા સમજવું. અન્ય યોનિનું ચરિત્ર મનુષ્ય યોનિમાં આવનાર જીવને રહ્યું તો પછી તેને મનુષ્ય જ કોણ કહે? મનુષ્ય એ શબ્દ મહાનમાં મહાન અને ગહનમાં ગહન છે. કારણ કે:—દેવ ભોકો પણ મનુષ્ય દેહની ઠગ્ગા કરે છે મનુષ્ય દેહમાં આવેલો જીવાત્મા, જો ધારે તો અભ્યાસ બળવડે ક્રમેક્રમે અપાર ઉત્કૃષ્ટ સત્તા ભોગવે છે.

આ અવનીમાં ઉત્તમોત્તમ અને મોક્ષના દ્વારરૂપ મનુષ્યજન્મ પામી, કયા કર્તવ્યદ્વારા શું સપાઘ છે? તે માણસે સર્વથી પ્રથમ જાણવું જોઈએ. કારણ કે પૂર્વજન્મના અતિશય સુકૃતનો ઉદય-શુભ સંસ્કારનું પ્રાબલ્ય-એજ મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત થવાનો મુખ્ય હેતુ છે. (પુણ્યના સંચયથીજ કાર્મિક સમયે જીવ મનુષ્યજન્મ પામે છે) અને તે ઉચ્ચતર માનવ અવતારમાં પણ આ કર્મભૂમિરૂપ ભારતવર્ષમાં જન્મ થવો એ અતિ દુર્લભ છે; કેમકે ભરતખંડજ ધર્મકૃત્ય કરી પોતાનો જન્મ સાફલ્ય કરવા અનુકૂળ સાધનરૂપ દેશ છે:—

આ જંબુદ્વીપના નવ ખંડોમાં ફક્ત આ ભરતખંડજ કર્મ કરવાનું ક્ષેત્ર છે; અને બાકીના આઠ ખંડો તો દેવતાઓને સ્વર્ગમાં ભોગવતાં અવશેષ રહેલાં પુણ્યોના ભોગ ભોગવવાના સ્થળરૂપ પૃથ્વીનાં સ્વર્ગ છે, એમ કહેવાય છે

આ જંબુદ્વીપમાં પણ કર્મભૂમિરૂપ આ ભરતખંડજ શ્રેષ્ઠ છે; અને બીજા દેશો તો ભોગભૂમિરૂપ દેશો છે.

માટે સ્વર્ગવાસી દેવો પણ સ્વર્ગ કરતાં ભરતખંડમાં જન્મ અગ્રેશ્વરને શ્રેષ્ઠ માને છે.

દેવો પણ એવાં ગીત ગાય છે કે સ્વર્ગ અને અપવર્ગના હેતુરૂપ ભારતભૂમિ ઉપર અમારા દેવપણા કરતાં જે પુરુષો ઉત્પન્ન થાય છે, અર્થાત્ જેઓ દેવપણા કરતાં મનુષ્યપણું પામે છે, તેઓને ધન્ય છે.

તો આ દેવપ્રાર્થિત ભૂમંડલ ઉપર જન્મ ધરીને, જે માણસ પોતાનું કર્તવ્ય જાણતો નથી. તે અતિ ક્ષેષપાત્ર થઈ, દુઃખતર સ્થિતિને પામી છેવટે પસ્તાય છે:—

“સંસારના સુખથી લોભાયેલા ચિંતામણિરૂપ મનુષ્યજન્મ વિષયરૂપ કાચના મૂલ્ય સાટે વેચ્યો (ખોયો.) હા એહ! સધળો જન્મ નિષ્ફળ ગયો!”

માટે પાછળથી એ પ્રમાણે પશ્ચાત્તાપ કરવો ન પડે તેવો યત્ન સતત કરવો.

પોતાના જન્મને કીર્તિભાજન કરવા, તથા અતિ દુઃખદાયક પુનઃ પુનઃ થતા જન્મમરણાદિ ક્ષેષોથી મુક્ત થવા, પોતપોતાના વર્ણાશ્રમ ધર્મને ઉચિત સત્કર્મદ્વારા ત્રિવિધતાપને ઉપશમન કરનાર “જ્ઞાન” અને તેને અપરોક્ષ અનુભવ-આત્મસાક્ષાત્કાર-કરાવનાર “યોગ” એજ ઉપાદેય (સંપાદન કરવા યોગ્ય) છે. એમ જાણી તે પ્રાપ્ત કરવા સર્વદા મોહનિદ્રાથી જાગૃત્ રહી, આલસ્યપ્રમાદાદિ દોષોનો પરાજય કરી, સ્વાત્મકાર્ય કરવા પ્રયત્નવાન થવું એજ ઉત્તમ કુક્ષમાં જન્મ ધરવાનું પ્રયોજન છે. માટેજ શ્રી યોગરસાયણમાં પણ કહેલું છે કે:—

મોટા કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ અને પોતાના આત્માનું શ્રેય ધ્યાનનાર મનુષ્યે આત્મજ્ઞાન મેળવા શ્રમ કરવો; કે જેનો અનુભવ કરી જ્ઞાતા નિર્વાણપદને પામે છે.

કાલની ગતિ વિપરીત છે, દેહ ક્ષણભંગુર છે, જીવિતનો ભરોસો નથી, માટે જેમ અને તેમ તે ધર્મકર્મ સત્વર કરવું જોઈએ.

જ્યાં સુધી દુઃખોએ શરીરનો આશ્રય કર્યો નથી, જ્યાં સુધી આપત્તિઓ આવી નથી, ઇન્દ્રિયો જ્યાં સુધી વિકલ થઈ નથી, ત્યાં સુધીમાં પોતાના શ્રેય માટે યત્ન કરી લેવો.

ધર્મ કાર્યમાં પ્રમાદ કરવો નહિ; કેમકે સર્વત્ર આલોક અને પરલોકમાં પ્રાયશઃ ધર્મજ મનુષ્યનું સંરક્ષણ કરનાર છે:—

આત્માને સહાય્ય કરવા માટે પિતા, માતા, પુત્ર, સ્ત્રી કે મિત્ર વગેરે કોઈપણ રહેતું નથી; ફક્ત ધર્મજ સાહાય્ય કરવા રહે છે.

ધર્મજ આલોક તથા પરલોકમાં સુખદ, સ્થિર, અક્ષમ્ય અને પ્રાપ્તિય સ્થાનને પમાડનાર છે. માટે પોતાનો ધર્મ શા છે ? તેનો શાસ્ત્ર અને સત્પુરુષદ્વારા નિશ્ચય કરી, તે ધર્મના પરિપાલનમાં સદા આસક્ત રહેવું. જે ધર્મનું પરિપાલન આપણાથી થશે, તે ધર્મ પણ આપણો અબ્યુદય તથા સંરક્ષણમાં બદ્ધપરિકર થઈ તત્પર રહેશે. ધર્મસંરક્ષણનું ફલ શિષ્ટી એ આ પ્રમાણે કથ્યું છે:—

“પૃથ્વી ઉપરનાં રજકણો ગણાય, વરસાદનાં ટીપાં પણ ગણાય. પરંતુ ધર્મસંરક્ષણ કરવાથી જે ફલ થાય છે, તેની ગણના વિધાતાથી પણ થઈ શકતી નથી.”

પોતાના અજ્ઞાનને લીધે કદાપિ પોતાના ધર્મનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ

જાણવામાં ન આવે, તો પણ પરધર્મનો આશ્રય કરવો નહિ. કારણ કે ‘સ્વધર્મે નિધનં શ્રેયઃ પરધર્મે ભયાવહઃ’ (સ્વધર્મમાં રહીને મરણ થાય, તો પણ સારું પરંતુ પરધર્મ તો ભય ઉપજાવનારો છે.) એવું ભગવદ્વચન છે. સ્વધર્મથી જેઓ બ્રહ્મ થાય છે, તે આલોક અને પરલોકમાં પણ દુઃખી જ થાય છે:—

ધર્મથી બ્રહ્મ થનાર અથવા સ્વધર્મ નહિ પાળનાર માણસનું આયુષ્ય નાશ પામે છે, અપકીર્તિ વધે છે, ભાગ્ય ક્ષય પામે છે. તેના પિતરોનું સ્વર્ગથી પતન થાય છે, અને પોતે પણ દુર્ગતિ પામે છે.

હવે સ્વધર્મપાલનમાં પ્રથમ સત્કર્મ તથા સદાચાર એ બંનેની અપેક્ષા છે; અને તે વડેજ ચારે પુરુષાર્થ (ધર્મ, અર્થ, કામ ને મોક્ષ) મેળવી શકાય છે. એકલા જ્ઞાનથીજ મોક્ષ થાય છે એમ કહી, કેટલાક નામ ધારક સંતો પોતાના અનાધિકારી (જેમને ચિત્તશુદ્ધિ તથા ચિત્તસ્થિરતા પ્રાપ્ત થયાં નથી એવા) સેવકોને કર્મમાર્ગથી વિરામ પમાડી, જ્ઞાનોપદેશ દે છે; પરંતુ આવા પોપટીઆ જ્ઞાનથી કલ્યાણ ન થતાં ચિત્તની અશુદ્ધિ અને અસ્થિરતાને લીધે અંતઃકરણમાં સદા અશાંતિજ રહ્યા કરે છે, પરિણામે જ્ઞાનથીજ મોક્ષ થાય છે, એ અમારે સર્વાંશે માન્ય છે. પણ તે સંપૂર્ણ સાધન સંપન્ન અને જિતેન્દ્રિય અધિકારીનેજ; સર્વને નહિ. કોની પેઠે કે:—

(શ્રી પુણ્ડિ કરનારું છે, પણ જેની જઠરાગ્નિ પ્રગ્લ હોય તેને; જગત્પાળને નહિ.) તેમજ જ્ઞાન પણ સદ્વૃત્તિયુક્ત સદ્ગુરુભક્તિપરાયણ જે વિરેકસંપન્ન આધિકારી છે, તેને જ કેવલ્યપ્રદ છે; અન્યને નહિ.

જ્યાં સુધી ચિત્તશુદ્ધિ થઇ નથી, તથા મનના વિક્ષેપનો નાશ થયો નથી, ત્યાં સુધી શુદ્ધ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું જ નથી. માટે ચિત્ત-શુદ્ધિ થવા, તથા મનના વિક્ષેપનો નાશ થવા માટે કર્મ તથા ઉપાસનાની આવશ્યકતા છે.

વર્ણાશ્રમધર્મને સમજીને સત્કર્મ કરવાથી ચિત્તશુદ્ધિ થાય છે; અને ચિત્તની શુદ્ધિ થયે, શ્રી ઇશ્વર તથા શ્રીમદ્ ગુરુની ઉપાસનાથી મનની ચંચલતા નાશ પામે છે; અને ત્યાર પછી જ્ઞાનના અધિકારી થવાય છે.

કર્મ બે પ્રકારનાં છે, સકામ અને નિષ્કામ. તેમાં જે સકામ છે, તે ફલની ઇચ્છા વડે કરવામાં આવવાથી બંધનનો હેતુ છે; અને જે નિષ્કામકર્મ છે તે ફલેચ્છા વગર શ્રી ઇશ્વર પ્રીત્યર્થે કરવામાં આવવાથી બંધનનો હેતુ નથી. મોક્ષની ઇચ્છાએ જે કર્મો કરવામાં આવે તે કામ્ય કર્મો નથી પણ નિષ્કામકર્મ જ કહેવાય. એ નિષ્કામ કર્મ કરવાથી જ ખરી ચિત્તશુદ્ધિ થાય છે. કામ્યકર્મથી ફલની પ્રાપ્તિ થયે, અથવા મળેલ ફલ નાશ થયે, સુખ દુઃખ ઉત્પન્ન થઇ તેમાં રાગદ્વેશ ઉપજે છે. જેથી મનની વ્યગ્રતા વધતી જાય છે. ફલેચ્છા રહિત કર્મ કરવાથી, તેના સંભવ ન રહેતાં મન રિથર થઇ શાંતિ પામે છે; માટે નિષ્કામ કર્મ કરવાં.

અત્ર કોઈ કહેશે કે શ્રી શુકદેવ વગેરે જન્મથી જ જ્ઞાની હતા, તેમણે કાંઇ કર્મ કે ઉપાસના કરી જ્ઞાન સંપાદન કર્યું નહોતું. તો તેના પ્રત્યુત્તરમાં કહેવાનું જે તેઓ પૂર્વ જન્મમાં સર્વ સાધનયુક્ત હોઇ, યોગબ્રહ્મ થયેલા; કે જેથી તેમને આ જન્મમાં ચિત્તશુદ્ધિની અપેક્ષા રહેલી જ નહોતી, એવા ઉત્તમ અધિકારીઓને જ્ઞાનનો રંગ

તત્કાલ લાગે છે. આધુનિક કાલમાં તેના અધિકારીઓ દુર્લભ છે. સાંપ્રત યુગખસે હાલ તેા કેવલ સ્વાર્થ કુશલી વેદાંતનેા માત્ર વાણિવિનોદજ કરી જાણનાર વેદાંતીઓ પ્રાયશઃ સર્વત્ર દષ્ટિએ પડે છે.

શબ્દ વડે વેદાંતની વાર્તા કરવામાં કુશલ પણ વૃત્તિ (અભવૃત્તિ) થી રહિત અને વિષયોમાં પ્રીલિવાળા એવા, “જેમ કાગણ માસમાં ઘેરઘઆ દેખાય છે,” તેમ વેદાંતીઓ કલિયુગમાં દેખાય છે. વાણીના ઉચ્ચારરૂપી ઉત્સાદનેજ જાણનારા, પણ તેમાં જનાવેલી ક્રિયા (સ્વરૂપાનું સંધાત તથા લયચિંતનાદિક યોગ) કરવામાં અશક્ત, એવા જેમ કાલ્પન માસમાં બાલકો દેખાય છે, તેમ કલિયુગમાં વેદાંતીઓ દેખાય છે.

જે જે મહાન્ પુરૂષો ઉચ્ચ પદવિ પામ્યા છે. તે તેઓ ક્રમે ક્રમે કરીને જ પામ્યા છે. કોઈ માણસને માળ ઉપર જવું હોય તેા સોપાના (નિસરણી)ને પગથીએ ક્રમે ક્રમે ચઢીને જાય છે. તેમજ જ્ઞાનની પણ જે સપ્તભૂમિકાઓ (શુભેચ્છા ૧. સુવિચારણા ૨. તનુમાનસા ૩. સત્વાપત્તિ ૪. અસંશક્તિ ૫. પદાર્થભાવિની ૬. તુર્લગા ૭, તેમાં પહેલી ભૂમિકા જે શુભેચ્છા, તે નિષ્કામકર્મ અથવા શુદ્ધ એકાગ્ર ચિત્ત કરી ઉપાસનાયુક્ત વિવેક, વૈરાગ્ય, પટસંપત્તિ અને મોક્ષેચ્છા એ ચાર સધનયુક્ત આત્માને જાણવાની જ્યારે તીવ્ર ઇચ્છા થાય ત્યારે તે પ્રથમ ભૂમિકા સિદ્ધ થઈ એમ માનવું. પણ પ્રથમથી તે શુભેચ્છારૂપ પહેલી ભૂમિકાનું જ ફેકાણું હોય નહિ. અને સપ્તમી ઉપર આરદ્ધ થઈ જીવનમુક્તિનું સુખ લેવા જવું, એ તેા સોપાનનાં પગથીઆનો ક્રમ જીલવાથી તે ચઢનારનું જેમ ઉપહારસાચાય તેમજ તે ક્રમ દેખીની દશા પણ થાય છે. જેઓએ ક્રમે ક્રમે

ભૂમિકાઓ સિદ્ધ કરી નથી, અને જીવન-મુક્તના લક્ષણ સાંભળીનેજ તે પ્રમાણે ઉપર ઉપરથી કેટલાક પાખંડીઓ પોતે વર્તી, પોતાના શિષ્યોને વર્તાવવા બોધે છે. પરંતુ તે જ્ઞાન સાર્થકય રૂપ ન નીવડતાં, તે બન્ને ઇન્દ્રિયારામી થઈ ગુરુ અને શિષ્ય અનેક દુઃખો ભોગવી અંતે નારકી થાય છે; એવા અર્ધદંડ વેદાંતીઓ ‘ સર્વશ્રદ્ધા ’ એમ બોલી ઇન્દ્રિયારામી થયેલા ધણા નજરે પડે છે.

શ્રેષ્ઠ પુરૂષોત્તમ એ આચરણ નથી કેમકે શ્રેષ્ઠ પુરૂષો જેમને આવશ્યકતા નથી તો પણ અજ્ઞાની લોકોને તેમ વર્તાવવા લોક સંગ્રહાર્થે પણ કર્મ કરે છે. પ્રારબ્ધ કર્મ, ક્રિયામાણ, સંચિત ત્રણે કર્મનો નાશ કરવા વેદોક્ત નિત્ય કર્મ, ઉપાસના, અને જ્ઞાન એ ત્રણેની જરૂર છે, જેમ કંટો કાઢવા સોયની જરૂર છે, તેમ તેની પણ જરૂર છે. એ ત્રણે શરીરરૂપી કાંટો હોય ત્યાં સુધી કર્મ, ઉપાસના અને જ્ઞાનનું નિત્ય સેવન કરવું જોઈએ. શ્રી ૦ કૃષ્ણ પરમાત્માએ પણ અર્જુનને એમજ કહ્યું છે.

જનકાદિક વગેરે પણ કર્મથી જ સિદ્ધિને પામ્યા છે. માટે લોક સંગ્રહાર્થે પણ કર્મ કરવાને યોગ્ય છે. શ્રેષ્ઠ પુરૂષ જે જે કર્મ કરે છે, તે તે કર્મ બીજા પણ કરે છે; શ્રેષ્ઠ જેને પ્રમાણ કરે તેને લોક અનુસરે છે.

પોતાનાં વર્ણશ્રમને યોગ્ય કર્મવિધિને છોડીને બીજા મુક્તિનો માર્ગ નથી; માટે શ્રી પરમેશ્વર પ્રીત્યર્થે કર્મકરવાં. આ વચનથી પણ એજ દર્શિત થાય છે.

સત્કર્મમાં પ્રથમ સદાચારની જરૂર છે. આચાર સારો હોય તોજ ધર્મ સચવાય છે. પણ અભેદ શબ્દનો લક્ષ્યાર્થ જાણ્યા સિવાય

વાચ્યાર્થ લઈ, અભેદ રીતિએ વર્તવાથી મોટો અનર્થ થાય છે. શ્રી મનુભગવાન આચારનું મહાત્મ્ય નીચે પ્રમાણે દર્શાવે છે:—

વેદ તથા સ્મૃતિમાં આચાર એજ પરમ ધર્મ કહેલો છે; માટે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય તથા વૈશ્ય વગેરે જે પોતાના આત્માના હિતની ઈચ્છા રાખતા હોય, તેમણે સર્વદા આચાર યુક્ત રહેવા યત્ન કરવો.

આચારથી આયુષ્ય વધે છે, સારા આચારથી મનમાનતી પ્રજા થાય છે, સદાચારથી અક્ષય ધન વધે છે. અને અશુભ ફલ ઉપજાવનારાં દેહમાં રહેલાં અપક્ષક્ષણ જતાં રહે છે.

દુરાચારી પુરૂષની લોકમાં નિંદા થાય છે, અને તે સર્વકાલ દુઃખી રહે છે, બધાં પડો રહી રીખાય છે, અને આયુષ્ય પણ ટુકું થાય છે.

આચારથી રહિત બ્રાહ્મણ હોય, અને તે ચારે વેદનું અધ્યયન કરેલો હોય, પરંતુ તે અનાચારીને વેદ પણ પવિત્ર કરવા કે મુક્તિ આપવા ઉપકારક થતા નથી. આ પ્રસંગે ભગવતીભાગવતમાં પણ કહ્યું છે કે:—

૭ અંગે (શિક્ષા, કલ્પ, વ્યાકરણ, નિરૂક્ત, ન્યોતિષ અને ૭૭-૬) એ સહિત ચારે વેદનો અભ્યાસ કર્યો હોય, તો પણ તે વેદો આચાર વગરના દિગ્ધ (બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય) ને પવિત્ર કરતા નથી; જેમ પાંખો આવેલા પક્ષિઓ માળાને છોડી દે છે, તેમ તે વેદાધ્યાયીને (વેદ બાણેલાને) તેના મૃત્યુસમયે વેદો પણ છોડી દે છે.

માટે પોતપોતાના વર્ણાશ્રમને ધટતા ધર્માચાર પાળવામાં હિતેષ્ય નિરપર રહેવું.

શ્રીસદ્ગુરુ પણ, તેવા પવિત્ર વિનયવાન અધિકારીનેજ અમૂલ્ય જ્ઞાન કે યોગ વગેરેનો સદ્બોધ આપે છે, પણ અનાચારીને ઉપદેશ દેતા નથી. શ્રીચારવદ્ધક્ય મુનિએ પણ અધિકારનું વર્ણન કરતાં કહ્યું છે કે:-

પોતાના કર્તવ્યને જાણનારો ક્રોધને જિતેલો સત્યધર્મમાં તત્પર પોતાના આશ્રમ (અહ્મચર્ય, ગૃહસ્થ, વાનપ્રસ્થ અને બ્રહ્મક વગેરે જે આશ્રમમાં રહેતો હોય તે)ના સદાચારને જાણનારો, અને વિદ્વાનો પાસેથી યમનિયમાદિકને સારી રીતે શીખી નિષ્ણાત થયેલો હોય તેનેજ અધિકારી જાણવો.

માટે આવા અધિકારીને આ ભવભંજક યોગ કે જ્ઞાનનો ઉપદેશ આપવો પણ ‘શિશ્નોદરસ્તાયૈવ ન દેયં વેપધારિણે’ (શિશ્નોદરપરાયણ વ્રત્તિવાળાને કે વેપધારી ધૂતને સદુપદેશ દેવો નહિ.) એવા અપકવ અને મલિન હૃદયવાળાનું જ્ઞાન ત્રિવિધ તાપને ઉપશમન કરતું નથી. જેમ માજરને દેખી ‘અહંબ્રહ્માસ્મિ’ વાક્યનો ઉચ્ચાર કરનાર પોપંટનું ધૈર્ય સ્થિર રહેતું નથી; તેમ તે દુર્બલ હૃદયવાળાનું વિપત્તિના સમયમાં બ્રહ્મનિષ્ઠપણું ટકી શકતું નથી. દુઃખના સમયમાં તેનો બ્રહ્માનુભવ, ક્ષણવારમાંજ પલાયમાન થાય છે; અને પાછળ અજ્ઞાન આવી ઉભું રહે છે.

માટે પવિત્ર બુદ્ધિવાળા જિજ્ઞાસુએ પોતાને વારંવાર પીઠ્ઠા ભસ્મરોગથી છુટવું હોય, તો તેમણે પ્રથમજ ક્રોધ શ્રોત્રિય બ્રહ્મનિષ્ઠ ગુરુનો આશ્રય લઈ, પોતાના વર્ણાશ્રમ-ધર્મની રીતિ જાણી, શુભેચ્છા વગેરે જ્ઞાનભૂમિકાઓનો કમ સાધી શનૈઃ શનૈઃ અનુભવપૂર્વક જ્ઞાન મેળવવું. અથવા શાસ્ત્ર વિચારવું હોય તો તે પણ શ્રીસદ્ગુરુ પાસેજ સદ્બોધદાયક વેદાંતશાસ્ત્ર વગેરેનું શ્રવણ મનનપૂર્વક અવલોકન કરવું.

પોતાના ચિત્તની સ્થિરતા થવા બુદ્ધિનું સામ્યત્વ વધવા, તથા મનના વિક્ષેપ દૂર થવા પ્રથમ તો પોતાની જાતિના વર્ણાશ્રમ ધર્મ કર્મમાં પ્રવિણ થઈ તેના અનુબંધાનમાં તત્પર થવું.

બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય એ ત્રિવેણીને તો પરંપરાથી વૈદિક-કર્મનો અધિકાર છે; પણ તેઓ સંસ્કારપૂર્વક કૃતોપનયન હોય તો. પરંતુ હાલના યુગજળને લીધે ધણાક ક્ષત્રિય વૈશ્ય અસંસ્કૃત (સંસ્કાર-રહિત) તથા અનુપવીત છે જેથી તેઓ પોતાનું ઉપવીત ધારણ કરવાનો કાળ “ગર્ભાદિકાદશે રાજો ગર્ભાન્તું દ્વાદશે વિષમ્” (ગર્ભાથી અગીયારમું વર્ષ ક્ષત્રિયને અને ગર્ભાથી બારમું વર્ષ વૈશ્યને) લાંબો સમય વીતી જવાથી તેઓ ઉપનયનહીન થઈ વ્રાત્ય નામને પ્રાપ્ત થયા છે, માટે તેમણે પોતાની પ્રકૃતિ સ્થિતિનો વિચાર કરી દયાળુ આચાર્યની પાસે જઈ શ્રદ્ધા ભક્તિથી શાસ્ત્રોક્ત પ્રાયશ્ચિત્ત કરી પોતાના આત્મહિતને સારું યજ્ઞોપવીત (જનોઈ) ધારણ કરીને જે વૈદિકકર્મનો પ્રસંગવશાત્ વડિલોથી ત્યાગ કરાયેલો છે, તેનું યથા-વિધિ ગ્રહણ કરી પાલન કરવું; અને તત્પશ્ચાત્ પોતાના પુત્રપૌત્રા-દિકના ઉપવીત નો કાળ વીતીને તેઓ પાછા વ્રાત્ય પ્રાયશ્ચિત્તી ન થાય તેવા ચત્ત તિવ્રતાથી કરવો કે જેથી પોતાના કુળ ને વંશની ઉન્નતિ (ચઢતી) થાય. આ વિષે જે જે વધારે જોવું હોય તેણે ઉપનયન-મિમાંસા, આશ્રમમિમાંસા, વર્ણમિમાંસામાં તેમજ વ્રાત્ય સંસ્કાર-મિમાંસામાં જોવું.

જ્યાં સુધી પોતાનો પ્રમાદ ગયો ન હોય, એકદમ ઉપનિત થવા કોઈ પ્રકારની અડચણ હોય એવા ક્ષત્રિય વૈશ્યે તત્ત્વ વેદાધિકારરહિત

એક જાતિએ આ ગ્રંથમાં બતાવેલાં ધર્મકર્મ સતત કરવા તત્પર થવું જોઈએ.

હાલના લોકોની આચારવિચારની સ્થિતિ તથા સ્વધર્મમાં તત્પરપણું એ દિવસે દિવસે શિથિલ થતાં જોઈ તથા અંધ પરંપરાની રીતિએ કેટલાકનું જીન્માર્ગ ગમન થતું જોઈ તેમને પુનઃ સ્વધર્મમાં સ્થાપી સન્માર્ગ ગમન કરાવવું તથા ક્ષિણ થયે ૧૧ વૈદિકકર્મમાર્ગોદિનો છૂછોદાર કરી દ્વિજત્વ ખોઈ બેડેલા દ્વિજને તેમનું દ્વિજત્વ દર્શાવી અદ્વૈતનતને અનુસાર દુસ્તર બવાળિધમાં બુડના દુઃખી માણસોને તેમના સ્વરૂપનું જ્ઞાન બતાવી શોકરહિત સ્થાનમાં સ્થાપના પ્રયત્ન કરવો ધરીત છે.

શ્રૌતસ્માર્ત વૈદિકધર્મના અનુસાર ભરતખંડના રહેવાશી ભારત દિંદ જાતિએ પોતાની પ્રજાના કલ્યાણાર્થ પવિત્ર એવી સંસ્કૃતિ ધર્મ-વિદ્યા (ધર્મક્રિયા)નો અભ્યાસ કરવો, અને કરાવવો જોઈએ, ધર્મ વિદ્યાથી રાજવિદ્યા પ્રાપ્ત થઈ શકે છે; પણ રાજવિદ્યાથી ધર્મવિદ્યા પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી. કારણ રાજ્યક્રાંતિ અનેકવાર બદલાઈ છે, પરંતુ ધર્મક્રાંતિ અઘલાતી નથી. ધર્મ એ સનાતન બીજ છે. રાજ્ય એ સનાતન બીજ નથી. ધર્મ સનાતન મૂળ છે; ત્યારે રાજ્ય એ સનાતન મૂર્ખનાં પાંખડા છે. મૂળ નાશ પામ્યાં કંઈપણ રહી શકે નહિ, મૂળ હોય તોજ અનેક પાંખડાં વારંવાર ફૂટે, જાવની પર અનેક સારા માઠા રાજ્યો થઈ ગયા-થયા છે, અને ચશે, પણ સનાતન ધર્મનું મૂળ દૃઢ હોવાથી તે નાશ પામ્યું નથી, પામવાનું નથી અને પામશે પણ નહિ. આ સનાતન ધર્મ અભેદ છે, અક્ષય છે, નિર્વિ-હારી છે, નિર્વર છે, નિઃશંક છે, નિષ્કલંક છે, અહિંસાત્મક છે;

એક છતાં સર્વાત્મ છે, સર્વોપરિ છે; સર્વદૃષ્ટ છે, જીવાત્માથી માંડી મહાત્મા-પરમાત્મા-બ્રહ્મ-પરબ્રહ્મના સ્થાન સુધી લપટાયેલો છે; અક્રિયાત્મક હોવા છતાં ક્રિયા પ્રદર્શિત છે, દેહ સુધી નિચે ઉતરી પડેલા જીવાત્માને ધર્મજ્ઞ બ્રહ્મસદનમાં પહોંચાડી શકે છે. માટે જેમ અને તેમ દરેક પવિત્ર મનુષ્યે નિરંતર પોતાની પવિત્ર પ્રજ્ઞાઓમાં નિર્ભય-તાથી પવિત્ર ધર્મ સંસ્કાર યોજવા ખાસ સતત પ્રયત્નવાન થવું જોઈએ. ધર્મવિદ્યા પ્રાપ્ત કરવા-કરાવવા કાળજી રાખવી જોઈએ, ધર્મની શુદ્ધ ભાવના કેળવવી, પણ ધર્માધ ભાવનાનો ત્યાગ કરવો.

ધર્માધભાવના એટલે ધર્મનાં વિશુદ્ધચારિત્ર્ય આપણામાં હોય નહિ અને નીતિ, નિયમ, સત્ય વિગેરેથી આપણે દૂર હોઈએ, દયા-દાન અને દિનતા આપણામાં પા અંશે પણ ન હોય, પ્રાણિ માત્ર ઉપર ઉપકારવૃત્તિનું હૃદયગારમાં ચિહ્ન પણ દેખાતું ન હોય, તેમજ મન, વચન અને ક્રિયામાં જુદા જુદા પ્રકાર ધારણ કરવામાં આવતા હોય, વાણી મધુર હોય અને હૃદયમાં ક્રુરતા હોય, મનમાં વિષયાદિના કે વિપરીત ઘાટ ગોઠવાતા હોય, અને બહાર તીલક, છાપ, માળા જટા રાખી કે મુઝાવી ભગવાં કે પવિત્રતા બતાવવામાં આવતી હોય, દેવમંદિર, તિર્થાદિકોમાં દોડી દોડી જે જે કરી ભક્તિનો ડોળ રાખવામાં આવતો હોય, અને પ્રાણિઓનો દ્વેષ, એકબીજાના ધર્મભાંગનો દ્વેષ કે રોષ દૂર થતો ન હોય, વૃતાચરણ કરવામાં આવે, દેવ નિંદા, સંત, નિંદા અગર અવગણનાઓ કરાતી હોય, માંડે ખંડે અને તાંડે ખોડે, મારા દેવ સાચા અને તારા જુદા એવી વિપર્યય બુદ્ધિ હોય, વર્ણાશ્રમ ધર્મથી વિરુદ્ધ આચરણ હોય તેનું નામ ધર્માધ ભાવના સમજવી.

પરમાત્મા પ્રભુ સર્વવ્યાપક છે, સર્વશ્રેય છે, સર્વોત્તર્યામી છે.

સત્તાવ્યાપક છે, ન્યાં ઉભા રહીને જુઓ ત્યાં દેખાય એવા છે:—દૃષ્ટાંત
 ચારે દિશામાં એસનાર માણસની વચ્ચે પડેલા એક દિવ્ય
 ગોળ પદાર્થ છે. હવે પૂર્વ દિશા તરફની વ્યક્તિને પૂછીએ કે
 આ પદાર્થ કય દિશામાં છે, તો તે પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહેશે કે
 મારી પશ્ચિમ દિશામાં છે, દક્ષિણ દિશામાં એઠેલી વ્યક્તિને પૂછીએ
 કે તમારી કય દિશા તરફ છે, તે કહેશે કે ઉત્તર દિશામાં, પશ્ચિમવાળા
 વ્યક્તિ કહેશે કે પૂર્વ દિશામાં અને ઉત્તરવાળા વ્યક્તિ કહેશે કે
 દક્ષિણ દિશામાં, એમાં એકેનું ખોટું છે જ નહિં. તેમ પરમાત્મા
 તમામ દિશાઓમાં છે; અરે વ્યક્તિ માત્રમાં છે, માત્ર મનુષ્યે તે
 સત્યતાપૂર્વક જોવા અભ્યાસ અદ્યો નથી, સંસ્કાર મેળવ્યો નથી.
 તે સત્ધર્મરૂપી ધશ્વરને-પરમાત્માને જોવાનાં સાધનો સાધ્યાં નથી-
 સંપાદન કર્યાં નથી અને તે સાધનો વિના જોવા મીથ્યા તરફડીયાં-
 વલખાં મરાય છે; તેમાં બરોબર-યથાર્થ દેખાતું નથી; તેથીજ
 “દુઃખે છે માથુ અને કુટાય છે પેટ” પરસ્પર ધર્મના માર્ગના
 અઘડા જોવામાં આવે છે. ધર્મ માટે ઘરમાં-મહોલ્લામાં-શેરીમાં-
 ગ્રંથુના સ્થળોમાં-દેશમાં-પ્રદેશમાં-આશ્રમમાં-વર્ણમાં-જાતિવિજાતિમાં
 ન્યા જુઓ ત્યાં કલેશ ટંટા-મારામારી-તોડાતોડ અને ફોડાફોડ
 થતી જોવામાં આવે છે. હિન્દુ મુસ્લીમ-ખ્રિસ્તી-પારસી, ચાહુદી,
 સ્ત્રી-પુરુષ સર્વત્રમાં મત્તામત અને હા ને ના નાંજ વેર, ઝેર
 હોય છે. એનું કારણ આખા આગળ સત્ય વસ્તુ હોવા છતાં નહિ
 દેખાવનું છે. કરને જોવા ચારસીની મારામારી જેવું છે. સહુ
 કાંઈ માણસ માત્ર પંચ પ્રેમરૂપી પરમાત્માને જોવા; પ્રપંચ
 પ્રેમ પછવાડે મચ્છાછે, તેથી કરી પરમ પવિત્ર પ્રેમસાગર

પરમાત્માનું દર્શન પામતા નથી. જે પુરુષો નદીના જળરૂપ બની પરમપવિત્ર પ્રેમસાગર પરમાત્મામાં વિના અવરોધે મળ્યા છે, તે પુરુષો પરમ પવિત્ર પ્રેમસાગરરૂપ થઇ જવાથી વાંકા-ચૂકા કે આડા અવળાપણુના ચાળા શાંત પડી જઇ વિરમી ગયા છે. તેવા પુરુષોની બહીદારી છે. તે ગંભીર મહાસાગરરૂપ ન્યાં ન્યાં ચૈતન્ય-દેવનું અસ્તિત્વ છે, ત્યાં ત્યાં નમસ્તે, નમસ્તે, નમસ્કાર હો—નમસ્કાર હો, એમ ઉચ્ચારે છે. જોવું પોતાને છે; સાંભળવું પોતાને છે, ચાલવું પોતાને છે, કરવું પોતાને છે, એટલે બીજા તરફ દ્રષ્ટિ શું કરવા કરે; બીજું દેખે પણ ક્યાંથી અને દેખવા જાય-પકડવા જાય-સાંભળવા જાય કે ચાલવા જાય તો દ્રષ્ટિ ચૂક થઈ જવાથી પડ્યા સિવાય રહે પણ નહિ. માટે સ્થિર આત્મવત્ દ્રષ્ટિ રાખી પોતાનું ને પોતાની પ્રજાનું કલ્યાણ કરવા અભિમાનરહિત તત્પર થવું એજ એક માર્ગ છે, એટલા માટે દરેક મનુષ્યે પ્રથમથી પોતાનાં—

બાળક કે બાળકી પાંચ વર્ષની થાય ત્યાં સુધી માતૃપિતાએ જાલન પાલન કરવું, પછી નિશાળે મૂકવાં. નિશાળેથી ઘેર આવે ત્યારે તેઓ શું બણ્યાં છે, શું શીખ્યાં છે, તેની તપાસ કરવી. તેમાં જૂઠ્ઠાચૂક રહેતી હોય તે સુધારવી, બહુતરમાં વધારો કરવો. પ્રથમથી ધર્મનીતિનાં આચરણ શીખવાડતા રહેવું. થોડો વખત યોગ્ય છોકરાં સાથે રમવા દેવાં, પણ સંભાળ રાખવી. છોકરાંએને છોકરા સાથે અને છોકરીએને છોકરીઓ સાથે રમવા દેવી પણ છોકરીઓ સાથે છોકરાંએને કે છોકરાઓ સાથે છોકરીએને રમવા દેવાં નહિ. કારણ બન્નેનાં પરમાણું જૂઠાં હોય છે. બાર વર્ષની ઉંમર થાય ત્યાં સુધી ઝાઝાં ધરેણું પહેરાવવાં નહિ, અને ખાવાપીવામાં લલચાવવા નહિ.

તેમજ બહુ ઝીણાં વસ્ત્ર પહેરાવવાં નહિ. જેમ અને તેમ ખાદી વિગેરેનાં વસ્ત્ર પહેરાવવાં જેથી બાળકોની તન્દુરસ્તી સારી રહી અંગરક્ષણ થાય. માદક, કેરી પદાર્થોનું સેવન કરાવવું નહિ. ચાહથી શરીરમાંનું લેહી બગડી શરીરનો રાજા વિર્ય નિર્બળ થાય છે અને છાંદગી બરબાદ જાય છે. પૌષ્ટિક પદાર્થો દૂધ સાકર વિગેરે આપવાં અંગર સાત્વિક અન્ન આપવું તે ધણું જ ઉત્તમ છે. બાળકોને બચપણમાંથી સદ્ગુણ પ્રાપ્તિ કરાવવી જરૂરની છે. નાનું વૃક્ષ હોય અને તેને વાળે તેમ વળે છે પણ મોટું થયા પછી વળતું નથી. નાનપણથી ધર્મનીતિ અને સત્ય તરફ વાળવાથી બાળક સત્વરે વળે છે. થોડો થોડો વખત આચાર્ય ગુરુઓના સહેવાસમાં જવા દેવાં અથવા જોડે તેડીને જવું, ધર્મરૂપી ધનની પ્રાપ્તિ કરાવવી, આર્થિક અને પરમાર્થિક બન્ને જ્ઞાન તરફ વાળવાં. શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે:—મનુષ્યે જન્મતાંજ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવા પુરૂષાર્થ કરાવવો. આને ચતુર્વિધ પુરૂષાર્થ કહેવાય છે. આ શરીર અને આ સંસાર ત્રિવર્ગ ક્ષેત્ર ગણાય છે, માટે આલોક પરલોક પ્રાપ્તિ માટે વ્યવહારિક તથા ધાર્મિક કેળવણી બચપણમાંથી અવશ્ય આપવી. ધર્મજ પરલોકમાં સાહક છે. ધર્મ કર્મ અને સત્યથીજ ધરુ નામ પૃથ્વી શોભે છે. તેટલા સાફ બાળકો (છોકરાઓ)ની પચ્ચીસ વર્ષની ઉંમર સુધી લગ્ન કરવાં નહિ; અને બાળકીઓ (છોકરીઓ)ની ૧૧-૧૨ વર્ષની ઉંમર સુધી લગ્ન કરવાં નહિ. તે છતાં, લગ્ન વહેલાં કરવામાં આવે તોય છોકરીઓને રૂતુકાળ પ્રાપ્ત થયા સિવાય એટલે સોળ વર્ષની ઉંમર થયા સિવાય સાસરે નહિ. મોકલતાં માતૃપિતાએ ધાર્મિક ગૃહસ્થાશ્રમ ધર્મનું શિક્ષણ આપવું. સામુ સસરાએ પોતાના પુત્રના હિતાર્થે વહુને પુત્રી પ્રમાણે ગણી,

ધાર્મિક ગૃહસ્થાશ્રમની કેળવણી આપવા ચૂકવું નહિ જોઈએ. પુત્રને પચ્ચીસ વર્ષ સુધી અને પુત્રીને સોળ વર્ષ સુધી ગૃહસ્થાશ્રમ એટલે પતિપત્ની તરીકે નહિ પણ પૂર્ણ ગૃહસ્થાશ્રમના ધર્મ અને નિત્ય નૈમિત્તિક કર્મ સાથે મોક્ષ પ્રાપ્તિની વિદ્યા તથા આર્થિક સુખનું જ્ઞાન મેળવવા પ્રયત્નશીલ કરવાં. નિશાળમાં, ગુરુકુળમાં અને થોડો થોડો વખત અવકાશે શ્રોત્રિય (શાસ્ત્રને જાણવાવાળા) બ્રહ્મનિષ્ઠ (બ્રહ્મપદના જ્ઞાનવાળા અને તેમાં નિષ્ઠાવાળા) સદ્ગુરૂના સહવાસમાં વખત ગાળતાં શિષ્યતાડવું જોઈએ. મનુષ્ય જન્મની પ્રાપ્તિ પેટ ભરી વિવિધભોગ ભોગવવા નથી; પણ સ્વસ્વરૂપ જાણવા માટે છે. મનુષ્યયોનિર્ગાં પુરૂષ અને સ્ત્રી અવતાર ધારણ કરી અવસર ચુકે ને સાવધાનપાત્રું નહિ રાખતાં ગદ્ગત નાખે, અને આજસ કરે, તે મહા કબ્જાચક્ર જન્મમરણના ફેરામાં પડી વારંવાર દુઃખી થાય છે. માટે “સમય વર્તે સાવધાન” થઈ શ્રી સદ્ગુરુ શરણુ શોધવું “ઉત્તમોત્તમ ધર્માચરણુ ને સત્ય જાણવા, પરમજ્ઞાનવાળા ગુરૂની શોધ કરવી” અને પુત્રો કે પુત્રીઓને તે માર્ગે ચલાવવાં. શુદ્ધ શ્રાવન સ્માર્ત સનાતન વૈદિક ધર્મના જાણનારા ધર્માચાર્યો જે બ્રહ્મપદમાં સ્થિત હોય સ્વાર્થ પ્રપંચથી રહિત હોય, નિરાલિભાની, અક્રોધી, નિર્જોભી, નિર્મોહી, નિષ્કામી, પવિત્ર આચારવિચારમાં પ્રવિણ હોય તેઓની પાસે વિનયથી પરમવિદ્યા, નાનાં મોટાં સર્વ મનુષ્યે પ્રાપ્ત કરી લેવી. માત પિતાએ તેવા માર્ગે અનુસરવા બાલકોને પ્રેરવા જોઈએ, પણ અટકાવવાં નહિ. બાર વર્ષથી તે સોળ વર્ષસુધી બાળકોને સાધારણ જ્ઞાન હોય છે, તેથી ત્યાં સુધી બાળકો માટે સંપૂર્ણ કાળજી રાખવી. પછી બાળકોએ પોતે વિચારવંત થઈ ફેટલાક નિયમ પોતે પાળવા દ્રઢાગ્રહ કરવો અને

સ્વહિત માટે પોતે સત્ત્વ ધર્મમાં નિશ્ચય રહેવું. પ્રથમ બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાળવું. યુવાન બાળકોએ પચ્ચીસ વર્ષ સુધી યુવાન બાળકીઓએ સોળ વર્ષ સુધી અખંડ બ્રહ્મચર્યવ્રત ધારણ કરવું. બ્રહ્મચર્યવ્રતને બ્રષ્ટ કરનાર આઠ દોષો છે. સ્ત્રી સ્પર્શ (૧) સ્ત્રી સંબંધી વાતો (૨) સ્ત્રી સાથે બાષણ (૩) સ્ત્રીનું દર્શન (૪) સ્ત્રી સાથે હસવું (૫) સ્ત્રી સાથે એકાંત (૬) સ્ત્રીનો સ્પર્શ (૭) સ્ત્રી સંનેગ (૮) એ દોષોથી દૂર રહેવું. શરણ કે:-

દર્શનાત્ હરતે ચિત્તં, સ્પર્શનાત્ હરતે ધનમ્ ૧

સંબોગમત્ હરતે વીર્યં, સ્ત્રી હિ પ્રત્યક્ષ રાક્ષસી ૧૧

પુરુષોએ સ્ત્રી માટે અને સ્ત્રીઓએ પુરુષ માટે સુવ્રત ઉલટ સસજી લઈ બ્રહ્મચર્યવ્રત રાખવા ચૂકવું નહિ. વ્યસન કરવું નહિ. નિરંતર પ્રાતઃકાળમાં વહેલાં ઉઠવું. આળસમાં વખત વીતાડવો નહિ. શૌચ (ગળગર) દાતણ કરી તુરતજ સ્નાન કરી લેવું પછી સંધ્યા પૂજા કરવી, તિલક ધારણ કરી સૂર્યાને નમસ્કાર કરવા. (પૂજા વિગેરેના નિયમમાં જૂઓ) માતા. પિતા વૃદ્ધ વડીલોને સ.શાંગ દંડવત્ પ્રણામ કરી પગે લાગવું. લાજ શરમ મૂકી માતપિતાનું ચરણપૂજન કરી ચરણોદક (તીર્થ) લેવું. કારણ શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે કે:-આચાર્યદેવોભવ । માતૃ દેવોભવ । પિતૃ દેવોભવ । વળી મનુભગવાન પણ લખે છે કે:-

શ્લોક—આચાર્યો બ્રાહ્મણો મૂર્તિઃ પિતા મૂર્તિઃ પ્રજાપતેઃ ૧

માતા પૃથિવ્યા મૂર્તિસ્તુ બ્રાતા સ્વો મૂર્તિરાત્મનઃ ૧

આચાર્ય (સદગુરુ) બ્રહ્માની મૂર્તિ છે, પિતા પ્રજાપતિની મૂર્તિ છે, માતા પૃથિવની મૂર્તિ છે, જેષ્ઠાબ્રાતા પોતાના પંડની મૂર્તિ છે.

માટે એ બધા પૂજવા યોગ્ય છે. બાળકોને જન્મ આપીને ઉછેરવામાં માત પિતા જે દુઃખ સહન કરેછે. તેનો બદલો સેંકડો વર્ષ સુધી સેવા કરવાથી પણ વાળી શકતો નથી. તેથી માત પિતાના સ્વર્ગસ્થ થયા પછી પણ તેમના બદલા માટે શ્રાદ્ધ, સંવત્સરીઓ પૂર્ણ શ્રદ્ધા અને રોડથી કરવાં જોઈએ. મનુ ભગવાન લખે છે કે:—

શ્લોક—ઈમં લોકં માતૃભક્ત્યા પિતૃભક્ત્યા તુ મધ્યમમ્ ।

ગુરુશુશ્રૂષયા ત્વેવં બ્રહ્મલોકં સંમશ્નુતે ॥૨૨૩॥અ. ૨.

માતૃભક્તિ કરવાથી આ લોકને, પિતાની ભક્તિ કરવાથી મધ્યમ (દેવલોક)ને અને ગુરુની ભક્તિ કરવાથી સનાતન બ્રહ્મ લોકને પામે છે. જે એ ત્રણેનો આદરસત્કાર કરે છે તેણે સર્વને આદરસત્કાર કર્યો એમ જાણવું અને જે ત્રણેનો અનાદર કરે છે તેની સર્વે ધર્મક્રિયાઓ નિષ્ફળ થાય છે.

માટે માત પિતા, ગુરુ દેવને સેવવા સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા કેળવવી. કદાપિ કાળે સ્વચ્છંદાચાર કરવો નહિ; પરંતુ માત પિતા ગુરુના વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખી આજ્ઞાનું પાલન કરવું અને નિરંતર વિચારવું કે હું એક આર્ય ધર્મના ઉદ્ધારકો—રામ કૃષ્ણાદિ અવતારો થઈ ગયા તે, અને વશિષ્ઠ, વિશ્વામિત્રાદિક, બિષ્મ અર્જુનાદિક, મહાત્મા તુલસીદાસ, મીરાં, વગેરેનામાંનો અંશ છું. મારે પવિત્ર આચાર વિચાર ધારણ કરી સત્કર્મમાંજ વિચરવું જોઈએ અને વિશેષ વિચારથી સમજવું જોઈએ કે સર્વથી શ્રેષ્ઠ સનાતન ધર્મનું રહસ્ય છે; જેથી યુરોપ અમેરિકાના તત્ત્વવેત્તાઓ પણ રૂપિમુનિઓની કિંવાના બંધારણથી પ્રસન્ન થઈ ગયા છે. આપણને સંધ્યાવંદનાદિ કારસ જેવાં નહિ જ

લાગવાં જોઈએ. શ્રદ્ધાપૂર્વક નિત્ય નૈમિત્તિક કર્મ ધારણ કરવું જોઈએ, જેથી શરીર અને મન બેઉ પવિત્ર થાય છે. ગોળ ખાવાથી ગળપણ જણાય છે, તેમ સત્ક્રિયાઓ કરવાથી સત્ય આનંદ થાય છે. જે દિવસથી શુભ ક્રિયાઓ શરૂ થાય છે તે દિવસથી જ શરીરને મનમાં એર ચમત્કાર જણાય છે. જૈનો સમાગ તથા પરિક્રમણાના રૂપમાં અને મુસલમાનો નીમાજના રૂપમાં પણ શુભ ક્રિયા કરી શરીર મનને ધર્મ પરાયણ રાખી ઉન્નત કરી રહ્યા છે. આ ક્રિયા નવીન અગર નુકશાનકર્તા નથી, પણ સનાતન ધર્મની પ્રણાલિકા છે.

આજકાલ કળિયુગ અને અજ્ઞાન ભાષાનું જોર વધતું જાય છે. તેથી ફેશન અને અધટિત રીતરિવાજો વધતા જાય છે. બધાં કરતાં આપણું ગુજરાત ગમે તેવા વેશને ધારણ કરતાં વાર લગાડતું નથી. વસ્ત્ર, ખેલી, ખાનપાન વગેરેનું અનુકરણ કરવા મંડી જાય છે. પોતાની સાદાઈ સરળતા વગેરેને ભૂલી માન પિતા વૃદ્ધ વડીલો કે ધર્માચાર્ય સદ્ગુરુઓની આજ્ઞાઓની તે હાંસી કરે છે. તેનું કારણ પવિત્ર સંસ્કારવાળી માનુષ્યાપનો અભાવ છે. સંસ્કારરહિત ભાષા તથા તેઓનું અનુકરણ અભક્ષ્યાભક્ષ્ય અને સંસર્ગ દોષોથી પવિત્રતા આપણે ખોઈ નાંખ્યાં છે. તેથી શરીર, પોશાક અને શરીરની શોભામાં સહિ વ્હાણ માની ધર્મ કર્મ સ્લામું કોઈ જોતું નથી, પણ માંકડા જેવા વેશથી ધર્મનો ઉપહાસ કરવા મંડી જાય છે. કેટલાક કહે છે કે એ તો નવરાનો ધંધો ને નવરાની નિશાની છે. અમે ક્યારે પરવારીએ કે એવા ઢાંગ ધતુરા કરવા બેસીએ ? એથી શું પરમેશ્વર આવી પૂરું કરી જાય છે ? વાંડ તેમને પૂછીએ, કે ભાઈ સનાતન પરંપરા આજ્ઞતા આવેલા ધર્મના નિયમોનું પાલન કરવા નવરાશ જ નથી.

અને થાક લાગે છે. ત્યારે મહેરબાની કરી કહેશો, કે દેશ પરદેશનાં અગર સગાવહાલાનાં અગર પાડોશીનાં, અગર ધંધાના હમ્મર કામ કરતાં થાક લાગતો નથી, અહીં અને કીકાની વાતો સાંભળતાં કલાકો ચાલ્યા જાય છે, તો ખૂણ થાક લાગતો નથી; નવરાશ મળે છે, અને નિત્ય સત્કર્મ અને ધર્મ કર્મમાં વખત જ નથી એ જ જમાનાનું જોર.

સમજી લઈ નાનપણથી પવિત્ર સાત્ત્વિક અન્નનું સેવન કરવું, ઉત્તમ પ્રકારના નિયમો પાળવા. શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં અધ્યાય ૧૭ ને આઠમા શ્લોકમાં આહાર વિષે બ્રહ્મ્યું છે, તેનું પાલન કરવું. (જેમ બને તેમ હંમેશા ગીતા શાસ્ત્ર શબ્દાર્થ સાથે જાણી, પોતાના કર્તવ્યમાં મૂકી અનુભવવું.) પચીસ વર્ષ સુધી ગૃહસ્થાશ્રમમાં જોડાઈ જવું, અને ગૃહસ્થાશ્રમ ધર્મને ધારણ કરવો. સ્ત્રી પ્રાપ્ત થઈ હોય, તો શાસ્ત્રવિધિ પ્રમાણે વ્યવહાર ચલાવવો. સ્ત્રી ન હોય તો બ્રહ્મચર્ય વ્રતમાં રહી ઉદર પૂરતો ઉઘમ કરી, ઇષ્ટ ચિંતનમાં કાળ નિમગ્ન કરવો. માનપિતા ગુરૂ (વગેરેની સેવા કરવી. સ્ત્રીવાળાએ સ્ત્રી સાથે રહી, માતૃપિતા, વૃદ્ધ, વડિલ, ગુરૂઓની આજ્ઞાનુસાર ચાલી, તેમની સેવા ભક્તિ કરવાં, અને ભરણપોષણ માટે સત્ય ઉઘમ કરવો. પ્રજોત્પત્તિ માટે સ્ત્રી સેવન શાસ્ત્ર પ્રમાણે કરવું. ગૃહસ્થાશ્રમી પુરૂષોએ સ્ત્રીના રજોદર્શનથી સોળ રાત્રી સુધીમાં ચોથી છઠ્ઠી, આઠમી, દશમી, બારમી, અને સોળમી રાત્રી હોય, તેમાં રત્નમતિ સ્ત્રીને સેવવી. પરંતુ એ રાત્રિના યોગમાં અમાસ, પૂર્ણિમા, એકાદશી, દ્વાદશી, વૈશાક, વ્યતિપાત વિષ્ટી, વન વિગેરે કોઈ તીથિ, કે પર્વણી આવી જાય, તો તે દિવસ ત્યાગ કરવો. એમ ધર્મયુક્ત વર્તવાથી પ્રજા બળાઈ જાય છે.

સોળ રાત્રી પછી રજોદર્શન થતા સુધી સેવન કરવું નહિ. તેમજ કોઇ દિવસ દિવસે સેવન કરવું નહિ. ગર્ભ રહ્યા પછી સેવન કરવું નહિ, અને દુર્ભાગ્યે સેવન કરનારે ચાર માસ પૂરા થ.ય, તે પછી તો ગર્ભવતીના સેવનનો ત્યાગજ કરવો. નહિ તો તેમ કરવાથી ગર્ભના અંગદોષ અને બુદ્ધિદોષ વૃદ્ધિ પામી હાનિ થાય છે. (શ્વાન ચેષ્ટાનો ત્યાગ કરવો.) આરોગ્ય, મનોમજા, બુદ્ધિમજા, આત્મમજા વધારવા દિવ્ય ગૃહસ્થાશ્રમનું બ્રહ્મચર્ય ઉપર પ્રમાણે પાળવું, એજ શ્રેષ્ઠ છે. ગૃહસ્થાશ્રમ ધર્મથી, ઉત્તરોત્તર કાળમાં જ્ઞાન સંપાદનથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. કેવળ વિષયભોગ અને વિષયભોગની ઇચ્છાઓ તો દુઃખદાયક જન્મ મરણને આપનારી છે.

બાળકીઓએ પણ માતાપિતા કે સાસુ સસરા દ્વારા, અને ગુરુ આચાર્યો દ્વારા સોળ વર્ષ સુધી ગૃહસ્થાશ્રમના ધર્મ શીખવા પ્રયત્ન કરવો. નાની વયથી માતપિતા અને ગુરુની શિખામણ મानी આજસતો ત્યાગ કરી, ક્ષણે ક્ષણે સતી ધર્મની વિદ્યા બાણવી. ગૃહકાર્ય અને નીતિરીતિ શીખી લઇ નમ્રતા, સાદાઇ ને વિનયથી વિવેકી બનવું. ગ્રંથણ, સીવણ, ભરતકામ, રસોઇ વિગેરે ધરતું તમામ કામ કાળજીથી કરવું. પરાઇ વસ્તુઓ દેખી ઉચ્છંબળતાથી તેની ઇચ્છા નહિ કરવી. ઓઢવા પહેરવામાં ફેશન નહિ રાખતાં સાદું અને સરળતાવાળું, જાડું અને પવિત્ર વસ્ત્ર પહેરવું, ગુરુભક્તિ, માતૃભક્તિ પિતૃભક્તિ, સ્વામીભક્તિ, અને સ્વદેશભક્તિ કરવી. નમ્ર બોલવું, જોઇને ચાલવું, લાજ ધરવી, વિનય રાખવો, ધણા પરિશ્રમથી શીખ, અને પતિવ્રત પાળવું, થોડું, અને પ્રિય સત્ય બોલવું. બાળકોએ પણ ઉત્સાહથી માતા, પિતા, ગુરુની ભક્તિમાં પરાયણ રહી, સત્યતાએ શૌર્યવાન બની સ્વદેશ

સેવા કરવી અને આત્મેન્નતિના માર્ગે અનુસરવું, નિરંતર સત્સંગ, સત્ય વિચાર, સદાયરણુનું સેવન કરવું. પ્રેમ, અને શાન્તિના પાઠ ભજવવા. વીરતા વડે વિજયી થવા, પોતાના અને ભારતના અભ્યુદય માટે કટિબદ્ધ થવું એજ શ્રેષ્ઠ છે.

બાળક અને પુરુષોએ ધર્મ મિમાંસા નિત્યકર્મના પુસ્તકને નિરંતર વાંચવાં. બાળકીઓએ અને સ્ત્રીઓએ સ્ત્રી નિત્યકર્મના પુસ્તકને નિરંતર વાંચવાં. લક્ષ્યપૂર્વક વાંચી હરહંમેશ પોતાના શારીરિક, માનસિક ક્રિયામાં ઉમેરો કરવો, જેથી જગત્પ્રિયતા સત્યધર્મજ્ઞાન વડે પરમ ગતિ પ્રાપ્ત કરાવશે.

કુમારિકાનું વિશેષ કર્તવ્ય

કુમારિકાઓએ પોતાને જન્મ આપનાર તથા ધણી કષ્ટે પાળી પોષી ઉછેરી મોટા કરી વિદ્યા, વિવેક, અને વ્યવહારીક જ્ઞાનનું શિક્ષણ આપી નિરંતર ભક્તું ઈચ્છનાર, માતાપિતા વિષે ધણી પ્રેમથી પૂજ્યભાવ રાખવો, અને તેમની આજ્ઞાનો ભંગ ન કરતાં પોતાનાથી યનતી સેવા કરવી. તેમને પોતાના કામકાજથી સંતોષ આપવો. તેઓ દુભાય તેવું કદાપી કરવું નહિ. નિત્ય પ્રાતઃકાળ થના પહેલાં ઉઠવું; ને આંખો તથા મોં ધોષ, ઝાડેજંગલ જઈ આવી, દાંતણુ કરીને નહાવું. ટાઢની રૂપમાં પણ કોઈ દિવસ નહાવામાં આવસ્ય કરવું નહિ. માથાના વાળ જીઓથી મેઝા નહિ રાખતાં નિત્યઝોળી ઝોળી સ્વચ્છ રાખવા, લૂગડાં પણ સ્વચ્છ રાખવાં પ્રતિદિન નહાયા

પછી સૂર્યનારાયણને, ધરમાં અગ્નિ હોય તો ને અગ્નિને, દેવને, ગુરૂને અથવા ગુરૂની છબીને, અને માતપિતા, વૃધ્ધ વડીલોને નીચે બેસી, બે હાથ જોડી ભૂમિ પર હાથ મૂકી તે કપર માથુ મૂકી પગે લાગવું, ને પ્રણામ કરવા. મોટાભાઈ, ભોખમ, અને મોટી બેનને પણ પ્રણામ કરવા. પવિત્ર સંતસાધુ અથવા બ્રાહ્મણ આવે તો તેમને પણ પ્રણામ કરવા, અને પછી પોતાની માતાને પૂજી ધરમાં કામ કરવા લાગી જવું, વાસણ માંજવાં, દાળચોખા વીણવા, પાણી ગાળવું, લોટ ચાળવો, ને જે જે ધરનાં અગત્યનાં કામ પોતા પાથી અને એવાં હોય તે સાવધાનથી કરવાં. જે કામ પોતાને ન આવડતું હોય તે કામ શિષ્યવાનો ઉત્સાહ રાખી વડીલોના બતાવ્યા પ્રવણે ચિત્ત રાખીને કરવું. રસોઈનું કામ પણ થોડું થોડું પોતાની મતા અથવા રસોઈ કરનારની પાસેથી ઉત્સાહ રાખી શીખતાં રહેવું. ને પોતાને આવડેલું રસોઈનું કામ કરવાને બ્યારે પ્રસંગ આવે ત્યારે ધીરે રહી, સાવચેતી રાખી, પહેરેલું લૂગકું સંકેરી, સરીરે દ્રવાય નહિ ને રંધવાની વસ્તુ દાઝી કે બળી જાય નહિ તેમજ ને કાચી કે ચાણી પોચી રહે નહિ તથા તેમાં મીઠું, મરચું, દળદર આદિ મસાલો જોડતોજ પડે. એમ લક્ષ રાખીને રસોઈનું કામ કરવું. જેમાં સમજણ ના પડે તેમાં પોતાની મા કે કોઈ વડીલને પૂછીને કરવું. જે બાળકીઓ નાનપણમાં આજસુ થઈ ધરના કમકાજમાં ને રસોઈના કામકાજમાં અણશિખાઉ રહે છે તે મોટપણમાં બહુ દુઃખી થાય છે. અને જે તે કામમાં કુસળ હોય છે તે સૌને વદાવી થઈ માન પામે છે. ડાહી બાળકીએ રીસળ કે રોતણ સ્વભાવ રાખવો નહિ. જમવામાં ભૂખ જેટલુંજ જમવું. પણ

સ્વાદ જાણી વધારે વધારે જમવા કુટેવ રાખવી નહિ. પોતાના ધરમાં જે રંધણું હોય તેજ નિરાંતે બેસી બૂખ પ્રમાણે જમવું. આખો દિવસ કાચું કોરું છુકવાની ટેવ રાખવી નહિ. બહુ ખાટા, બહુ તીખા, બહુ ઢિના અને ગરમ તથા ના પચે એવા પદાર્થ ખાવા નહિ. અશુભ થાય, ઉધરસ, તાવ, સળેખમ, ખસ, ગરમી થાય, એવા પદાર્થ ખાવા નહિ. સારું સારું ખાવાની, લાલચુપણાની, ધરમાંથી જાનુમાનું ચોરી ખાવાની ને એકલું ખાવાની કુટેવો કદિ પણ રાખવી નહિ. માતા-પિતા જે કંઈ ખાવાપીવાની કે ઓઢવા પહેરવાની વસ્તુ પ્રેમથી આપે તેમાં ઓછું વધતું મानी રીસાવવું નહિ. ઘરમાં નાના મોટા કામમાં મદદ કરવી. બાળકીઓએ કોઈ સદાચરણી શાંત અને ધર્મિષ્ઠ શિક્ષિકા અથવા તેવાજ પુખ્ત ઉમ્મરના પુરૂષ શિક્ષક પાસેથી ગુજરાતી સંસ્કૃત અને બીજાં રાજભાષાનું ઉપયોગ જેટલું જ્ઞાન મેળવવું. તે સાથે ભરવાની, સીવવાની, ગુંથવાની અને ચિત્રની કળાઓ પણ શીખવી. આરોગ્યના નિયમો પણ જાણવા, તથા જ્ઞાન સાથે ધર્મ-નીતિનું જ્ઞાન અવશ્ય શીખવું. જીવ બધાનો સરખો છે માટે નાના મોટા જીવને દુઃખ દેવું કે મારવું નહિ.

જેવું દીકું કે સાંભળ્યું હોય તેવું જ વધવટ કર્યા વિના સાચે સાચું બોલવું. બહુ બોલવાની, તોછડા કે બૂંડા શબ્દો બોલવાની, ધાંટે કાઢી કે ઝણકા-છાકોટા કરી બોલવાની અને ચાડી ખાવાની ટેવ રાખવી નહિ. ખપ જેટલું નરમાશથી મીઠી વાણીમાં બોલવાની ટેવ રાખવી, હલકી કે ભારે કોઈ વસ્તુની ચોરી કરવી નહિ. નિરાંતર પવિત્ર રહેવું. જ્યાં બેઠા તમાસા કે નાટક ભવાઈ થતી હોય તથા જ્યાં હોઠરાઓ રમતા હોય અથવા ગાતા, ફસતા, બોલતા હોય ત્યાં જવું કે

મેસવું કે ઉભા પણ રહેવું નહિ. નદી, તળાવ, વાવ, ફવાપર એકલા જવું નહિ. પોતાની જેવડી જે બાળાઓ હોય તેમની સાથે મેસવું, રમવું, બાણવું કે ગાવું પણ તેવા પ્રસંગે છે.કરાઓ જોડે રાખવા નહિ. જે કન્યા ઉંચા કુળની, ઉંચી જાતની, ડાહી અને શાંત સ્વભાવની, સારા ગુણવાળી, સારી આવડતવાળી, સમજણવાળી, સારી ચાલની હોય તેનો સંગ કરવો, બેનપણું બાંધવાં; પણ જે નીચી જાતની, ઉદ્ધત, ઉછાંછળી, વદકણી, આળસુ, નિર્લજ્જ, દુરાચારી દુર્ગુણી હોય તેની સોબત રાખવી નહિ અને બેનપણું બાંધવું નહિ.

કુમારિકાને કરવા યોગ્ય જે જે વ્રત ગૌરી પૂજા (ગોરો) ગાય વ્રત, તુલસીવ્રત, ચાંદાવ્રત, રવિવાર સોમવાર વ્રત, શિવ પાર્વતિનું વ્રત વિગેરે હોય તેને પોતાના દેશાચાર કે કુલાચાર પ્રમાણે માત પિતા તથા ધરના કોઇ વૃદ્ધ વડીલની આજ્ઞા લઇને કરવાં. ગોરોના દિવસમાં કેટલોક અણુસમજી છોકરીઓ ભેગી થઇ નિર્લજ્જપણે ન બોલાય એવાં ભૂંડા શબ્દો બોલે છે, ફૂટે છે ને ફટાણાં ગાય છે. તેથી આ નીચ કૃત્યથી વ્રતના પુણ્ય કરતાં પાપ બહુ વધી જાય છે અને વ્રતના દેવતા પાપી અને દુષ્ટ કન્યાઓ ઉપર બહુ કોપ પામી તેમના પાપ કર્મનું ફળ આપી તેમને બહુ દુઃખી કરે છે. મારે ગોરોના કે બીજા કોઇ વ્રત ઉપવાસમાં ધર્મ નિયમ પ્રમાણે સાંજ સવાર પવિત્ર ચર્ચ વ્રતના દેવનું પૂજન કરવું. શ્રી શંકર, શ્રી વિષ્ણુ, શ્રી સૂર્ય, શ્રી ગણપતિ, શ્રી લક્ષ્મી, સરસ્વતી અને પાર્વતીશ્રી સ્તુતિઓ, પવિત્ર સતી ચરિત્રાની ગરબીઓ કે કીર્તનો ગાવાં. કિંવા ધર્મ નીતિનાં પુસ્તકો પાંચવાં, પહેરવા ઓઢવામાં બહુ સાદાષ્ટ રાખવી, સારાં સારાં ધરણી કે નવાં નવાં ઝીણાં લૂગડાં પહેરવાનું મન ન કરવું, કારણ કે સારાં

ધરણીથી કે તમે લૂગડાંથી શોભતાં નથી પણ તમારા સદ્ગુણ અને કહાપણથી શોભશો. જે કુમારિકાઓને સુખી થવું હોય અને કુમારિકાઓને સુખી રાખવી હોય, તે કદિપણ વસ્ત્ર અલંકારથી બોભાવશો નહિ પણ સદ્ગુણ અને શાણપણ પ્રાપ્ત કરજો અને કરાવજો. જોકેલી બટકેલી જેવા ચાળા હિંદુ બાળાઓને શોભા આપશે નહિ.

કુમારિકાનાં લગ્ન થયા પછી એ કુમારિકા સોળ વર્ષે સ્ત્રી કહેવાય છે અને સ્ત્રીધર્મનું એને પાલન કરવાનું છે. લગ્નક્રિયામાં સપ્તપદીના પૂજન વખતે વર કન્યા સામસામી સાત પ્રતિજ્ઞાઓ કરે છે; તેને સપ્તપદી કહે છે.

સપ્તપદી.

પરણીતી વખતે વરકન્યાની કબૂલતો. (પ્રતિજ્ઞા)

સ્ત્રીપુરુષના વિવાહ સંસ્કાર વખતે જે ધર્મ નિમિત્ત ઈશ્વરને હાજર જાણી અને લોકોની સાક્ષીએ પવિત્ર પ્રતિજ્ઞાઓ કરવામાં આવે છે. તે ધર્મ વ્યવહાર અને નીતિના ધોરણે જ અનુસરતી કરવામાં આવે છે એવું તે પરથી જ સિદ્ધ થાય છે. આ પ્રતિજ્ઞાઓ આશ્વાસનન ગૃહ્ય સૂત્રમાં જણાવેલી છે.

બંને કહે છે:-(૧) “આ યજ્ઞશાળામાં ખીરાજેલા લોકો નિશ્ચયતાથી જાણે છે કે અમે અમારી પ્રસન્નતાથી ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેવાને એક ખીજનો સ્વીકાર કરીએ છીએ. અમારાં હૃદય જુળની

પેઠે જ્ઞાન્ત મળાને રહેશે. જેમ પ્રાણવાયુ પ્રિય છે. તેમ અમે એક બીજાથી પ્રસન્ન રહીશું, સર્વે સુખદુઃખ ખમીશું અને એક બીજા પ્રત્યે દૃઢ પ્રેમ રાખીશું.”

બંને કહે છે:-(૨) “જેમ પવિત્ર વાયુ અને જળ આદિને કિરણોથી ગ્રહણ કરનાર સૂર્ય દૂરના પદાર્થો અને દિશાઓને પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ અમે એકબીજાને ઇચ્છાથી પ્રાપ્ત થઈએ છીએ, અમારા અન્યેઅન્યનાં મનને ઇશ્વર અનુકૂળ રાખે.”

બંને કહે છે:-(૩) “અમે એકબીજા સાથે વિરોધ નહિ કરીએ, પણ પ્રાણુરક્ષક થઈને, સર્વ દુઃખ દૂર કરી ઇશ્વર કૃપાએ સુખ જોગવવા પ્રયત્ન કરીશું. પશુઓને અને અન્ય પ્રાણીને સુખ આપીશું. પ્રસન્ન ચિત્ત અને પવિત્ર અંતઃકરણથી રહીશું. અને સુંદર શુભ ગુણ-કર્મ-સ્વભાવવાળા વીરોને ઉત્પન્ન કરીશું.”

પુરૂષ કહે છે:-(૪) “ઐશ્વર્ય અને સુખાંતાનાદિ સૌભાગ્યની વૃદ્ધિ કરવાને તારો હાથ પકડું છું; તું મારી સાથે વૃદ્ધ થામ ત્યાં સુધી સુખથી રહે”

સ્ત્રી કહે છે:-(૫) “હું તમારો હાથ સૌભાગ્યની વૃદ્ધિ કરવા પકડું છું, તમે મારી સાથે વૃદ્ધ થાઓ ત્યાં સુધી પ્રસન્ન અને અનુકૂળ રહો. હું અને તમે આજથી પતિપત્નીના ભાવથી રહીશું.”

સ્ત્રી કહે છે:-(૬) “(આ વિશેષ પ્રતિજ્ઞા ઇશ્વર પ્રાર્થના કરતાં અને લોકોને ઉદ્દેશીને કહે છે.) રક્ષક ઐશ્વર્યચુકત, ન્યાયકારી જમત્નો ઉત્પન્ન અને ધારણ કરનાર પરમાત્મા અને આ સજ્જામાં બેઠેલા સર્વ વિદ્વાન લોકો ગૃહસ્થાશ્રમ કર્મ અનુષ્ઠાન માટે મને તમને

આપે છે, માટે તમે મારે હાથે અને હું તમારે હાથે વેચાયાં છીએ. હવે આપણે કદી પણ એક બીજા તરફ અપ્રિય ચાલ ચલાવીશું નહિ.”

પુરુષ કહે છે:- (૭) “હે પ્રિયે ! ઐશ્વર્યયુક્ત હું તારો હાથ ધરું છું, તથા ધર્મયુક્ત માર્ગમાં પ્રેરક હું તારો હાથ ધરી ચૂક્યો છું. તું ધર્મથી મારી પત્ની અથવા બાઈ છે, હું તારો ધર્મથી ગૃહપતિ છું. આપણે બેઉ મળી ગૃહકર્થો સિદ્ધ કરીએ, અને બેઉને અપ્રિય આચરણ (જે વ્યભિચાર છે) તે કદી ન કરીએ. એવું કરીએ કે જેથી ધરતું સર્વ સિદ્ધ થાય અને ઉત્તમ સંતાનો, ઐશ્વર્ય તથા સુખની વૃદ્ધિ સદા ચાલતી રહે. “ અને ધર્મ, નીતિને અનુસરી મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કરીએ.

વિવેચન:- “કન્યા વરને કહે છે:- (૧) હે સ્વામીન ! મેં આ મોટું સૌમાન્ય આપનાથી મેળવ્યું છે. માટે આપ જે કાંઈ ઇચ્છાવશો તેમાં હું ઘરનો નિર્વાહ કરી સંતોષ માનીશ. (૨) નિત્ય હું આપની આજ્ઞા પાળીશ. (૩) હું પવિત્ર રહી સારા શય્યમાર ધારણ કરી મન વચન અને કર્મ વડે આપની સાથે રમીશ. (૪) દુઃખમાં ધીરજ રાખનારી ને સુખમાં પ્રસન્ન થનારી હું આપના સુખ દુઃખમાં ભાગિયણ છું. આપની આજ્ઞા વિના હું કોઈ સ્થળે જઈશ નહિ. (૫) સુખેથી હું આપના ધરનાં બધાં કામ કરીશ. સાસુ સસરાની સેવા અને આપના બંધુઓનો સત્કાર કરીશ. (૬) જ્યાં આપ ત્યાં હું ને હું ત્યાં આપ એમ આપની સાથે એકતાથી વતીશ, હું પ્રતિજ્ઞા બંધ કરીને આપને કદી ઠગીશ નહિ, ને આપ પણ મને ઠગશો નહિ. (૭) હું હોમ યજ્ઞાદિના કામમાં નિત્ય આપને સાથ કરીશ. નિત્ય નૈમિત્તિક

કર્મોમાં પણ મદદ કરીશ, તથા ધર્મ અને કામ સંબંધી કાર્યોમાં આપના મનની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તીશ. તથા આપ ધર્મપરાયણ રહી મને ધર્મમાં જોડશો જેથી આપણા બન્નેનું શુભ થશે. આ અમારી પ્રતિજ્ઞાઓના; બ્રાહ્મણ, અગ્નિ, દેવ, સૂર્ય, માતૃપિતા અને સંબંધીઓ એ સર્વ સાક્ષિરૂપ છે. આ સાત પ્રતિજ્ઞા વચ્ચેનો નિત્ય પાઠ કરી, સ્મરણમાં રાખી, તેનું પાલન કરવું પણ કદાપિ પ્રતિજ્ઞાભંગ કરવો નહિ.”

—વહુઓનો ધર્મ—

નવોદા, પ્રૌદા તથા સર્વ સૌભાગ્યવતીઓએ જાણવું, જોઈએ કે આ શરીરને પ્રથમ કુમારિકા સ્થિતિમાં જન્મ આપનાર માતાપિતાના મમત્વનો અધિકાર હતો, તેમના સ્વાધીનમાં રહેવાનું હતું તે હવે તેજ આ શરીરને લગ્ન વેળાએ હસ્ત મેળાપ કરતાં જમણા હાથ લગ્ન પતિના જમણા હાથમાં મૂકી કન્યાદાન કરી, પોતાના મમત્વનો અધિકાર ઉતારી, સગાંસંબંધી અને જ્ઞાતિ બ્રાહ્મણ અગ્નિ વ્યાદિ દેવોની સાક્ષિએ પતિના સ્વામિત્વનો (ધણીપણાનો) અધિકાર સિદ્ધ કરી આપ્યો છે. તેથી હવે માતૃપિતાનો અધિકાર મટી પતિનો થએલો છે માટે નિરંતર તેમનેજ વશવર્તી થઈ રહેવું. શરીર સ્વામીનું, શરીરને પ્રેરનારૂં મન પણ સ્વામીનું અને શરીરના અલંકાર વસ્ત્ર ધનાદિક પણ સ્વામીનાંજ છે, એવું નિરંતર લક્ષ રાખી પતિ પ્રસન્ન રહે એવું કર્તવ્ય કરવું. સ્ત્રીએ પરણ્યા પછી પિતાનું ઘર એ પરધર અને પતિનું ઘર એજ પોતાનું ઘર જાણવું. (ચંદ્ર કિરણોથી શિતલ છે, પ્રકાશમાં ઉજવળ છે, બોકોના નેત્ર અને શરીરને આનંદ આપે છે પણ જેવો રાત્રિરૂપી પોતાના ઘરમાં શોભે છે, તેવો તે દિવસે

સૂર્યના પરધરમાં રહી જેમાંથી છતાં શોભતો નથી, તેમજી જેવી પોતાના સાસરામાં રહીને શોભે છે, તેવી તે ગુણના બંડારૂપ હોય તોપણ પિયર કે મોસાળમાં કે બીજા સગા સંબંધીના ઘરમાં રહી શોભતી નથી. જયમ સ્થાન બ્રહ્મ થયેલો રાજા પ્રધાન કે કોઇ અધિકારી શોભતો નથી. તેમ જી પણ પતિના ઘર રૂપ સ્થાનથી બ્રહ્મ થમલી બાપ, બાઇ,

મામા, માશીના ઘરમાં શોભતી નથી. હજાર સદ્ગુણો હોય છતાં પતિવિમુખતા (અણુબનાવ)નો એકજ અવગુણ સ્ત્રીમાં હોય તો તે ઢંકાતો નથી અને તેના હજાર દોષ હોય છતાં પતિ સેવાનો માત્ર એકજ ગુણ જે હોય તો તે હજાર દોષ ઢંકાઇ જાય છે.

પતિની પ્રસન્નતા માટે ઘર અને સઘળાં ઘરનાં સાહિત્યો સ્વચ્છ તથા સુશોભિત રાખવાં. શરીર પણ સ્વચ્છ રાખવું. આનંદમાં રહેવું, રીસ, ક્રોધ, કે ઉદાસીનતા સ્વામીને બતાવવી નહિ. ઘરમાં તમામ વસ્તુની સંભાળ રાખવી. પોતાને માથે જે વડીલ હોય, તે કામ કરતાં હોય તો તે જોઇ પોતે બેસી રહેવું નહિ, પણ તેમની પાસેથી વાવનયથી માંગણી કરી ધ્યાન રાખી કામ કરી ભેવું. સાસુ, નણ્દં, દેરાણી કે જેઠાણીમાં કામ માટે પરસ્પર ચડસાચડસી કરવી નહિ. પોતાને કામ કદાપિ વધારે કરવું પડે, તો સહન કરી ભેવું. પોતાની શક્તિ ઉપરાંતનું હોય, તો તે કામ બતાવનારને નમ્રતાથી યુક્તિપૂર્વક આજીજી સાથે કહી દેવું. કામ કરવામાં આજસ રાખવું નહિ. કામ કરવામાં આજસુ સ્ત્રીઓને બેસી રહેવાથી કાંઈ લાભ થતો નથી, પણ જઠરાગ્નિનું મંદપણું, શરીરની જડતા અને મન ઇન્દ્રિયોનું ભારેપણું, અને ખીજવાટ, ઇત્યાદી દોષો વધે છે અને સાસરીઆંના આજસોમાં પણ તે અજબામણી ગણાય છે. જે આગળ પડી છુટથી

કામકાંજ કરે છે, તે સાસરીઆં અને સર્વ માણસોને વહાલી થાય છે. 'કામ એક જાતનું કામણ છે. કામ કર્યું', તેણે કામણ કર્યું.' તે પર સૌ સ્નેહ રાખે છે, તેની સારી પ્રશંસા કરે છે, એટલુંજ નહિ, પણ કામ કરવાથી શરીરમાં આરોગ્ય વૃદ્ધિ વિગેરે લાભો પ્રાપ્ત થાય છે, મન ઇન્દ્રિયોની સ્વચ્છતા વધે છે, તેમજ નિંદ્રા, તંદ્રા આદિ દોષો નિવૃત્ત થાય છે. માટે પોતાને કામ કરવાનું મળતાં, તે કામ બતાવનારનો ઉપકાર માની ઉત્સાહથી કરવું.

સંસારમાં સ્ત્રીઓને સર્વ સુખના સ્થાનરૂપ પોતાનો સ્વામી છે. તેમનાં માતૃપિતાઓ પરમ પૂજ્ય છે, જેઓ સ્વામીના શરીરને પ્રકટાવનાર છે, પ્રેમપૂર્વક પાલનપોષણ કરનાર, જેઓ તેમના બવિખ્યના સુખ માટે વિદ્યા, વ્યવહાર, અને ધર્મજ્ઞાનમાં પ્રવિણ કરનાર છે, અને મહા કષ્ટે સંપાદન કરેલી વહાલામાં વહાલી ધનાદિ વસ્તુઓને પણ પુત્ર કરતાં અધિક પણ જેઓ માનતાં નથી, પુત્રના દુઃખે દુઃખી, અને સુખે સુખી, તથા નિરંતર તેને જોઈ પ્રેમાશ્રુઓ પાડે છે, અને અહર્નિશ શુભ ચિંતન કરે છે અને જેના બહલામાં જોતાં આખા વિશ્વમાં કોઈ મળે નહિ. એવાં પોતાનાં સાસુ અને સસરા તેમના વિષે અત્યંત પૂજ્ય ભાવ રાખી પોતાના માતૃ-પિતા તુલ્ય સ્નેહ રાખી, કદાપિ દુઃખાવા ન દેતાં પ્રસન્ન રાખીને તેમની સેવા કરવી. પતિના શરીર, ચાતુર્ય, વિદ્યા, જ્ઞાન, ધર, ધનાદિક જે જે સુખો મળે છે, તે સધળાં એ વૃદ્ધોનાજ પ્રતાપથી છે. એમ માની યોગ્ય સેવા કરવા ચૂકવું નહિ. કદાપિ તેઓ તામસી, જાડી બુદ્ધિનાં, અણુસમજી, ચીઠીઆ સ્વભાવનાં, અદેખાં, જૂના વિચારનાં, ગ્રામ્ય આચારવિચાર તથા વર્તનવાળાં ને વઢકણાં હોય તથાપિ ચતુર:

સ્ત્રીઓએ તે વૃદ્ધોના દોષો ન જોતાં વિવેકથી નમ્રતાથી તેમને વશ કરવાં, પ્રથમ તેમના સ્વભાવને મળતાં રહી તેમની પ્રીતિ મેળવી લેવી, કે જેથી તેઓ પોતાને વિરૂદ્ધ લાગે નહિ. સ્ત્રીઓની ચતુરાઈ, વિદ્યા, કલાપણ અને સદ્ગુણોની ખરી સોટી ત્યારેજ થાય છે કે જ્યારે પારકાને પોતાનાં કરી સાસરીયામાં સમાવેશ કરી શકાય, તથા વિરૂદ્ધ સ્વભાવનાં સાસરીયાપક્ષનાં સઘળાની પોતાનાપર પ્રીતિ મેળવી લેવાય વૃદ્ધોની સેવા કરવાથી આયુષ્ય, વિદ્યા, કીર્તિ અને બળની વૃદ્ધિ થાય છે.

પગની ધૂંટી ઢંકાય ત્યાં સુધી વસ્ત્ર પહેરવું. એથી ઉંચું પહેરવું નહિ, કાપડું કે ચોળી પહેર્યા વિના ફરવું નહિ. કામ વિના જ્યાં ત્યાં ફરવાની ટેવ રાખવી નહિ. કોઈ કારણ પ્રસંગે બહાર જવું પડે તો કોઈ વૃદ્ધ તથા પવિત્ર સ્ત્રીઓની સાથે જવું. અને ત્યાં પ્રયોજન જેટલું જ ટકવું. માર્ગમાં કાંઈ ખબો ઉઘાડો રાખી ચાલવું નહિ; બહુ ઉતાવળાં કે છટકેલ સ્ત્રીઓની પેઠે, ચટક-મટક ચાલવું નહિ. માર્ગમાં સાસરા પક્ષમાં માન-મહત્તાવાળા પુરૂષો સામા મળતાં તેમની મર્યાદા લોપી સામા થઈને ચાલવું નહિ. પણ એક પડખે પૂંદ ફેરવી ઉભા રહેવું. માર્ગે ચાલતાં સામા મળતા જે તે પુરૂષો સામું આડું-અવળું ન જોતાં પોતાને દેશ ન વાગે, કાદવ-કાંટાવાળા કે અપવિત્ર સ્થળમાં પગ ન પડે, અથવા કોઈ જીવજંતુ ઉપર પોતાનો પગ ન આવે એમ નીચી દૃષ્ટિએ માર્ગ સામું જોઈને ચાલવું. માર્ગમાં ઉભાં રહીને પોતાના સંબંધી વર્ગના પુરૂષ સાથે પણ વાત કરવી નહિ. પોતાની છાતી, નાભિ, અને ગુહ્ય અવયવો કોઈને બતાવવા નહિ, દાંત બહાર દેખાય તેમ છુટે મોંઢે હસવું નહિ. પતિવ્રતા સ્ત્રીઓએ

પરપુરુષને સર્વ કે વ્યાધિ જેવો માની બહુ દૂર રહેવું. પરપુરુષનું મુખ ભાદરવાની અન્નવાળી ચોથના ચંદ્ર જેવું દુષિત—ન જોવા—યોગ્ય—જાણી દુરથી અનાયાસે પણ તે ન દેખાય એટલા માટે ચંદ્ર સામું મુખ આડે વસ્ત્ર રાખે છે, અગર નીચું કે આડું જોઈ જેમ મનુષ્યો ચાલ્યા જાય છે, તેમ સ્ત્રીઓએ પરપુરુષની લાજ કાઢવી. ગુજરાત, કાઠિયાવાડની સ્ત્રીઓમાં લાજ કાઢવાનો ચાલ નિહવા યોગ્ય નથી પણ વખાણવા યોગ્ય છે. ઉત્તમ પતિવ્રતા સ્ત્રીઓ પરપુરુષને સ્ત્રીવત જૂએ છે. ને મધ્યમ પતિવ્રતા સ્ત્રીઓ પિતા-ભાઈતુલ્ય જાણે છે. કનિષ્ઠ પતિવ્રતાઓ પરપુરુષવત્ જોઈ તેની લાજ કાઢી ફેરે છે, એ ત્રણ પ્રકારની સ્ત્રીઓ ઉત્તમ જ છે. પણ જે સ્ત્રીઓ પરપુરુષ સાથે કુભાવથી હસે, ખેલે, રમે, તાળીઓ લે, હટ્ટા મસ્કરીઓ કરે તે અધમ છે. અને જર સુદ્ધિથી પરપુરુષનું સેવન કરે તે તો છેક અધમાધમ (વ્યભિચારણી) ગણાય છે. એ નર્કગામિની થાય છે. માટે ઉપરના ત્રણમાંથી ગમે તે ભાવ હોય છતાં લાજ કાઢવી એ શ્રેષ્ઠ છે. માટે જે દેશમાં કે જે જ્ઞાતિમાં સ્ત્રીઓને લાજ કાઢવાનો રિવાજ ન હોય ત્યાં લાજનું અનુકરણ અવશ્ય થવું જોઈએ. લાજ ન કાઢવાથી કામી પુરુષો કામદષ્ટિથી છુટથી ખેલવાનો, અને એકાંત લેવાનો ઉપાય રચી સ્ત્રીઓના શીલનો ભંગ કરવાનો ઉપાય સાધી શકે છે. માટે પોતાના યુવાવસ્થામાં ત્રિશ વર્ષ વિત્યા સુધી લાજમલાજના ચાલનો ન્યુન માત્ર પણ પરિત્યાગ કરવો નહિ. સૂક્ષ્મદષ્ટિથી જોતાં આ લાજ—મલાજનો વૃદ્ધસંપ્રદાય પણ સદ્વિચારથી પ્રવર્તેલો છે. પોતાના પતિ વિના અન્ય પુરુષનું મુખ ન જોવું એ હેતુને લીધે જ, આચાર્યોમાં અને રાજ્યકુટુંબની સ્ત્રીઓમાં અંતઃપૂરમાં રહેવાનો અથવા પટાંતરે (ઓઝલ) રહેવાનો સંપ્રદાય પ્રવર્તેલો છે. તે બહુ મહત્ત્વવાળો હોવાથી પાલન કરવા યોગ્ય છે.

આપણા આર્ય વર્ગમાં છે એટલુંજ નહિ, પણ મુસમાન ભાષ્યોમાં પણ શુરખાનો રીવાજ છે, એઝલ પડદે રહેવાનો રીવાજ છે. વળી એમની સ્ત્રીઓ તો એટલી બધી મર્યાદાશીલ છે કે નાટક, તમાસા ખેલ અને જાહેર મેળાવડામાં પણ જઈ શકતીઓ નથી. એમના ધર્મકાર્યમાં પવિત્રતા અને નિમાજ વિગેરે મથાસ્થિત પાળી શકે છે; ત્યારે આપણા આર્ય ધર્મીઓની સ્ત્રીઓ નાટક-એટક, તમાસા અને જાહેર મેળાવડામાં હચોક છત્રી, છુટ, ચશ્મા ચઢાવી ફેશનવાળા વસ્ત્ર અને વાંકા સેંથા પાડી અર્ધઉધાડે માથે વાતોના તડાકા ભારતી આંખની ભ્રમર ચઢાવતી જ્યાં ને ત્યાં ચિકારજ હોય છે. તેથી અનીતિના માર્ગો ખુલા કરવામાં આર્યમહિલાઓ અગ્રગણ્ય ગણાય છે; એ ધણી દીલગીરીની વાત છે. ચેતવા જેવું છે. દેવ દેવસ્થાન, મંદિરોમાં પણ સ્ત્રીઓનો વર્ગ સવાર સાંજ અસુરી વેળાએ ચાલતો મહાલતો જોવામાં આવે છે: “આહ લખનાર દેવ દેવસ્થાન, મંદિરોની નિંદા કરવા નથી માગતો પણ સ્ત્રીઓએ પતિપરાયણ રહી યોગ્ય નિયમને ધારણ કરી પોતાના પવિત્ર દેવાલયોને વિષે પ્રિતિ પૂર્વક શ્રદ્ધાથી, સાદાં, પવિત્ર, અંગ ના દેખાય એવાં વસ્ત્ર પહેરી, આશુ ઓઢી નિચી દૃષ્ટિએ જીવજંતુ જોતાં (જીવ ન મરે માટે) ચિંતન કરતાં કરતા એકવાર દર્શન કરવાં જોઈએ. અને કોઈને પોતાના અંગનો સ્પર્શ નહિ થવા દેવા કાળજી રાખવી જોઈએ” ભગ્વદ્ધારણ કરવી એ સ્ત્રીઓની મુખ્ય ફરજ છે. લાજવડે-જે આંત:પુરમાં રહેનારી-જનનાની સ્ત્રીઓ આ નિયમનું પાલન કરીને પર પુરૂષોનું મુખ જોતી નથી, તેમની દૃષ્ટિની ચંચળતા ન વધવાથી નેત્રના દિવ્ય બળની વૃદ્ધિ થાય છે, ને તેમનું મનોબળ પણ બહુ વધે છે.

ને એવા મનોબળવાળા સુરક્ષિત સ્ત્રીઓજ પ્રજના સમસ્ત સુખના આધારરૂપ શર કુમારોને જન્મ આપી વીરમાતાઓની ગણનામાં ગણાય છે. એવી જનાનામાં રહેનારી, ગૃહસ્થાશ્રમ ધર્મને જાણનારી, પોતાના વૃદ્ધો દ્વારા રાજ્યનીતિનું, તથા યોગ્ય ગુરુઓદ્વારા ધર્મનીતિ અને અધ્યાત્મવિદ્યાનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી; ઇન્દ્રિય મનોબળ વડે આપત્તના સમયે રણમેદાનમાં પડી શત્રુઓના સામે શિર ઝુકાવી યુદ્ધમાં પણ પોતાના પતિનું રક્ષણ કરી સતીત્વ પ્રભાવે રિપુદળને નષ્ટ કરી નાખ્યાં છે. અથવા તો સતીત્વ બંગના પ્રસંગે શત્રુઓને આપ આપી પોતાના દેહને ભસ્મભૂત કરી દીધો છે. એ બધું મર્યાદા-પૂર્વક ધર્મયુક્ત પતિભક્તિ અને સતીત્વ પ્રભાવનુંજ કારણ છે. માટે સધવા સ્ત્રીઓને તો સદ્ગતિ આપનાર પોતાનું પાતિપ્રાત્યજ છે, એમ સમજીને નિરંતર તનમન અને ધનથી પતિ સેવાપર યશ્ય રહેવું, પોતાનો પતિ ગુણવાન્ કે ગુણ વગરનો હોય, લૂસો, લંગડો, બેહેરો, બોબડો, અવિવેકી ગમે તેવો હોય તથાપિ તેને ઇશ્વરરૂપજ સમજી તેનાથી વિરૂદ્ધ ક્યારે પણ વર્તવું નહિ. પ્રાણીતે પણ પતિ આગળ જીવું બોલવું નહિ; પતિ ગુસ્સે થયેલો હોય છતાં સ્ત્રીઓએ તો હસ્તે મુખે, મધુર વાણીથી, સરળતા અને શાંતિથી, તેઓ પ્રસન્ન થાય એવી પ્રિય વાણીનો ઉચ્ચાર પતિ પાસે કરવો. સ્વામીના જન્મ પછી જન્મવું ને સ્વામીના સુતા પછી સૂવું; પણ તેમના પહેલાં ઉઠવું. પોતાના સ્વામીના આયુષ્યની વૃદ્ધિ માટે સુર સ્ત્રીએ કપાળમાં કંકુનો ચાંદો કરવો, આંખમાં કાજળ આંજવું, ચોળી વા કાપડું પહેરવું. કેટલે મંગળ સૂત્ર પહેરવું, નિત્ય માથામાં ધુપેલ નાંખી વાળ ઓળી ગુંથી અંબોડો વાળવો. હાથે પતિની સંપત્તિ પ્રમાણે કંકણ

કડાં કે ચુડીઓ પહેરી રાખવાં. કાચની અંગડી સુઝ સ્ત્રીએ નહિ પહેરવી એજ ઉત્તમ છે. કાનમાં સુવર્ણમય કાપ વિગેરે પહેરવું. આ નિત્ય અલંકારો કદિપણ દૂર કરવા નહિ; એ સૌભાગ્ય ચિહ્ન છે. બ્રાહ્મણો જેમ લિપવાંત કાઢતા નથી તેમ સૌભાગ્યવતીએ ઉપરના સૌભાગ્ય અલંકારો દૂર કરવા નહિ. પોતાના સ્વામીની વૃદ્ધિ માટે તેમના નામનો ઉચ્ચાર કરવો નહિ. એટલાજ માટે પ્રાચીન આર્ય સ્ત્રીઓએ કોઈ અગત્યના સ્થળે પતિના નામનો ઉચ્ચાર ન કરતાં પ્રેમાવેશમાં, દુઃખમાં, બયમાં તથા ધીરજ ન રહેવાના સમયમાં પણ પ્રિય પ્રિયતમ, વહાલા, નાથ, પ્રાણુનાથ, શિરોમણી, જીવન હૃદય મણિ, નયન મણિ, કહેવું અને અધિક વયના અન્ય પુરૂષને પિતા સમાન, સમાન વયનાને ભાઈ સમાન, પોતાથી નાની વયના પુરૂષને પુત્ર સમાન જોણુવા. ક્યારે પણ નિર્લજ્જના જેવું આચરણ કરવું નહિ. એકલા બહાર કે પરગામ જવું નહિ, પતિના વિયોગ સમયે બ્રહ્મચર્ય પાળવું. સ્વામીની આજ્ઞા લઈ તીર્થ, વૃત, ઉપવાસ દેવમંદિર, ગુરૂપૂજન, કરવા, પતિની આજ્ઞા વિરૂધ્ધ કોઈપણ કાર્ય કરવું નહિ. તેમજ પતિએ પત્નીના હિત અર્થે શુભ કાર્યમાં વિના કારણે અવરોધ કરવો નહિ; કારણ પતિથી પતિ અને પતિથી પતિ એમ ઉભય એક રૂપથી જે કાર્ય કરાય છે તે કાર્યથી દેવ. ગુરૂ વિગેરે પ્રસન્ન થઈ શુભ આશિર્વાદો આપે છે. પતિ વિના પતિને કે પતિ વિના પતિને યજ્ઞાદિક કાર્યના રૂળની સરૂળતા મળતી નથી. ખંતે પાંખતું પ્રાણી સત્વર ગગનમંડળમાં ઉડી શકે છે. તેમ ગૃહસ્થાશ્રમ ધર્મ બે પાંખ વિના યચાર્ય ઉડી કે શોભી શકતો નથી. એકલો સ્ત્રી વિનાનો ગૃહસ્થાશ્રમી, યોગી કે ત્યાગી, વાનપ્રસ્થ કે સન્યાસી-

શ્રમમાં શોભે તેવો ગૃહસ્થાશ્રમમાં શોભવો કઠીન છે. અથવા પુત્ર પુત્રાદિ વિગેરે હોય છતાં પોતાના જીવનને માટે બધું નકામું છે. બધા રાજાઓએ પણ રાજ્ય, પુત્ર, ધનાદક છોડી મોક્ષ માટે ઉત્તર અવસ્થામાં એકલા અગર સ્ત્રી સાથે પવિત્ર વનક્ષેત્રોમાં જઈ આત્મ-પ્રાપ્તિ સિદ્ધ કરી છે. માટે ગૃહસ્થાશ્રમી સ્ત્રી પુરૂષે હળીમળી પરસ્પર એકાત્મપણે શુભાચરણ કરવાં એ અત્યુત્તમ છે. માટે પતિએ અને પતિના કુટુંબ વર્ગે સ્ત્રીઓને સન્માન, સત્કાર અને માન્ય દષ્ટિથી પ્રસન્ન રાખવી, તેમજ સ્ત્રીઓએ પતિ અને પતિના કુટુંબ પ્રત્યે નિરંતર સ્નેહથી વર્તવું, અને તેમની આજ્ઞાનું પાલન કરવું. તેથી જ પોતાનું હિત, પોતાનું સુખ અને પોતાનું સર્વ કલ્યાણ છે. પતિપરાયણ પતિવ્રતા સ્ત્રીઓએ નિત્ય પતિસેવા કરી પ્રિતિપૂર્વક આ નીચેનું પતિસ્તોત્ર શ્રદ્ધાભક્તિથી બોલવું.

પતિસ્તોત્ર

નમઃ કાન્તાય ભર્ત્રે ચ શિવચન્દ્રસ્વરૂપિણે ૧ •

નમઃ શાન્તાય દાન્તાય સર્વદેવાશ્રયાય ચ ૧૧ ૧ ૧૧

શિવ અને ચન્દ્રસ્વરૂપ કાન્ત-ભર્તાને નમસ્કાર હો. શાંત, દાંત અને સર્વ દેવના આશ્રયરૂપ પતિને નમસ્કાર હો. (૧)

નમો બ્રહ્મસ્વરૂપાય સતીપ્રાણપરાય ચ ૧

નમસ્ત્યાય ચ પૂજ્યાય હૃદાધારાય તે નમઃ ૧૧ ૨ ૧૧

બ્રહ્મરૂપ, સતીના પરમ પ્રાણરૂપ, નમસ્કાર કરવા યોગ્ય, પૂજ્ય અને હૃદયના આધાર એવા તમને નમસ્કાર હો. (૨)

પંચપ્રાણાધિદેવાય ચક્ષુષસ્તારકાય ચ ૧

જ્ઞાનાધારાય પત્નીનાં પરમાનંદદાયિને ૧૩ ૧૧

પાંચ પ્રાણના અધિદેવ, આંખની કીકીરૂપ, જ્ઞાનના આધારરૂપ અને પત્નિને પરમ આનંદ આપનાર તમને—પતિને નમસ્કાર હો. (૩)

પતિશ્રદ્ધા પતિર્વિષ્ણુઃ પતિરેવ મહેશ્વર ૧

પતિશ્ચ નિર્ગુણાધારશ્રદ્ધારૂપો નમોઽસ્તુતે ૧૪ ૧૧

પતિજ શ્રદ્ધા, વિષ્ણુ અને મહેશ્વર છે. એજ નિર્ગુણ અને સર્વાધાર શ્રદ્ધારૂપ છે, તેને નમસ્કાર હો. (૪)

ક્ષમસ્વ ભગવન્ દોષં જ્ઞાનાજ્ઞાનકૃતશ્ચ યત ૧

પત્નીબન્ધો દયાસિન્ધો દાસીદોષં ક્ષમસ્વ ચ ૧૫ ૧૧

હે ભગવન્! જાણે અજાણે કરેલા (મારા) અપરાધને क्षમા કરો. હે પત્નિના મિત્ર! હે દયાસાગર! દાસીના દોષને क्षમા કરો. (૫)

ઈદં સ્તોત્રં મહાપુણ્યં સૃષ્ટ્યાદૌ પદ્મયા કૃતમ્ ૧

સરસ્વત્યા ચ ધર્યા ગંગ્યા ચ પુરાતનમ્ ૧૬ ૧૧

આ સ્તોત્ર સૃષ્ટિના આરંભમાં શ્રદ્ધાએ કહેલું. આ પુરાતન સ્તોત્ર સરસ્વતી, ધરા અને ગંગા તેમજ સાવિત્રી પણ શ્રદ્ધાને ખુશી કરવા હંમેશાં પઠન કરતાં હતાં. (૬)

સાવિત્ર્યા ચ કૃતં પૂર્વં શ્રદ્ધાણે ચાપિ નિત્યશઃ ૧

પાર્વત્યા ચ કૃતં ભક્ત્યા કૃલાસે શંકરાય ચ ૧૭ ૧૧

શંકરને ખુશી કરવા પાર્વતી પણ કૈલાસમાં આ સ્તોત્રનો પાઠ કરતાં હતાં. (૭)

મુનીનાશ્ચ સુરાણાંચ પત્નીભિશ્ચ કૃતં પુરં ૧

પતિવ્રતાનાં સર્વાસાં સ્તોત્રેમેતચ્છુભાવહમ્ ॥ ૮ ॥

તેમજ દેવતાઓ અને મુનિઓની સ્ત્રીઓ પણ પહેલાં આ સ્તોત્રનો પાઠ કરતી હતી. (૮)

ઈદં સ્તોત્રં મહાપુણ્યં યા શણૌતિ પતિવ્રતા ૧

નગે વાપિ ચ નારી વા લલતે સર્વવાંચ્છિતમ્ ॥ ૯ ॥

આ સ્તોત્ર સર્વપતિવ્રતાઓનું શુભ કરનાર છે. જે પતિવ્રતા આ સ્તોત્રનું શ્રવણ કરે અથવા જે નરનારી આનો પાઠ કરે, તે સર્વ વાંચ્છિત ફળને પામે છે. (૯)

અપુત્રો લલતે પુત્રં નિર્ધનો લલતે ધનમ્ ૧

રોગી ચ મુચ્યેત રોગાદ્યધ્વો મુચ્યેત બન્ધનાત્ ॥ ૧૦ ॥

આ સ્તોત્રના પાઠથી અપુત્રને પુત્ર અને નિર્ધનને ધન મળે છે. રોગી રોગથી અને બંધિવાન બંધનથી મુક્ત થાય છે. (૧૦)

પતિવ્રતા ચ સ્તુત્વા ચ તીર્થસ્નાનફલં લભેત્ ૧

ઈદં જપ્ત્વા સતી લક્ષ્યા બુદ્ધકે સા તદ્વનુશયા ॥ ૧૧ ॥

પતિવ્રતા આનો પાઠ કરવાથી તીર્થસ્નાનના ફળને પામે છે. આ સ્તોત્રનો જપ કર્યા પછી ભક્તિથી પતિની આરા લઇને પછી જમવું. (૧૧)

રજસ્વલા સ્ત્રીઓને પાળવાનો નિયમ.

બહુધા સ્ત્રીઓને બારમા વર્ષથી પચાસ વર્ષ સુધી પ્રત્યેક માસે ઋતુ-રજસ્વલા પ્રાપ્ત થાય છે. સ્ત્રી રજોદર્શનના ત્રણ દિવસમાં અપવિત્ર ગણાય છે. એથે દિવસે ન્દાયા પછી ઘરમાં સ્પર્શ કરવા યોગ્ય શુદ્ધ થાય છે તથા પાંચમે દિવસે સ્નાન કર્યા પછી દેવ પૂજનાદિ

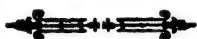
પુણ્ય કર્મ કરવાને યોગ્ય થાય છે. રજસ્વલા સ્ત્રીએ જની શકે તો પહેલા ત્રણ દિવસ સુધી કોઇને પોતાનું મુખ જતાવવું નહિ કે વચન પણ સંભળાવવું નહિ. શરીરે તેલ ઝોળવું નહિ, કુલ કે અલંકારો ધારણ કરવા નહિ, આંખ આંજવી નહિ, શરીરે ચંદન લેપન કરવું નહિ, વાળ ઝોળવા નહિ, દાંતણ કરવું નહિ, પણ કોગળા કરી મુખ સ્વચ્છ કરવું, સ્નાન પણ કરવું નહિ, રોવું કે આંસું પાડવાં નહિ, ચાકે ભાગે એવું કામ કરવું નહિ, જમીન ખોદવી નહિ, નખ કાપવા નહિ, દોડવું કે હસવું પણ નહિ, દૂધ, ખાટા પદાર્થો-કે વાસુ વધારનારા પદાર્થો ખાવા નહિ. ચોથે દિવસે સ્નાન કરી પોતાના દેહની શુદ્ધિને માટે પંચગવ્ય (ગાયનું છાણ, મૂત્ર, દૂધ, દહીં અને ઘી) એકઠું કરીને પ્રાસન કરવું નહિ. પછી પોતાના સ્વામી કે સૂર્યનારાયણ અગર ભગવાનની છબી કે સદ્ગુરૂની છબીનું દર્શન કરવું, પણ ખીજ કોઇનું મુખ જોવું નહિ, પ્રજેત્પતિ માટે સ્ત્રીએને ચોથી, છઠી, આઠમી, દસમી, બારમી, ચૌદમી અને સોળમી, રાત્રિ શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. તેમાં વૈધત, વ્યતિપાત કે કુયોગ નહોવો જોઇએ. અમાસ, એકાદશી, બારસ, પુનમ પણ ત્યાગ કરવા યોગ્ય તિથિઓ છે. તે ત્યાગ કરી ચોખ્ખા દિવસમાં પ્રજેત્પતિ માટે પતિ સાથે રાત્રે સહગામી થવું. બાકીના દિવસો બ્રહ્મચર્યવ્રત પાળવું.

ગર્ભણી સ્ત્રીના નિયમો

ગર્ભણી (ગર્ભવતી) સ્ત્રીએ સદા આનંદમાં રહેવું, જની શકે તો નિત્ય નવનવાં વસ્ત્રો તથા અલંકાર ધારણ કરવાં; પવિત્ર રહેકું-હલકા, નરમ, ધીવાળા ને જઠરામિને પ્રદિપ્ત કરે તથા વહેલા પાચન

ચાય એવા પદાર્થોનો આહાર કરવો. અતિશય ખાટા, તીખા, ખારા, ઊંઢા, વાસી, સુકા, લૂખા, કઠોર, ઝાઝા તેલવાળા, કાચા એવા તથા પાચન થતાં પીડા કરે એવા પદાર્થો ખાવા નહિ. યદુ જમવું નહિ તેમ ભૂખ્યા પણ રહેવું નહિ. ઘણો શ્રમ થાય એવાં કામ કરવાં નહિ, વાહન ઉપર બેસવું નહિ, ભયંકર સ્થાને જવું નહિ, ને તેવા પદાર્થો જોવા પણ નહિ. પોતાના ગર્ભનું સંરક્ષણ થવા સારૂ નિત્ય પ્રાતઃકાળે અને સાયંકાળે શ્રી સદાશિવ, શ્રી વિષ્ણુ ભગવાન, શ્રી સદ્ગુરુ દેવનું શુદ્ધ ભાવનાથી સ્તવન કરવું. પવિત્ર અધ્યાત્મમાનનાં, પવિત્ર ધર્મનાં, પવિત્ર વિરતવનાં એટલે, મહાભારત રામાયણાદિક પુસ્તકને વાંચવાં, જેથી ઉત્તમ પ્રજાની પ્રાપ્તિ થાય. ગર્ભવતી જેવી જેવી ભાવના કરે છે, તેવી તેવી પ્રજા ઉત્પન્ન થાય છે; માટે ગર્ભવતી સ્ત્રીઓએ નિરંતર ઉચ્ચ ધર્મયુક્ત સદ્ભાવના કરવી.

વિધવા સ્ત્રીઓને પાળવાના નિયમો

વિધવાસ્ત્રીઓ સાધુવૃત્તિથી રહેતાં શિખવું. માથા ઉપર વાળ રાખવા નહિ. તાંબુલ (પાન) ખાવું નહિ, કંકુ પુષ્પમાળા ધારણ કરવી નહિ, સોના રૂપાનાં ધરેણાં પહેરવાં નહિ, રંગિત વસ્ત્ર પહેરવાં નહિ. કાંસાના વાસણમાં જમવું નહિ, બે વખત ભોજન કરવું નહિ. આંખો આંજવી નહિ, પક્ષંગ પર સૂવું નહિ, ભૂમિ પર ગાદલું કે ચટાઇ પાથરી તે ઉપર સૂઈ રહેવું. શરીરે તેલ ચોળવું નહિ, નિત્ય ન્હાઇને ઘોળાં વસ્ત્ર પહેરવાં, હાથે બંગડી આદી પહેરવી નહિ, કોઇને જીતવો છોદ્રિયોને વશ રાખવી, ચાંદ્રાચણ આદિ વ્રતો કરવાં વૃધ્ધ સ્ત્રીઓના સહવાસમાં રહેવું, શૃંગારરસનાં પુસ્તકો વાંચવા નહિ, પણ

જેનાથી પોતાને સંસાર પર અશ્ચિ થાય, ઉદાસીનતા ઉપજે, તથા વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થાય એવા બોધક ગ્રંથો વાંચવા અને સાંભળવા. અખંડ અભયય પાળવું, જદ્દ વડીલોના કલ્યામાં રહેવું. લગ્નપ્રસંગમાં તથા રડવા કુટવાના પ્રસંગમાં કે સગા સંબંધીઓની બ્યવહારીક ખટપટમાં બહુ ભાગ લેવો નહિ. જેમ અને તેમ એકાન્ત અને સત્સાત્મનું અવલોકન કરવું. સાધુ સંતનો સમાગમ કરવો. શ્રી સદ્ગુરુ પરમાત્મામાં પરમ શ્રદ્ધા રાખી તેમની પાસેથી પરમ બોધ પ્રાપ્ત કરવો, અને દેહાધ્યાસનો ત્યાગ કરી પરમ કલ્યાણુદાતા શ્રી સદ્ગુરુની તન, મન, ધન વડે સેવા કરી કૃતકૃત્ય થવું. મરણ પર્થત સુધી ધર્મવ્રજનમાં જ દિવસો નિર્ગમન કરવા-પણ ક્યારે પણ વ્યવહારમાં પડી તક્ષિન થવું નહિ-તીર્થયાત્રાઓ કરવી. સ્વાદવાળા પદાર્થના ભોજનનો ત્યાગ કરવો. સાત્વિક આહારનું સેવન કરવું, પરપુરુષોની સાથે ક્યારેય પણ પરિચય પાડવો નહિ. અહમમત્વાદિનો ત્યાગ કરી નિરંતર આત્મચિંતન કર્યા કરવું. એ વિધવા સ્ત્રીનો ધર્મ છે. (વિધવા સ્ત્રીઓના સંબંધીએ વિધવાઓને વ્યવહારીક કાર્યથી મુક્ત કરવી, તે પરમાર્થમાં જોડવી એ યોગ્ય છે.)

—સાસુઓ અને સગા સંબંધીઓના ધર્મ—

દીકરાની વહુ લેર આવ્યા પછી સાસુ-સસરાએ એવી સાવચેતીથી વર્તવું, કે તે વહુ પોતાના વર્તનમાં કોઈ ભતના દોષો જોઈ શકે નહિ. બાળકોને બતાવેલા ધર્મ પ્રમાણે-માતપિતા પોતાની દીકરીને શિક્ષણ આપે, તેમ સાસુ-સસરાએ નિર્દોષપણે વહુને દીકરી તુલ્ય ગણી ધર્મ,

નીતિ, સદાચાર, વિવેક, વિનય, સત્ય, ઉદારતા, શાંતિ, ધીરજ, સહનશીલતા, ગુણ, આતુર્ય, વ્યવહારકૌશલ્ય, નિવૃત્તિગી ગૃહવ્યવસ્થા આદિ ગુણોનું પાલન કરી, વહુને પણ એવા ગુણો શિક્ષણ આપવું રજોદર્શન થયા વિના તેને સંસારવ્યવહારમાં જોડવા હિ. જેણે પરસ્પર ક્યારે પણ જોયું નથી, પરંતુ મનુષ્યોમાં વસાવેલી નિવૃત્તિના દુઃખનો એક દિવસ પણ અનુભવ કર્યો નથી, કેવળ માત્ર પિતાના અનવધિ મ-ચાતસ્ય પૂર્વક આશ્વાસવસ્થાનું સુખ ભોગવે છે. જેણે પિતૃવર્ગના મનુષ્યોનો જ વિશેષ પરિચય છે, એવી બાળિકા પોતાના મનુષ્યોનો ત્રિયોગ થવાથી અનુભવ રચનામાં સાસરે અલુગ પડે છે. એ સ્વાભાવિક છે. માટે તેને પોતાના ધરની માયા થાય, પેલા મનુષ્યોનો સ્નેહ બંધાય, ને તે આજ માં નિત્ય રહેવાનું ધર્મ એમ સારી રીતે સમજે, ત્યાં સુધી સુઝ સાસુસસરાએ ઘટતી યે બેઠી કરવી જોઈએ.

કેટલીક સાસુઓ વહુ ઉપર પ્રથમીજ નિવૃત્તિ દારવા ને વસમાં રાખવા તેને શરૂઆતથી જ ટુંકારેથી કિંવા તેને જાણદેમાં બોલાવી અયોગ્ય ધમકી આપી, તેને દરેક કામમાં ફેરવે, વારે ધડીએ લટકા કરે છે. અને અંતે તેનું પરિણામ સમજાવવાથી વિરૂદ્ધ આવે છે. પોતે પોતાનો બારણોજ બોધ તેને પડે છે. માટે વહુને દુઃખ લાગે એવા સજ્જદમાં બોલાવવાનું ને તેવ ન રાખતાં સન્માનપૂર્વક બોલાવવી અને ધરનાં નાનાં ગેરજાણનાં પણ વિવેક-પૂર્વક યોગ્ય રીતે જ તેને બોલાવે એવી રીતે સાસુએ કરવી જોઈએ. વહુના ઉપર નિરર્થક રોષ ન રાખતાં ને તેનાથી કાંઈ વિરૂદ્ધ વર્તન થઈ જોવામાં આવે ત્યારે જ, તેને સજ્જદમાં આવેશમાં નહિ પણ શાંતિથી, સુકિતપૂર્વક બોધ રૂપે સજ્જદમાં સજ્જદમાં રહેવા

જોઈએ. સાસુઓને જોઈએ તેવાં નિયમો ને ધર્મો સજ્જદમાં

જોઈએ. પણ જેનાથી કાંઈ વિરધ આચરણ થતું નથી, સંસારની રીતનાત અને ધર્મ-નીતિમાં કુશલ છે. પરંતુ કામકાજ જે શક્તિ અનુસાર કરે છે, એવી શાણી વહુ ઉપર અયોગ્ય અમલ કરવો નહિ, વહુ બાળક હોય. અગર અનણી હોય કે અણુશિખાડ હોય તો તેના ઉપર વારંવાર ગુસ્સે થઈ ચીડવવી નહિ, પણ પાસે રહી ધીરેથી શિખવાડવું જોઈએ. તેની અવસ્થા કે શરીર શક્તિના પ્રમાણથી અધિક કામ તેને બતાવવું નહિ. કારણ કે તે લઢવાના બચથી કાં તો જાતે દુઃખી થાય કાં તો તે કામ બગડે, કે કોઈ વસ્તુની હાની થાય. વારંવાર શાંતિથી બોધ રૂપે સમજ આપવી પણ લઢવાના રૂપમાં કાંઈ કહેવું નહિ. કોઈ વસ્તુ તે છતાં બગડે તો પરિતાપ કરવો નહિ અને વહુને કરાવવો પણ નહિ. નિર્દય થઈ સાસુપણાનું અભિમાન રાખી વહુના અવગુણો શોધી નિરંતર તેને દુઃખ દેવા પૂઠે પડવું નહિ. પણ વિવેક અને ક્ષમા દષ્ટિથી તેના ઉપર પ્રીતિ રાખી સંભાળ લેવી પોતાના ધરમાં ખીજા પુત્રની વહુઓ કે પુત્રીઓ હોય તો સાસુએ ધર કામની અવસ્થા કરી સૌની શક્તિ વિચારી દરેક ધરનું કામ વેહેંચી આપવું. પણ તેમાં બિજા ભાવ રાખી કોઈને અધિક નમુન ગણી કોઈ એકલુંજ દુઃખી થાય તેમ કરવું નહિ. તેમજ તે વ્યવસ્થામાં યોગ્યતા પ્રમાણે પોતે પણ ભાગ લેવો. સાસુએ વહુને કામકાજ બતાવતાં પોતાની પૂર્વાવસ્થા સંભારવી જોઈએ. તેણે વિચારવું જોઈએ કે તે પણ એક વખત તાલ્લુ વહુ હતી અને હવે તે મહાવરાથી સર્વ કામમાં પ્રવેશી થઈ છે, તેથી તેની મળા આવેલી વહુદીકરી માહાવરાથી સર્વ કામમાં પ્રવિણ થશે. વહુ નસોઈ આજી કામ કરતી હોય તે વખતે તેના આગળ ખેસી ચીકણા સ્વભાવ રાખી તેની બૂલ કાઢી

વારંવાર ટકટક કર્યા કરવું નહિ. પણ પ્રીતિથી બતાવવું, કામ વહેલું મોડું શીખે છે. દીકરીની પેઠે વહુના શરીરનું આરોગ્ય નિત્ય સાસુએ જાળવવું, ને તેને તાવ ઉધરસ આદિ થઈ આવે તો તુરત ઔષધ વિગેરે કરવાં. પૂરતી સંભાળ રાખવી; દીકરાની વહુ વયે નાની હોય અભણ હોય, વિદ્યાકળા ગુણ ચતુરાઈ તથા બેલવા ચાલવાના વિવેક વિનયથી અજ્ઞાન હોય અને કામોમાં અણુશિખાઉ હોય તથા કદરૂપી, રોગી, આળસુ, કે જડ હોય; નિર્ધનની દીકરી હોય, કે નીચા કુળમાંથી આવેલી હોય તો તેના દોષો તેને વારંવાર સંભાળાવી તેનું મન દુઃખાય તેમ મહેણાં દઈ વઢવું નહિ. પણ તેનામાં જે સુધરી શકે તેવા દોષો હોય તો તેને સમજાવી ઉત્તમ પ્રકારનું શિક્ષણ આપી સુધારવા. સાસુનું શાણપણ, પ્રૌઢ બુદ્ધિ, વ્યવહારકુશળતા તથા વિદ્યા કળાના જ્ઞાનની ખરી પરીક્ષા ને ખરી કસોટી ત્યારે જ થાય છે કે ન્યારે પોતને ઘેર આવેલી, અજ્ઞાન જડ જેવી વહુઓ પણ સારાં આચરણોવાળા સર્વ વ્યવહારમાં ચતુર નીવડે. જેવો હર્ષ દીકરાને પરણાવી વહુને ઘેર લાવવા માટે પ્રથમ હોય છે તેવો હર્ષ વહુના આવ્યા પછી નિરંતર એક સરખોજ પ્રેમ રાખવો પોતાની જાતિમાં પોતાને કુલીનતા પ્રાપ્ત હોય, પુષ્કળ ધન હોય કન્યાઓની બહુ છત હોય, પોતાના દીકરાને બીજાવાર વહુ સહજ મળે તેમ હોય, તો પણ પરણીને આવેલી વહુને સોંઘી (હુડી, ગુલામડી, ઉંદરડી કે ઢેખાળા સમાન) ગણી તેને દુઃખ દેવું નહિ. પણ તેને પોતાનાં પુત્ર પુત્રી સમાનજ ગણી, વગર રાષે શાંતિથી પોતે તથા પોતાના બીજા દીકરાની વહુઓ હોય તથા દીકરીઓ હોય તે સર્વે જણે પોતાની વહુ ઉપર પ્રેમભાવથી વર્તવું. દેરાણીપણું, જેઠાણીપણું

નણુંપણું નહિ રાખતાં, સમાન આત્મભાવ રાખી દરેકને સુખ થાય તેવું આચરણ રાખવું. ધર્મશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે; કે જેના ઘરમાં ખાવા-પીવાના તથા પહેરવા ઓઢવાના પદાર્થોથી વહુને સારો સત્કાર થાય છે તેના ઉપર બ્રહ્માદિ દેવો, અર્ચાદિ પિતૃઓ અને ર્ષિમુનિઓ પ્રસન્ન થાય છે. સ્ત્રીઓ બરણપોષણથી સંતુષ્ટ થયેલી હોય તો તે સર્વ સુખના જાંડાર રૂપ સ્ત્રીઓ છે. ને જે કોપ પામેલી હોય તો તે કુદ્ધ થયેલી ભયંકર દેવિ છે. સન્માન થયેલી સ્ત્રીઓ કુળની શ્રદ્ધિ કરે છે; ને અપમાન પામેલી સ્ત્રીઓ કુળનો નાશ કરે છે. માટે ક્ષણે ક્ષણે વહુઓને કદાપિ પીયેરથી નહિ પ્રાપ્ત થયેલી વસ્તુ માટે કનડવી નહિ, પણ પોતાની સંપત્તિ પ્રમાણે (જેમ પોતાની દીકરીઓને રાજી રાખવાને વસ્ત્ર, ધરણ્યાં અન્ન વિગેરે આપીએ છીએ.) તેને સંતુષ્ટ કરવી. વહુ કે દીકરી એ તિરસ્કાર પાત્ર કે નાંખી દેવાની વસ્તુ નથી, પરંતુ દીકરા જેટલીજ, અરે તેથી પણ વધારે કિંમતી વસ્તુ છે. પીયેર અને સાસરું (ઉભય) શોભાવા તેમને ઉચ્ચ જ્ઞાન આપવાની અને રક્ષણ કરવાની જરૂર છે. કારણ કે દોહિતા કહેવાય છે. એટલે બન્ને પક્ષ પિયેર તથા સાસરીયાંને દીપાવનારી-તારનારી મણિય છે.

પુત્રને તો પોતાના બાપના ટેકનેજ સંભાળવાનો છે. ત્યારે દીકરીને તો બાપના અને સસરાના એમ બન્ને કુળને સંભાળવાનો ટેક શીખવાડવાનો છે. માથાપને ત્યાં દીકરી હોય ત્યારે માથાપે અને સાસરે વહુ થઇ જાય, ત્યારે સાસુ સસરાએ તેના ઉપર પ્રેમ રાખી ગૃહસ્થાશ્રમ ધર્મ અને પોતાનું કર્તવ્ય શીખવાડવું જોઈએ. સસરાએ પણ પુત્ર વધુના સન્માન માટે પોતાની દીકરી, એનો તથા પોતાની

સ્ત્રીને ઘટતું કહેવું જોઈએ. ધરમાં સર્વે સંપત્તિ આમે છે કે કેમ તેની તપાસ રાખવી, તથા પોતાનો પુત્ર; એન કે બીજા કોઈની શીખ-વણીથી પોતાની સ્ત્રીને દુઃખ તો નથી દેતો, મારામારી કે હાડછેડ તો નથી કરતો—જો તેમ કરતો હોય તો પુત્રને યોગ્ય શીખામણ આપવી. અને વચ્ચે વિદ્ય સંતોષનું કામ કરનાર કાણુ છે તે તપાસી તેઓને ઘટતી શીખામણ આપવી, અને ધરના કંકાસને દૂર કરવો, એ સસરા તથા વૃદ્ધ વડીલોનું કર્તવ્ય છે. વહુ અને દીકરા એકાન્તમાં વાર્તાવિનોદ કરતાં હોય કે હસતાં બોલતાં હોય તો તેમની છાની ચેષ્ટા જોવાની ઇચ્છા સાસુએ કે નણુદે રાખવી નહિ. વહુ દીકરા વચ્ચે અણબનાવ થાય તેવો ઉપાય કદિયે સાસુએ કરવો નહિ; ને વહુનો વાંક કાઢી પોતાના દીકરાને માટે ઢખે—આયસો એવા શબ્દ ઉચ્ચારવા નહિ. મનુષ્યમાત્ર પ્રારબ્ધાધિન છે, સુખ દુઃખ સમયે આવે છે ને જાય છે. સદાકાળ એક સરખું હોતું નથી માટે દૈર્ઘ્યતા રાખી પોતાના જુભાશુભ કર્મોનો વિચાર કરી સર્વનું શુભ ઇચ્છવું એ જ વૃદ્ધ વડીલો, અને સગા સંબંધીઓનું ઐષ્ઠ કર્તવ્ય છે કોઈપણ વખત કોઈના પ્રસંગે ખામોશી ખાવી અને સદા આનંદમાં રહેવું એ સૌથી ઐષ્ઠ છે.

શ્રીઓનું નિત્ય કર્તવ્ય.

તમામ આય સ્ત્રીઓએ આલસ્ય-અનાસ્થાનો ત્યાગ કરી અધ્યા-પૂર્વક નિત્ય પ્રાતઃકાળમાં છ ઘડી રાત્રી હોય ત્યારે ઉઠી, (પોતાના સ્વામીના ઉઠ્યા પહેલાં, અને વિધવા હોય, તો પોતાના માત-પિતા-વૃદ્ધ વડીલો પહેલાં) મંગળ વાણીનો ઉચ્ચાર કરી પ્રાતઃસ્મરણ કરવું. પછી

સૌભાગ્યવતીએ પવિત્ર દર્શન કરવું, અને વિધવા સ્ત્રીએ ભગવાન, કે સદ્ગુરુમહારાજની પાસે નાં દર્શન કરવાં. પછી પથારી ઉપાડી ધરમાંથી કચરો વગેરે કાઢી નાં જંગલ જવું, પછી શુદ્ધ મૃતિકા લઈ પાંચ સાત વખત હાથ-પગ ધોવા, દુધાર કેળળા કરવા, પછી દાતણ કરવું. સૌભાગ્યવતીએ દાતણ કર્યા પછી માથાના વાળમાં તેલ નાંખી અંબોડો વાળવો, પણ ચાંદીનાં વાળ, કે વાંકો સેંથો પાડવો નહિ. તે પછી વસ્ત્ર સાથે સ્નાન કરવું. નગ્ન નહાવું નહિ. પૂર્વ દિશા તરફ મુખ રાખી ભગવદ્ સ્મર કરતાં કરતાં સ્નાન કરવું. તે પછી પવિત્ર ઘોઘેલાં વસ્ત્ર પહેલું અને સેવાનું સ્થાન હોય, ત્યાં જઈ સેવાનું સઘળું સાહિત્ય [કર્મ, સંખ્યા વિગેરેમાં છે, તે પ્રમાણે] તૈયાર કરવું. તે સૌભાગ્યવતીએ કંકુનો ચાંદ્રો કરવો. વિધવા સ્ત્રીએ ભરમ કે ગોપીચંદન ડાઘા વસ્ત્રમાં લઈ જળ નાંખી જમણે હાથ ઉપર ઢાંકી, શ્રી કૃષ્ણાય નમઃ અગર શ્રી રામાય નમઃ અગર ગુરુમંત્ર બોલી, બન્ને હાથ ઘાળી, લલાટે, હાથે, હૃદયે લગાવવું. પછી હાથ ઘેઈ નાંખી તેજ પાંચથી ત્રણવાર આચમન કરવું. (હાથ ઘોઈ નાંખવા.) પવિત્ર આસન ઉપર બેઠેલાં હોઈએ, ત્યાં સ્થિર બેસી પાંચ દશ મિનિટ પ્રભુનું નામ ધ્યાન કરવું, અને હૃદયમાં પ્રાર્થના કરવી, કે:—હે સર્વેશ્વર ! વાંતર્યામી ! હે પ્રભો ! હે હૃદય નિવાસી ! મારા હૃદયમાં પ્રગટ થાઓ-પ્રગટ થાઓ-મને પાવન કરો-પાવન કરો, તમે હૃદયમાં વિરાજી શો, એમ શાસ્ત્ર-સદ્ગુરુ દ્વારા મેં જાણ્યું છે. આપને જેવા માટે તત્કરણ તલસે છે. એટલા માટે મને દિવ્યજ્ઞાન થાય, એવી કૃપા કરવામી અથવા સદ્ગુરુની નિષ્કામ ભક્તિ પ્રાપ્ત થાય એવી દયા કરો, જેથી હું કૃતાર્થ થઈ આ દુસ્તર ભવસાગર તરી

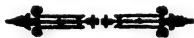
જાઉં. અને મારા સ્વધર્મનું પાલન કરતાં જે જે વિદ્યો આવે તે તે વિદ્યો અને વિદ્યકર્તાઓ મારી પવિત્ર દષ્ટિથી દૂર રહે ને સંસારમય પુરી કરી ત્વરિત આપના ધામમાં આવી પહોંચું. આ પ્રમાણે પવિત્ર મનથી પ્રાર્થના કર્યા પછી (નિત્યકર્મ પ્રમાણે સંખ્યા, પૂજા કરવી) ને પોતાના પતિ અથવા સદ્ગુરુદેવ કે બ્રાહ્મણ અને માત-પિતા કે સાસુસસરા ઘરમાં જે કોઈ પૂજ્ય વૃદ્ધ વડિલો હોય તેમને બન્ને હાથ જૂમિ ઉપર રાખી તે ઉપર મસ્તક મુકી પગે લાગવું. ઘરમાં મોટી નણ્ડ, જેઠ, જેઠાણી હોય તેમને પણ નમન કરવું, એ પ્રમાણે નિત્ય અભિવંદન કરવાથી, આયુષ્ય, વિદ્યા, કીર્તિ અને બળની વૃદ્ધિ થાય છે. પછી પતિની અગર વૃધ્ધવડિલોની આજ્ઞા લઈ તુલસી, પીપળાનું પૂજન કરવું. શંકર, પાર્વતી તથા લક્ષ્મિ. વિષ્ણુભગવાન વગેરેનાં દર્શન કરવા જવું. રસ્તામાં કોઈને સ્પર્શ ન થાય તેમ નીચી દષ્ટિથી પ્રભુ ધ્યાન કરતાં કરતાં મૌન વૃત્તિથી શ્રદ્ધાપૂર્વક જવું. દર્શન કરી સીધાં સીધાં ઘેર આવી આવવું.

—સ્ત્રીઓને નિત્ય દાનની જરૂર છે.—

આ લોકમાં અને પરલોકમાં કરેલાં દાન-પુણ્યનું ફલજ સુખ રૂપે પ્રાપ્ત થાય છે, માટે ધર્મશીલ સ્ત્રીઓએ પ્રતિદિન પોતાના ઘરની સંપત્તિ પ્રમાણે નિત્ય, દ્રવ્ય, વસ્ત્ર, અન્ન, ફળ ને જળ આદિનું દાન કરવાનો નિત્ય નિયમ રાખવો. કારણ કે દાન ન કરવાથી દરિદ્રયાદિ દુઃખોને પ્રાપ્ત થઈ અસદ્ગતિ પામવી પડે છે. માટે પ્રત્યેક ગૃહસ્થ સ્ત્રીઓએ એકે દિવસ દાન આપ્યા વિના રહેવું નહિ. સ્ત્રી ગૃહિણી

કહેવાય છે; ગૃહમાં પાંચ સ્થાનમાં (સુલો, સાવરણી, ધંટી, ખાંડણીઓ, અને પાણીમાં) નિરંતર પાપ થયા વિના રહેતું નથી અને તે પાપ સ્ત્રીઓને ભોગવવું પડે છે. એટલા માટે નિત્ય પંચભાગ કાઢવો અને પંચયજ્ઞ પણ કરવા જોઈએ. પંચભાગ કાઢ્યા હાથે કે પોતાના ઝોરને આપવો અને પુરૂષોએ પંચયજ્ઞ, વિધિપૂર્વક કરવા. પુરૂષ ઘેર ના હોય તો સ્ત્રીઓ પણ કરી શકે; પંચયજ્ઞ અને પંચયજ્ઞ વિધિ.

—પંચયજ્ઞ વિધિ—

દેવયજ્ઞ:—(૧) રૂપિયજ્ઞ (૨) પિતૃયજ્ઞ (૩) મનુષ્યયજ્ઞ (૪) ભૂતયજ્ઞ (૫) દેવયજ્ઞ—ગળ, પૃથ્વી, તેજ, વાયુ અને આકાશથી સરીર હિતપન્ન થયું છે; માટે પંચભૂતના અધિષ્ઠાતા દેવો પંચાયતન, ગણપતી શક્તિ, સૂર્ય, વિષ્ણુ ને શિવ ને સંતુષ્ઠ કરવા—એટલે તેમની સેવા કરી તેમની મહાન આજ્ઞાઓનું પાલન કરવું તે.

રૂપિયજ્ઞ—સત્સાક્ષોનું અધ્યયન કરતાં રૂપિમુનિઓની શુદ્ધિનું અનુકરણ કરવું તે.

પિતૃયજ્ઞ:—જે પિતૃઓના વીર્યથી આ પિંડ પ્રાપ્ત થયો છે, તેમને તર્પણ આદિ, સંવત્સરી વિગેરે પૂજન કરી સંતોષવા, અને સંતતિ પ્રાપ્ત કરી પોતે સંતોષાવું તે.

મનુષ્યયજ્ઞ:—જે મનુષ્ય વ્યક્તિમાં રહી મનુષ્ય જીવન વ્યતિત કરાય છે, તે મનુષ્ય વ્યક્તિને, માનસિક, કાયિક, ને વાચિક કોઈ પ્રકારથી સ્વચ્છંદાયરણે હાની ન થાય પણ સર્વ પ્રાણી માત્રનું પોતાના હાથે હિત થાય એવી પ્રવૃત્તિ કરવી તે.

જૂતમનુ:—પૃથ્વી ઉપરનાં સૂક્ષ્મ જંતુઓ તથા વૃક્ષો સર્વેનું રક્ષણ થાય પણ તેમની હિંસા ન કરાય તે (પાછળ વૈશ્વદેવ વિધિમાં જોઇ મંત્રથી અગ્નિ જમાડવો.)

તે પછી ભોજન વિધિ પ્રમાણે સર્વાને જમાડી મુખવાસ આપી પોતે જમવા બેસવું, સ્થિરતાથી શાંતપણે જમવું. જમી રહ્યા પછી એઠાં અજીઠાં વાસણુ વિગેરે માંજ ભોજન કરાયેલા સ્થાનને તથા ચુલાને લોંપી શુદ્ધ કરી દિવસનાં જે જે અગત્યનાં કામો હોય તે ને સંભાળાને કરી લેવાં. પછી વખત હોય તો પ્રીતિપૂર્વક સદ્બોધ પ્રાપ્ત થાય એવાં પુસ્તકો, “સતી ચરિત્ર, ભગવદ્ગીતા, ભાગવત, રામાયણુ,” વાંચવાં પણ વિષય વૃદ્ધિ કરનારા શૃંગારી ગ્રંથો કદિ પણ વાંચવા નહિ. (સ્ત્રીના સ્વામીએ ધર્મમાં તત્પર રહી સ્ત્રીના કાર્યમાં રહાય આપવી.) જેમ અને તેમ સ્ત્રી પુરુષો અને જણે એકમેક ચિત્તવાળા થઈ નિરંતર કલાક બે કલાક જન્મ પર્યંત સુધી સતસાસુ શ્રવણ કરવા નિયમ રાખવો. સતસંગ વગેરેમાં જઈ શુદ્ધ સ્થિર ચિત્તથી સમાગમ કરવો અને આ લોક પરલોક સંબંધીનું જ્ઞાન મેળવવું તથા શ્રી સદ્ગુરુ ચરણુ ઉપાસી, અનન્ય શ્રદ્ધા વડે દૈવિક સાધન સંપન્ન થઈ પરમ ઐશ્વર્ય પ્રાપ્ત કરવું. શ્રી સદ્ગુરુ દેવમાં સાક્ષાત્ પરમાત્મા શુધિ ધારણ કરવી. મનુષ્ય શુધિથી કદાપિ અવલોકવું નહિ. વિવેક ને વિચાર વડે નિત્ય આગળ વધવું, વહેતા આયુષ્યના પ્રવાહમાં એક ક્ષણ પણ નિરર્થક જવા દેવી નહિ. જે જે શુભ કાર્ય કરવું તેમાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખવી.

“શ્રદ્ધા સકળ સુખ મૂળ છે,” મદ્ધાથીજ સર્વ લભ્ય થાય છે. માટે સદ્ગુરુ કૃપા બળથી જ્ઞાન, વૈરાગ્ય ભકિતનું સેવન કરી

ભોક્ષનું અવનવું અખંડિત સુખ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરવો. અને, મનુષ્ય દેહ ચિન્તામણિ તુલ્ય સમગ્ર ધર્મ પરાયણ રહી ભગવદ્ સેવા ગુરુ સેવા, સ્વદેશ સેવા અને પરમાર્થિક કાર્યમાં અંપલાયવું જોઈએ. એજ મનુષ્ય જન્મનું સાર્થક છે. હવે સ્ત્રીઓએ યોગ્ય પહોરમાં રહેલાં વસ્ત્રો તથા વાસણની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરી સાયંકાળ થતા સુધીમાં ઘર સાફસુદ્ધ કરી ઘીનો દીવો કરવો. તે પછી ઘરમાં જોઈતા પ્રકાર માટે તેલ આદિના દીવા પ્રકટાવવા વખત હોય તો પવિત્ર સ્થળે ખેસી એક બે માળાનો જાપ કરવો. રાત્રીએ પહેલા પહોરમાં ભોજન કરવું. બધાના જમ્યા પછી એઠાં વાસણ તુરતજ માંછ નાંખવાં પણ વાસી રહેવા દેવાં નહિ. સ્વચ્છ સ્થળે ઉત્તર દિશા વિના ખીજ ગમે તે દિશા બણીના ઓસીકાએ સૂઈ રહેવા માટે પલંગ કે પથારી તૈયાર કરવાં, ને તેની પાસે જળપાત્ર તથા પ્રાતઃકાળે ઉઠી તુરત દર્શન કરવા માટે પોતાના સ્વામીની ને સદ્ગુરુ કે ઈશ્વરની છબી સામે રાખવી, અને અનુકુળતા હોય તો યોગ્ય સ્થળે બળતો દીવો રાખી રાત્રિના ખીજ પહોરમાં રાગદેષમાં ગુંથાયેલા પોતાના ચિત્તને પતિ સેવાથી શાંત કરી પવિત્ર મનથી શ્રી પરમાત્માનું ભજન કીર્તન, સ્મરણ, કરતાં કરતાં નિદ્રાવશ થવું વિધવા સ્ત્રી હોય તો રાત્રે સૂતી વખતે ચિત્તની એકાગ્રતા કરી સ્વપ્નવત્ સંસારને બાણી દેહાધ્યાસને દૂર કરી પરમાત્માનું ચિંતન કરવું. પ્રાતઃકાળે વહેલાં ઉઠી પવિત્ર થઇ સેવા, પૂજા વ્રત વિધિ કરવાં, મનને વશ રાખવું, અવહારી કાર્યોમાં ઓછું જોડાતાં સત્સંગ કરવામાં વધુ વખત ગાળવો, અને પરમ જ્ઞાન મેળવવા સદ્ગુરુ સ્વરૂપ, સચ્ચિદાનંદ, શ્રી પરમાત્માના ચરણકમળમાં અહંમમત્વરૂપી અર્થ અર્પી આત્મસુખ સાધી લેવું.

વિધવા સ્ત્રીઓએ અસાર—સંસારમાં ચિત્ત નહિ રાખતાં જગત
વ્યવહારથી વિરક્ત રહેવું. કારણ કે સૌભાગ્ય નષ્ટ થયા પછી
સૌભાગ્ય ધારણ કરવું અને વ્યવહારમાં રચી પચી રહેવું એ પરમા-
ત્માની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન ગણાય અને તેથી વિધવાના આ લોક પરલોક
પણ બગડે છે. માટે વિધવાઓએ સાદાઈ અને સાધુતા રાખવી એજ
શ્રેષ્ઠમ છે.

નિત્ય પાઠ પ્રયોગ.

॥ શ્રી મંગલમ્ વચનમ્ ॥

“ જયો જયપઃ શિલ્પં સકલમપિ મુદ્રા વિરચના ।

ગતિઃ પ્રાદક્ષિણ્ય ક્રમણ મહનાન્યાહુતિ વિધિ ॥

પ્રણામઃ સર્વેશઃ સકલભિદમાત્માર્પણવિધૌ ।

સપર્યા પર્યાય સ્તવભવતુ યન્મે વિલસિતમ્ ॥ ”

“ અર્થઃ—હું જે વાતચિત કરું છું તે આપના નામનો
જપ થાઓ, હું જે સર્વ શિલ્પ રચના કરું છું તે આપની મુદ્રા
થાઓ, હું જે ગાલુ છું તે આપની પ્રદક્ષિણા ગણાઓ, હું જે
બોજન કરું છું તે આપની આહુતિ થાઓ, હું જે બેસું છું તે
આપને પ્રણામ રૂપ થાઓ, અને મારો જે કંઈ વિશ્વાસ હોય તે
આપની પૂજા થાઓ. આમ આત્માર્પણમાં હું આ સર્વ અર્પણ કરી
રહેલું છું.”

(૨ શ્લોક)

“મહાપાપાદિ પાપાનિ ગીતાધ્યાનં કરોતિ ચેત્ ।
કવચિત્સ્પર્શં ન કુવન્તિ નલિનીદલમશ્નુવત્ ॥”

“અર્થ—જે મનુષ્ય, શ્રીમદ્ ભગવત્ ગીતાનું ધ્યાન કરે છે તેને, કમળનું પત્ર જેમ પાણીનો સ્પર્શ કરતું નથી, તેમજ મહાપાપ આદિકપાતકો પણ કોઈ દિવસ સ્પર્શ કરી શકતાં નથી.”

મંત્ર, ન્યાસ, ધ્યાનનો વિધિ.

મંત્રની સમજણ

કોઈ પણ દેવને આવાહન કરવા માટે ભણવામાં આવતું વેદનું સૂક્ત તે મંત્ર કહેવાય છે. તે મંત્રો ઋગ, યજુર્ અને સામ એવા ત્રણ વેદોમાં છે અને તે મંત્રોના સંગ્રહને મંત્રસંહિતા કહેવામાં આવે છે; મંત્રો બે પ્રકારના છે, વૈદિક અને તાંત્રિક. વૈદિક મંત્રો શ્રી પરમાત્માના મુખથી ઉત્પન્ન થયેલા છે, અને તાંત્રિક મંત્રો ઋષિદ્વારા મુખથી ઉત્પન્ન થયેલા છે. વૈદિક એટલે વેદ મંત્રો સમજવા. વૈદિક મંત્રોમાં દેવતાદવાનની ચૈતન્ય શક્તિ વ્યાપ્ત છે. માટે શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા સાક્ષાત્ પરમાત્મા શ્રી કૃષ્ણ ભગવાને પોતે શ્રીમુખે કહેલી છે, તેથી તેનામાં પણ મંત્રધર્મ સમાયેલો છે.

ન્યાં આગળ મંત્ર હોય છે, ત્યાં આગળ તેના ઋષિ; હંદ દેવતા, ખીજ અને કીલક આ છ તેની સાથે હોવાં જોઈએજ. એટલા માટે મંત્ર, ન્યાસ, ધ્યાન અને એક પણ અધ્યાયનો નિત્ય દરેક મનુષ્યે ખાસ પાઠ કરવો જોઈએ, એમ સમજાવ્યા ધર્મિમાંસમાં

પ્રથમ મંત્ર. ન્યાસ, ધ્યાન, પંદરમો પુષ્પોત્તમયોગ નામનો અધ્યાય, સપ્ત શ્લોકોગીતા અને ચતુઃશ્લોકી ભાગવત અર્થ સાથે તેમજ પદ અંધ સાથે શ્રીસદ્ગુરુ કૃપાથી મૂકવામાં આવ્યાં છે જેવી જરૂર જણાવે સંબંધનો નિત્યપાઠ કરવામાં શ્રદ્ધાવહિન વધારશે એવી આશા છે.

(મંત્ર.)

ૐ અસ્ય શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાલામંત્રસ્ય ભગવાન્વેદ-
વ્યાસ ઋષિઃ ॥ અનુષ્ટુપ્ છંદઃ ॥ શ્રીકૃષ્ણઃ પરમાત્મા
દેવતા ॥ અશોભ્યાનન્વશોચસ્ત્વં પ્રજ્ઞાવાદાંશ્ચ ભાષસ
ઘતિ બીજમ્ ॥ સર્વધર્માન્પરિત્યજ્ય મામેકં શરણું વ્રજેતિ
શક્તિઃ ॥ અહં ત્વા સર્વપાપેભ્યો મોક્ષયિષ્યામિ મા શુચ
ઘતિ કીલકમ્ ॥

અર્થઃ —“આ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતારૂપી સમસ્ત મંત્રના ઋષિ એટલે
દ્રુપ્તા (જેનાના અર્થાત્ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના વચનનો સંગ્રહ કરનારા)
ભગવાન્ વેદવ્યાસ છે; છંદ અનુષ્ટુપ્ છે; મંત્રના અધિષ્ઠાતા દેવ શ્રી
કૃષ્ણ પરમાત્મા છે; નહિ શોક કરવા યોગ્યનો તું શોક કરે છે અને
પંડિતોની પેઠે પ્રૌઢ ભાષણો કરે છે; ” (આ બીજા અધ્યાયના
૧૧મા શ્લોકનો પૂર્વાર્દ આ) મંત્રનું બીજ (એટલે અંતરંગનું મુખ્ય
કારણ) છે; “ સર્વ ધર્મોનો ત્યાગ કરીને એક મારે શરણે આવ; ”
(અઠારમા અધ્યાયના ૬૬મા શ્લોકનો પૂર્વાર્દ) આ મંત્રની શક્તિ
(એટલે રોગવવાનું બળ) છે; અને (તેજ શ્લોકનો ઉત્તાર્દ) “હું
તને સર્વ પાપોથી છોડાવીશ તું શોક કર નહિ.” એ આ મંત્રનો
કીલક એટલે બીજાની પેઠે એક ઠેકાણે સ્થિર કરનાર છે. કીલક

વિના મંત્ર રિથર થતો નથી, માટે છેવટે કીલક વડે (મંત્રરૂપી ખીલા વડે) સાધ્ય મંત્રને સફલ કરવા માટે રિથર કરવો.”

ન્યાસની સમજણ

વેદિક અથવા તાંત્રિક, હરકોઈ મંત્રથી દેવ પૂજા, જપ વિગેરે, વિગેરે કરવું હોય ત્યારે પ્રથમ કર્મ કર્તા પુરૂષે તથા કર્મ કરાવનાર ઋત્વિજ્ઞે-આઘ્યોએ શરીરના બિન્ન બિન્ન અવયવોમાં અમુક અમુક મંત્રોનું આરોપણ કરીને મંત્રમૂર્તિ-મંત્રમય થવું જોઈએ અને તેટલા માટે શરીરના જૂદા જૂદા અવયવોમાં મંત્રોના બિન્ન બિન્ન પદોનું તથા અક્ષરોનું આરોપણ કરવામાં આવે છે, તેને ન્યાસ કહે છે. તે ન્યાસના ત્રણ ભેદ છે:-અંગ ન્યાસ, કર ન્યાસ તથા બીજ ન્યાસ. અહીં પ્રથમ કર ન્યાસ અને પછી અંગ ન્યાસ દર્શાવીશું:-શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાનો પાઠ કરનારે શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા રૂપી મંત્રના ઋષિ, છન્દ, દેવતા, વગેરેનું સ્મરણ કર્યા પછી નીચે પ્રમાણે મંત્રો બણીને પ્રથમ કર ન્યાસ કરવા.

કર ન્યાસ.

‘નેનં હિંદન્તિ શસ્ત્રાણિ નેનં દહતિપાવકઃ ‘ધૃત્યં

શુષ્કાકથો નમઃ’ ॥

અર્થ:-‘આત્માને શસ્ત્રો છેદી શક્તાં નથી અને અગ્નિ આળી શક્તો નથી.’ આ મંત્ર બણીને બાળને હાથના અંગુઠાઓનો સ્પર્શ કરીને તેને પ્રણામ કરવા.”

‘ન ચૈનં કલેદયન્ત્યાયો ન શોષતિ માતૃતઃ ‘ધૃતિ

તર્જનીભ્યાં નમઃ’ ॥

અર્થ:—“પાણી આત્માને ભીનો કરી શકતું નથી તથા પવન આત્માને શોષી શકતો નથી. આ મંત્ર બણીને હાથની બન્ને તર્જનીઓ (મંથુકા પાસેની આંગળાઓ) નો સ્પર્શ કરીને તેને નમસ્કાર કરવા.”

અન્નછેદ્યોયમદાદ્યોયમકલેદ્યોડશોધ્ય એવં ચેતિ

મધ્યમાલ્યાં નમઃ ૧૪

અર્થ:—‘આ આત્મા કપાય નહિ તેવો, બળાય નહિ તેવો, ભીનો કરી શકાય નહિ તેવો અને શોષાય નહિ તેવો છે;’ આ મંત્ર બણીને હાથની બન્ને વચલી આંગળાઓનો સ્પર્શ કરીને તેને પ્રણામ કરવા.”

નિત્ય સર્વાંગતઃ સ્થાણુરચ્ચલોડયં સનાતન

‘દત્યનામિકાલ્યાં નમઃ’ ૧૧

અર્થ:—“આ આત્મા નિત્ય, સર્વવ્યાપી, સ્થિર, અચળ અને સનાતન છે; આ મંત્ર બણીને હાથની બન્ને અનામિકાઓ (ટચલી આંગળાની પાસેની આંગળાઓ) નો સ્પર્શ કરીને તેને નમસ્કાર કરવા.”

પરથ મે પાર્થ નૃપાણિ શતશોડય સહસ્રશઃ ધતિ

કનિષ્ઠિકાલ્યાં નમઃ ૧૧

અર્થ:—“હે પાર્થ! તું મારા સેંકડો અને હજારો સ્પર્શે; આ મંત્ર બણીને હાથની બન્ને ટચલી આંગળાઓનો સ્પર્શ કરીને તેને નમસ્કાર કરવા.”

નાનાવિધાનિ દિવ્યાનિ નાનાવર્ણાકૃતીનિ ચેતિ

કરતલકરપૃષ્ઠાલ્યાં નમઃ ૧૧

અર્થ:—“મારાં રૂપ અનેક પ્રકારનાં, દિવ્ય તથા અનેક વસ્તુ અને આકારનાં છે; આ મંત્ર બાણીને હાથનાં બન્ને તળિયાંના અને પાછળના ભાગનો સ્પર્શ કરીને પ્રણામ કરવા. ” આ પ્રમાણે કરનાર કયાં પછી:—

અંગન્યાસ

કરનાસના જે મંત્રો ઉપર અર્થ સાથે કહી ગયા છીએ; તેજ મંત્રો બાણીને છેવટ ન્યાં અંગુષ્ઠાબ્યાં નમઃ છે; ત્યાં ‘હૃદયાય નમઃ’ ॥ એમ કહીને હાથના અગ્ર ભાગથી હૃદયનો સ્પર્શ કરવો, અને નમસ્કાર કરવા. બીજા મંત્રમાં છેવટે ન્યાં તર્જનિબ્યાં નમઃ છે; ત્યાં ‘શિરસે સ્વાહા ॥’ એમ કહીને હાથના અગ્રભાગથી મસ્તકનો સ્પર્શ કરવો. ત્રીજા મંત્રમાં છેવટ ન્યાં મધ્યમાબ્યાં નમઃ છે, ત્યાં ‘શિખાયૈ વષટ્’ ॥ એમ બોલી હાથના અગ્રભાગથી ચોટલીનો સ્પર્શ કરવો. ચોથા મંત્રમાં છેવટ ન્યાં દંત્યનાશિકાબ્યાં નમઃ છે, ત્યાં ‘કવચાયહુ’ ॥ એમ કહીને બન્ને હાથની હથેલીઓ બન્ને ખભાને અડાડીને અદ્ય વાળવી, એથી કવચ પહેરવાની ભાવના થાય છે. અને તે કવચ કહેવાય છે.

પાંચમા મંત્રમાં છેવટ ન્યાં ઇતિ કનિષ્ઠિકાબ્યાં નમઃ ॥ છે ત્યાં ‘નેત્રત્રયાય વૌષટ્’ ॥ એમ કહીને હાથના અગ્રભાગથી બન્ને નેત્રનો અને બ્રમર વચ્ચે અદ્ય રહેલા ત્રીજા નેત્રનો સ્પર્શ કરવો. છઠ્ઠા મંત્રમાં છેવટ ન્યાં કરતમ કર પૂષ્ઠાબ્યાં નમઃ ॥ છે ત્યાં ‘અસ્ત્રાયકુ’ ॥ એમ કહી જમણા હાથ માથા ઉપરથી ફેરવી તેના વડાં ડાબા હાથની હથેલીમાં તાળાં વગાડવી. (આ પ્રમાણે

અંગન્યાસ કરવા; તે કરન્યાસના મંત્રથી જ કરવા. પરંતુ કરન્યાસની ઠેકાણે એટલે, આંગળાઓના ન્યાસની ઠેકાણે ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે તેજ મંત્રોથી અંગન્યાસ કરવા).

ધ્યાનનો વિધિ

અંગન્યાસ કર્યા પછી આરાધ્ય દેવતાનું ધ્યાન કરવું જોઈએ, ધ્યાનને માટે અગ્નિ પુરાણમાં લખે છે કે :—

દ્યૈ ચિંતાયાં સ્મૃતો ધાતુર્વિષ્ણુચિન્તા મુહુર્મુહુઃ

અનાક્ષિપ્તેન મનસા ધ્યાનમિત્યભિધીયતે ॥

અર્થ:—‘દ્યૈ ધાતુનો અર્થ’ મનન કરવું, વિચારવું’ વગેરે થાય છે. ભગવાન શ્રીવિષ્ણુનું એકાગ્રમન વડે વારંવાર ચિન્તન કરવું તેનું નામ ધ્યાન કહેવાય છે.

જે મનુષ્ય ધ્યેય વસ્તુનું ચિન્તન કરતાં કરતાં તદાકાર થઈ જાય અને તેની બહારની ઇન્દ્રિયો પણ વિષય રહિત થઈને અંતર્વૃત્તિ વાળા થાય તેનું નામ ધ્યાન. ગીતાશાસ્ત્રમાં આરાધ્ય દેવતા વગેરેનું ધ્યાન નીચે સૂચવેલ છે:—

૧૧૪
ધ્યાન.

ૐ પાર્થાય પ્રતિભોધિતાં ભગવતા નારાયણેન સ્વયં
વ્યાસેન પ્રથિતાં પુરાણમુનિના મધ્યે મહાભારતમ્ । અદ્વૈ-
તામૃતવર્ષિણીં ભગવતીમષ્ટાદશાધ્યાયિનીમગ્ધ ત્વામનુસ-
ન્દધામિ ભગવદ્ગીતે ભવદ્વેષિણીમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ:—“શ્રીભગવાન નારાયણે પોતે અર્જુનને ઉપદેશ કરીને

જાણીએલાં, પ્રાચીન મુનિ શ્રીવેદવ્યાસે મહાભારતમાં અઢાર અધ્યાય રૂપે રચેલાં તથા સર્વ અલ્લિવદં બ્રહ્મ નેહુ નાનાસ્તિ કિંચન ? આ આપુ જગત્ પરબ્રહ્મ છે, તેના વિના બીજું કંઈ પણ નથી આવું અદ્વૈતરૂપી અમૃત વરસાવનારાં તથા જન્મ-મરણને ટાળનારાં એવાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને ગાયેલાં હે માતાજી ભગવદ્ગીતા ? આપનાં સ્વરૂપનું હું ધ્યાન કરું છું. (૧)

ભાવાર્થ:—“ શ્રીસદ્ગુરુ રૂપ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ પોતે જીવાત્મરૂપ અજુનને શિષ્યરૂપ મળી તેના કલ્યાણાર્થે મોહની નિવૃત્તિ કરાવવા અને ત્યાગની મૂર્તિ બનાવવા ગીતારૂપી પર્મ અમૃત આપ્યું તેજ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા વ્યાસરૂપ ભગવાને યાવત્ જીવને શિષ્ય રૂપ મળી તેમના મોક્ષાર્થે પ્રસિદ્ધ કીધું. તેમાંથી સંત મહાત્માઓએ જીવના કલ્યાણ માટે ગદ્ય, પદ્ય રૂપે અનેક રીતે ગીતા શાસ્ત્રના વચનો સરળતાથી સમજાય તેમ સદ્બોધ રૂપ અમૃતનો ઝરો ઝરતો જ રાખી દીધો છે. તેનું શુદ્ધ ભાવનાથી પાન કરનાર સદ્ગુરુ રૂપ બની તે અમીઝરણાં વરસાવતાજ રહે છે, અને વરસાવ્યાજ કરશે. એ અમૃત અખંડ છે, પૂર્ણ છે, અવિનાશી છે, અને તેને ધારણ કરનાર અમૃતમય જ બને છે; એ નિઃસંદેહ છે.”

નમોઽસ્તુ તેવ્યાસ વિશાલબુદ્ધે કુદ્ધારવિન્દાયતપત્રનેત્ર ॥
યેન ત્વયા ભારતતૈલપૂર્ણઃ પ્રજ્વાલિતો જ્ઞાનમયઃ

પ્રદીપઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ:—“ હે વિશાળ બુદ્ધિવાળા ? હે ઉધડેલાં કમળના જેવાં વિશાળ નેત્રવાળા વ્યાસ ? તમને નમસ્કાર કરું છું. જે આપે મહાભારતરૂપી તૈલ પૂરીને ઘાનરૂપી દીવો પ્રકટ કર્યો છે.” (૨)

પ્રપન્નપારિજ્ઞતાય તોત્રવૈત્રેકપાણ્યે ૧

જ્ઞાનમુદ્રાય કૃષ્ણાય ગીતામૃતદુહે નમઃ ॥ ૩ ॥

અર્થ:—“શરણાગત લોકોને પારિજ્ઞતક સમાન, એક હાથમાં પરોણીને ધારણ કરનારા, જ્ઞાન ધારણ કરીને રહેલા અને ગીતારૂપી અમૃતને દોહનારા શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનને હું નમસ્કાર કરું છું.” (૩)

સર્વોપનિષદો ગાવો દોઘા ગોપાલ નન્દનઃ ૧

પાર્થો વત્સઃ સુધીભોક્તા દુઘં ગીતામૃતં મહત્ ॥ ૪ ॥

અર્થ:—“સર્વે ઉપનિષદો ગાય રૂપે છે, ગોપાળ પુત્ર શ્રી કૃષ્ણ તેના દોહોનારા છે, શુદ્ધિશાળી અર્જુન નામનો વાછરડો તેનો ઉપયોગ કરનાર છે અને ગીતારૂપી ઉત્તમ અમૃત તેનું દૂધ છે.” (૪)

ભીષ્મદ્રોણતટા જયદ્રથજલા ગાંધારનીલોપલા ૧

શલ્યગ્રાહવતી કૃષ્ણ વહની કર્ણેન વેલાકુલા ॥

અશ્વત્થામવિકર્ણધોરમકરા દુર્યોધનાવર્તિની ૧

સોત્તીર્ણા ખલુ પાણ્ડવે રણનદી કેવર્તકઃ કેશવઃ ॥ ૬ ॥

અર્થ:—ભીષ્મ પિતામહ અને દ્રોણાચાર્યરૂપી તટવાળા, જયદ્રથરૂપી જળથી ભરેલી, ગાંધાર દેશના રાજા શકુનિરૂપી કાળી શિલાવાળા, શલ્યરૂપી ઝૂડવાળા, કૃપાચાર્યરૂપી પ્રવાહવાળા, કર્ણ-રૂપી ભરતીઓટવાળા, અશ્વત્થામા અને વિકર્ણરૂપી ભયંકર મંધર મન્થવાળા અને દુર્યોધનરૂપી ધુમરીવાળા, સંગ્રામ નદીને પાણ્ડવો, શ્રી કૃષ્ણરૂપી સુકાનીદાર તરી ગયા હતા.” (૬)

પારાશર્યવચઃ સરોજમમલં ગીતાર્થગન્ધાત્કટં ૧

નાનાખ્યાનકકેસરં હરિકથાસમ્બોધનાબોધિતમ્ ॥

લોકે સજ્જનપદપદ્મલુરહઃ પેપીયમાનં મુદા ।

ભૂયાદ્ભારતપદ્મજાં કલિમલપ્રધસિનઃ શ્રેયસે ॥ ૭ ॥

અર્થ:—“ભગવદ્ગીતાના અર્થરૂપી ઉત્કટ સુગંધવાળું, અનેક આખ્યાનોરૂપી કેસરવાળું, પરમાત્માની કથાના ઉપદેશ વડે પ્રદુક્ષિત થયેલું. જગતમાં સજ્જનરૂપી અમરાઓ વારંવાર હાથ વડે જેમના રસનું પાન કરે છે એવું, કળિયુગના પાતકોનો નાશ કરનાર અને શ્રીપરાશરના પુત્ર વેદવ્યાસના મુખરૂપી સરોવરમાં ઉત્તેજી, શ્રી મહાભારત રૂપી નિર્મળ કમળ અમારે કલ્યાણ કરે.” (૭)

મૂકં કમેભિ વાચસાં પંજુ લંઘયતે ગિરિમ્ ॥

ચત્ક્રપા તમહં વદે પરમાનન્દ માધવમ્ ॥ ૮ ॥

અર્થ:—“જેમની કૃપા મૂનિ વાચાણ કરે છે તે પાંચજાને પર્વત ઓળંગાવે છે, તે પરમ આનંદમૂર્તિ ભક્તિપતિ શ્રી કૃષ્ણને મૂં નમસ્કાર કરે છું.” (૮)

યં બ્રહ્માવરુણેન્દ્રરુદ્રમરુતસ્તુન્વન્તિ દિવ્યૈસ્તતવૈવેદિઃ ।

સાંગપદ્મભોપનિષદગાયન્તિ યં સામગાઃ ॥

ધ્યાનાવસ્થિતતર્જીતેન મનસા પરચન્તિ યં યોગિનો ।

ચત્પ્રાન્તં ન વિદઃ સુરાસુરગણા દેવાય તસ્મૈ નમઃ ॥ ૯ ॥

અર્થ:—“બ્રહ્મા, વરુણ, ઇન્દ્ર, રુદ્ર, અને પવનો, દિવ્ય સ્તોત્રોથી જેમની સ્તુતિ કરે છે, સામવેદનું ગાન કરનારા મુનિઓ, અંગો પદ્મ, કમ અને ઉપનિષદ સાથે વેદોષી, જે પરમાત્માની સ્તુતિ કરે છે, યોગીઓ સમાધિ ચક્રાવીને પરમાત્મામાં રહેલાં મન વડે

જેમનાં દર્શન કરે છે, અને દેવતાઓ તથા દૈત્યો જેમના મહિમાના પારને પામતા નથી, તે પરમાત્માને હું નમસ્કાર કરું છું. (૯) ઇતિ ધ્યાનં.

આ પ્રમાણે ધ્યાન કર્યા પછી-ગીતાના એક અધ્યાયનો પણ નિત્ય પાઠનો નિયમ રાખવો. ગીતાના અઢાર અધ્યાય નિત્ય પાઠ કરવા કુરસદ, ન હોય તેને માટે ગીતાનો પંદરમો અધ્યાય “શ્રી પુરુષોત્તમ યોગ” જે ભક્તિ, જ્ઞાન, અને વૈરાગ્યને-દ્રઢ કરનાર છે તેનો નિત્ય પાઠ કરવા ચૂકવું નાહ.

॥ શ્રી. અધ્યાય-૧૫મો પુરુષોત્તમયોગ. ॥

“શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાના આઠમાં અધ્યાયમાં છેવટે ‘માય યોડવ્યભિચારેણ ભક્તિયોગેન સેવતે’ ઇત્યાદિ વચનો વડે એકાન્ત ભક્તિથી ભગવાનને ભજનારા તેના પ્રસાદથી મજેલાં જ્ઞાન વડે અઘરૂપ થાય છે, આમ કહ્યું છે, પરંતુ એકાન્તભક્તિ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય વિના થતી નથી, માટે વૈરાગ્યસહિત જ્ઞાનોપદેશ કરવાની ઇચ્છાથી શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મા આ પંદરમો અધ્યાયના પ્રારંભમાં અઢી શ્લોક વડે સંસારનું વૃક્ષરૂપે રૂપાલંકારથી વર્ણન કરે છે”:-

॥ શ્રી ભગવાનુવાચ ॥

ઉર્ધ્વમૂલમધઃ શાખમધ્યત્થં પ્રાહુરવ્યયમ્ ।

છંદાંસિ યસ્ય પર્ણાનિ યસ્તં વેદ સ વેદવિત્ ॥૧॥

શ્રી ભગવાન કહે છે-“હે અર્જુન! જેનું મૂળ ઉર્ધ્વ છે એટલે ક્ષર (જૂત) તથા અક્ષર (જીવ) કરતાં પુરુષોત્તમ ઉત્તમ છે, જેની

શાખા નીચે છે, એટલે પુરુષોત્તમ પછીના કાર્યોપાધિવાળા હિરણ્યગર્ભ વિગેરે જીવો છે. વેદો જેનાં પાંદડાં છે એટલે કે ધર્મ, અધર્મ પ્રતિ-પાદનદ્વારા જાયા તરીકે ગણાતા કર્મનાં ફળોને માટે સર્વે જીવો સંસાર વૃક્ષનો આશ્રય કરે છે, માટે વેદોને પાંદડાં કહ્યાં છે. કાન સવાર સુધી પણ રહેશે નહિ, આવા અવિશ્વાસથી સંસારવૃક્ષને અશ્વત્થ કહે છે, પરંતુ પ્રવાહરૂપે અવિચ્છિન્ન છે, માટે તેને અવ્યવ પણ કહે છે. આ સંસારરૂપી વૃક્ષને જાણે છે તે, વેદને જાણે છે.” (૧)

અધશ્ચોર્ધ્વં પ્રસૂતાસ્તસ્ય શાખા ગુણપ્રવૃદ્ધા વિષયપ્રવાહા ૧
અધશ્ચ મૂલાન્યનુસંતતાનિ કર્માનુબંધીનિ મનુષ્યલોકે ૧૧ ૨ ૧૧

અર્થ:—“ સર્વગુણી, રજોગુણી તથા તમોગુણી ગતિરૂપી પાણીના સિયનથી ફાલેલી, શબ્દ, સ્પર્શ આદિ વિષયરૂપી કુમળાં પાંદડાંવાળી, સંસારરૂપી વૃક્ષની શાખાઓ અર્થાત્ કાર્યોપાધિવાળા હિરણ્યગર્ભ આદિ જીવો નીચે તથા ઉપર એટલે પશુ આદિની નીચે યોનિમાં તથા દેવતા આદિની ઉંચે યોનિમાં ફેલાયલા છે અને આ મનુષ્યલોકમાં તે સંસાર વૃક્ષનાં કર્મો વડે બંધાયલાં ભોગવાસનારૂપી નાનાં નાનાં મૂળો ઉપર તથા નીચે એટલે ઉંચે નીચે યોનિમાં વિસ્તાર પામેલાં છે.” (૨)

ભાવાર્થ:—ઉપર અને નીચેના લોકમાં જે જે ભોગ ભોગવ્યા હોય, તે તે ભોગવાસના પ્રમાણે કર્મો ક્ષીણ થયા પછી જીવ પાછો મનુષ્યલોકમાં અવતરે છે અને પૂર્વવાસના પ્રમાણે કર્મમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે. કારણ કે કર્મ કરવાનો અધિકાર આ મનુષ્ય લોકમાં જ છે, બીજા લોકમાં નથી. માટે અહિં ‘મનુષ્યલોકમાં’ એમ કહ્યું છે.

ત રૂપમસ્તેષાં તમેષામસ્યજાતે નાંતે ન આદિર્ન ચ સંપ્રતિષ્ઠા ।
આધિત્યમેનં સુવિરૂઢમૂલમસંગશસ્ત્રેષુ દ્વદેન ઊત્પા ॥ ૩ ॥

અર્થ:—“ આ સંસારનાં વાસી પ્રાણીઓ, ઉપર વર્ણવેલાં
આ સંસાર વૃક્ષનાં સ્વરૂપને જાણી શકતાં નથી, તેમ તે છેડા
વગરનું હોવાથી તેના પારને, અનાદિ હોવાથી તેના આરંભને તથા તે
કેવી રીતે ઉદ્ભૂં છે ? તેની સ્થિતિને જાણી શકતાં નથી, આ પ્રમાણે
હોવાથી સંસાર વૃક્ષ જેમ કાપી શકાતું નથી, તેમ જ તે અનર્થ
કરનાર પદ્મ છે, ઓઠે દૃઢ એવા વૈરાગ્યરૂપી શસ્ત્ર વડે જેનાં મૂળ
અત્યંત પ્રયત્નથી છે, એવા સંસાર વૃક્ષને કાપી નાંખવું જોઈએ.” (૩)

તતઃ પદં તત્પરિમાર્ગિતવ્યં ચરિમન્ગતા ન નિવર્તંતિ ભૂયઃ ।
તમેવ ચાક્ષ્મં પુરુષં પ્રપદ્યે યતઃ પ્રવૃત્તિઃ પ્રસૂતા પુરાણી ॥ ૪ ॥

અર્થ:—“ ત્યાર પછી સંસાર વૃક્ષનાં મૂળજૂત વિષ્ણુપદને
જોધવું, કે જ્યાં આગળ ગયેલા ફરીને સંસારમાં આવતા નથી.
પરમાત્માને જોષ્ણનારા પુરુષ જે પરમાત્માથી ચિરકાળ વડે આ
સંસારની પ્રવૃત્તિ મૂર્છા છે, તેજ આદિ પુરુષને શરણે જઈ છું, એ
પ્રમાણે એકાન્ત ભક્તિથી પરમ પદને જોધવું.” (૪)

નિર્માનમેહાજિતસંગદોષા અધ્યાત્મનિત્યા વિનિવૃત્તકામાઃ ॥
દ્વંદ્વેર્વિમુક્તાઃ સુખદુઃખસંજૈર્ગન્ધત્યમૂઢાઃ પદમવ્યયં તત ॥ ૫ ॥

અર્થ:—“ માન અને મોહ રહિત જેઓ યથા છે, જેઓએ
પુત્રપુત્રાદિના સંગનો દોષ જીત્યો છે, જેઓ આત્મજ્ઞાનમાં નિષ્કાવાળા
છે, જેઓ વિશ્વે કંઈને કામના રહિત છે, સુખદુઃખાદિ દ્વંદ્વથી જે

મુક્ત છે અને મુદ્દપણું છોડી આચારક્રિત થઈ જાની પુરુષો, વિષ્ણુના અવિતાશી પદને પામે છે.” (૫)

ન તર્હાસયતે સૂર્યો ન સશાંકો ન પાવકઃ ।

યર્જત્વા ન નિવર્તેતે તદ્દામ પરમં મમ ॥ ૬ ॥

અર્થ:—“ સૂર્ય, ચંદ્ર તથા અગ્નિ જે પદને પ્રકાશ કરી શકતા નથી, અને યોગીઓ પણ જે પદને પામીને, ફરી અવતરતા નથી તે માફ સૌથી શ્રેષ્ઠ ધામ છે.” (૬)

(થંકા:—સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થયેલા જીવો ફરી સંસારમાં જન્મતા ન હોય તો તો “ સતિ સંપદ ન વિદુઃ સતિ સંપદા મદે ॥ પરબ્રહ્મતાં સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થઇને જાણતા નથી કે અમે પરબ્રહ્મને પ્રાપ્ત થયા છીએ.” આ શ્રુતિ પ્રમાણે સુપુત્રિ વેળા તથા પ્રલય વેળા સર્વેને મારી પ્રાપ્તિ થાય છે અને તેઓ મને જાણતા નથી માટે કોણ સંસારી રહેશે ? આવી અર્જુનને શંકા થઈ, તે ઉપરથી શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન તેને પાંચ શ્લોક વડે સંસારી જીવનું દર્શન કરાવે છે.)

મમે વાંશો જીવલોકે જીવજૂતઃ સનાતનઃ ॥

મનઃ પદ્માર્નીદિયાણિ પ્રકૃતિદથાનિ કર્ષતિ ॥ ૭ ॥

અર્થ:—“ મારેજ એક અંશ, તે અવિદ્યથી જીવરૂપ થયો છે, તે સર્વદા સંસારમાં સંસારીરૂપે પ્રસિદ્ધ છે, આ જીવ સુપુત્રિ તથા પ્રલય વેળા એ પ્રકૃતિમાં લય થયેલા મનને, પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયને, પાંચ કર્મેન્દ્રિયને તથા પ્રાણને સંસારિક ભોગ ભોગવવા માટે આકર્ષણ કરે છે. (૭)

ભાવાર્થ:— “ જીવ મારા અંશ છે, માટે સુખુક્તિ તથા પ્રલય વેળાએ યાવજીવ મારે વિષે લય થવાથી તેઓને મારી પ્રાપ્તિ થાય છે, એ વાત ખરી છે. તથાપિ અવિદ્યામાં વિટાયલો અને વાસનાવાળો જીવ, મારી પ્રકૃતિવાળાં સ્વરૂપમાં લય પામે છે, પરંતુ શુદ્ધ સ્વરૂપમાં લય પામતો નથી. માટે સંસારના ભોગ ભોગવવા સારૂરીને અવતરેલો અવિવેકી પુરૂષ, પ્રકૃતિથી થયેલી ઉપાધી રૂપ ઇન્દ્રિયોને પોતાના તરફ એએ છે. ”

શરીરં ચઢવાન્યોતિ ચચ્યાપ્યુત્કામતીધરઃ ।

ચૃદ્ધીતૈવૈતાનિ સંચાતિ વાયુર્ગંધાનિવાશયાત ॥ ૮ ॥

અર્થ:—દેહાદિકનો સ્વામી જીવ, કર્મને વશ હોવાથી જ્યારે પૂર્વનાં શરીરમાંથી નીકળે છે અને બીજા શરીરમાં પ્રવેશ કરે છે, ત્યારે વાયુ જેમ પોતાના નિવાસભૂત પુષ્પાદિમાંથી સુગંધનું સૂક્ષ્મ પરમાણુઓને લઇને જાય છે. ” (૮)

ભાવાર્થ:—“ દેહાદિકનો સ્વામી જીવ, જે શુભાશુભ કર્મના બળે જાય નીચ ગતિ ધારણ કરે છે, પરંતુ શુદ્ધ જ્ઞાની તેમ કરતો નથી, કારણ જ્ઞાનીને નિષ્કામ કર્મના બળે, શુદ્ધ ઉપાસના યોગે સત જ્ઞાન (સ્વ સ્વરૂપ સ્થીતિનું) થવાથી, પરમાત્મા પરબ્રહ્મ સ્વરૂપમાં જ લય પામે છે, એટલે ફરીને સંસારમાં તે જન્મતોજ નથી. ”

શ્રોત્રં ચક્ષુઃ સ્પર્શનં ચ રસનં ધ્રાણુમેવ ચ ।

અધિષ્ઠાય મનશ્ચાયં વિષયાનુપસેવતે ॥ ૯ ॥

અર્થ:—“ઈન્દ્રિયોના સમૂહ, એટલે કાન, નેત્ર, ત્વચ્છા, જિહ્વા,

અને નાસિકા આદિ બાહ્યેન્દ્રિયો તથા અંતઃકરણ, આટલી વસ્તુઓનો આશ્રય કરીને શબ્દાદિ વિષયોને ભોગવે છે.” (૯)

ઉત્ક્રામંતં સ્થિતં વાપિ ભુજનં વા ગુણાન્વિતમ્ ।

વિમૂઢા નાનુપશ્યતિ પશ્યંતિ જ્ઞાનચક્ષુષુઃ ॥ ૧૦ ॥

અર્થ:—“એક શરીરમાંથી બીજાં શરીરમાં જનારા અથવા તે તે જ શરીરમાં રહીને વિષયોપભોગ કરનારા અથવા તે તે જ ઇન્દ્રિયોની સાથે જોડાયેલા જીવને અજ્ઞાની પુરૂષો દેખતા નથી, પરંતુ જ્ઞાનદ્રષ્ટિવાળા વિવેકી પુરૂષો જુવે છે.” (૧૦)

ભાવાર્થ:—“આ રીતે તો કાર્ય અને કારણના સમુદાયરૂપ દેહથી જૂઠા એવા આત્માને સૌ કોઈ જાણતા નથી, તેનું કારણ શું ? અજ્ઞાન એ જ્ઞાતિ જન્મ માયાનું આવર્ણ, વિષયાશક્ત જીવને પ્રાપ્ત થવાથી તેજે પૂર્વ કે ઉત્તર કાળની, માયાશયિત જાળના યોગે પોતાના સ્વરૂપની ખબર પડતી નથી. તેના ઉત્તરમાં વળી શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન કહે છે કે;”

યતંતો યોગિનશ્ચૈનં પશ્યંત્યાત્મન્યવસ્થિતમ્ ।

યતંતોઽપ્યકૃતાત્માનો નૈનં પશ્યંત્યચેતસઃ ॥ ૧૧ ॥

અર્થ:—“ધ્યાનાદિથી આત્માને જાણવા માટે પ્રયત્ન કરનારા યોગીઓમાં કેટલાએક યોગીઓ શરીરમાં રહેલા આત્માને શરીરથી બિન્ન જાણે છે, પરંતુ શાસ્ત્ર અને અભ્યાસ આદિથી પ્રયત્ન કરતાં છતાં પણ મલિન મનવાળા અને મંદ બુદ્ધિવાળા લોકો તો આત્માને દેખતા જ નથી.” (૧૧) (ભાવાર્થ:—આત્માને જાણવો એ કામ બહુ જ કઠણ છે. વિવેકીઓમાં પણ કેટલાએક જ આત્માને જાણે છે.)

યદ્વાદિત્યગતં તેજો જગદ્વાસયતેઽપિહમ ૧

યચ્ચંદ્રમસિ યચ્ચાગ્ના તત્તેજો વિદ્ધિ મામકમ્ ॥ ૧૨ ॥

“ન તદ્વાસયતે સૂર્યઃ” ધૃત્યાદિ વચનો વડે પરમેશ્વરનું ધામ કહ્યું અને તેને પ્રાપ્ત થયેલા ફરીને અવતાર ધરતા નથી, આમ પણ કહ્યું; એટલે અર્જુનને શંકા થઈ કે ત્યારે હવે તે કાંઈ પણ અંસારી રહેશે નહિ. તેના ઉત્તરમાં શ્રી કૃષ્ણે દેહાદિથી ભિન્ન પરમાત્માનું સ્વરૂપ દર્શાવ્યું. હવે તેજ પરમાત્માના સ્વરૂપનું અનન્ત ચક્રિતરૂપે નિરૂપણ કરે છે.”—

અર્થ:—“જે સૂર્યનું તેજ આખા જગતને પ્રકાશિત કરે છે તથા જે ચંદ્રમાં અને અગ્નિમાં તેજ છે તે તેજ મારું છે એમ તું જાણ.” (૧૨)

ગામાવિશ્ય ચ જૂતાગ્નિ ધારમાચ્છમોજસા ૧

પુષ્ણપ્તિ ઔષધીઃ સર્વાઃ સોમો જૂત્વા રસાત્મકઃ ॥ ૧૩ ॥

અર્થ:—“પૃથ્વીમાં પેસીને હું સર્વ જૂતને મારા બળ વડે ધારણ કરી રહ્યો છું; અને રસવાળા ચંદ્ર યજ્ઞને હું સર્વ ઔષધી-ઓને યોષણ આપું છું.” (૧૩)

અહં વૈદ્યાનરો જૂત્વા પ્રાણિનાં દેહમાશ્રિતઃ ૧

પ્રાણાપાન સમાયુક્તઃ પચ્યામ્યન્નં ચતુર્વિધમ્ ॥ ૧૪ ॥

અર્થ:—“હું અગ્નિ યજ્ઞને સર્વ પ્રાણીઓના દેહમાં રહું છું, અને પ્રાણ અને અપાન વાયુની સાથે મળીને હું ચાર પ્રકારના એટલે ખાવાના, ચાટવાના, પીવાના અને ચુસવાના ખોરાક પચાવું છું.” (૧૪)

હાવાર્થ:—“શાસ્ત્રમાં બક્ષ્ય, બોળ્ય, લેણ અને ચોખ્ખ એમ ચાર પ્રકારના ખોરાક કહ્યા છે; દાંતથી ભાંગીને (ખટકુ ભરીને) ખવાય તે બક્ષ્ય-રોટલી, વડાં વિગેરે; જીભથી હલાવીને ખવાય તે બોળ્ય-ચાટણુ જેવા પદાર્થ તે લેણ-શાકર, ગોળ વિગેરે; ચૂસી ચૂસીને ખવાય તે ચોખ્ખ-શેરડી વિગેરે.”

सर्वस्य व्याहृं हृदि सन्निविष्टोऽभवत् स्मृतज्ञानमपोहनं च ।
वेदश्च सर्वैरहमेव वेद्यो वेदांतकृद्वेदविदेव व्याहृम ॥ १५ ॥

અર્થ:—“હું સર્વના હૃદયમાં અંતર્યામીરૂપે પ્રવેશ કરીને રહેલો છું, માટે પ્રાણી માત્રને પૂર્વે અનુભવેલી બાબતોની સ્મૃતિ, વિષય તથા ઇન્દ્રિયોના સંબંધથી થયેલું જ્ઞાન અને તે બન્નેનો વિનાશ, આ સર્વ મારાથીજ થાય છે. સર્વે વેદો વડે તે તે દેવતારૂપે હું જાણુવા યોગ્ય છું, વેદાન્ત સંપ્રદાયનો પ્રવર્તક તથા તેનું જ્ઞાન આપનારો પણ હુંજ છું, તથા વેદના અર્થને જાણનારો પણ હુંજ છું.”

દ્વાવિમૌ પુરુષૌ લોકે ક્ષરશ્ચાક્ષર એવ ચ ૧

ક્ષરઃ સર્વાણિ ભૂતાનિ કૂટસ્થોઽક્ષર ઉચ્યતે ॥ ૧૬ ॥

અર્થ:—“જગતમાં ક્ષર તથા અક્ષર એવા બે પુરુષો પ્રખ્યાત છે. તેમાં બ્રહ્મથી માંડીને સ્થાવર પર્યંત સર્વ પ્રાણીઓ ક્ષર પુરુષ કહેવાય છે અને જે શરીરનો નાશ થયા છતાં પણ પર્વતની પેઠે નિશ્ચળ રહે છે તે કૂટસ્થ અક્ષર ભોક્તા કહેવાય છે.” (૧૬)

ઉત્તમઃ પુરુષસ્ત્યન્યઃ પરમાત્મેત્યુદ્દતઃ ૧

યો લોકત્રયમાવિસ્ય બિભર્થ્યન્યથ ઇત્યરઃ ॥ ૧૭ ॥

અર્થ:—“ ઉપર કહેલા ક્ષર તથા અક્ષર પુરુષ કરતાં સાથી શ્રેષ્ઠ પુરુષ તે જીજ્ઞે છે, તેને પરમાત્મા કહે છે, ત્રણે લોકમાં ફેલાઈ ગયેલો હોય ત્રણે લોકને ધારણ કરે છે અને કદી નહિ નાશ પામે એવો અતિ શ્રેષ્ઠ પુરુષ છે. ” (૧૭)

યસ્માદક્ષરમતીતોઽહમક્ષરાદપિ ચોત્તમઃ ।

અતોઽસ્મિ લોકે વેદે ચ પ્રથિતઃ પુરુષોત્તમઃ ॥ ૧૮ ॥

અર્થ:—“ હું નિત્યમુક્ત હોવાથી જડ વર્ગને (નાશને) ઓળંગી ગયો છું, અને સર્વનો નિયંત્ર હોવાથી ચેતન વર્ગ (જીવ) કરતાં પણ હું ઉત્તમ છું; માટે હું લોકમાં તથા વેદમાં પુરુષોત્તમના નામથી પ્રખ્યાત છું. શ્રુતિ પણ કહે છે કે; “ સ વા અસ્માત્મા સર્વસ્ય વશી સર્વસ્યેશાનઃ । સર્વસ્યાધિપતિઃ સર્વમિદં પ્રશાસ્તિ ” ॥ ‘તે આત્મા, સર્વને વશ રાખનાર, સર્વનો સ્વામી તથા સર્વનો અધિપતિ છે અને આ સર્વ જગત્ ઉપર રાજ્ય કરે છે. ” (૧૮)

યો મામેવમસંમૂઢો જાનાતિ પુરુષોત્તમમ્ ।

સ સર્વવિહ્વજતિ મા સર્વભાવેન ભારત ॥ ૧૯ ॥

અર્થ:—“ હે ભરતવંશી અર્જુન ! ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જે પુરુષ નિશ્ચળ બુદ્ધિ થઈ, મારાં પુરુષોત્તમ રૂપને જાણે છે, તે સર્વ પ્રકારે મનેજ બાળે છે, કારણ કે તે સર્વના હોય છે. અને સર્વ આવથી મને બચનારો છે. ” (૧૯)

ધૃતિ ગુહ્યતમં શાસ્ત્રમિદમુક્તં મયાનથ ।

એતદ્યુધ્ધવા બુદ્ધિમાન્ સ્યાત્કૃતકૃત્યશ્ચ ભારત ॥ ૨૦ ॥

અર્થ:—“હે પાપરહિત અર્જુન! આ જ્ઞાનામાં જ્ઞાનું શાસ્ત્ર
મેં તને કહ્યું. આ શાસ્ત્ર જ્ઞાણીને હરકોઈ પણ મનુષ્ય બુદ્ધિમાન
તથા કૃતાર્થ થાય છે, ત્યારે તું તો કૃતકૃત્ય હો, તેમાં આશ્ચર્ય શું?” (૨૦)
અતિ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે ।
શ્રીકૃષ્ણાર્જુન સંવાદે પુરુષોત્તમયોગો નામ પંચદશોઽધ્યાયઃ ॥૫૫॥
(ઈં શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા પુરુષોત્તમયોગ અધ્યાય પંદરમોઽંપૂર્ણ.)

॥ શ્રી ચતુઃશ્લોકી ભાગવત ॥

શ્રી ભગવાનુવાચ ॥

જ્ઞાનં પરમગુહ્યં મેયદ્વિજ્ઞાનસમન્વિતમ્ ।

સરહસ્યં તદ્ગંગં ચગૃહાણુગદિતં મયા ॥૧॥

અર્થ:—“શ્રી ભગવાન કહે છે કે—હે બ્રહ્મા! તમને શાંતીપ્ર
જ્ઞાન અનુભવ ભક્તિ તથા તેનાં સાધન એ હું કહું છું તે તમે
ગ્રહણ કરો.” (૧)

યાવાનહં યદ્વાભાવો યદૂપગુણકર્મકઃ ।

તથૈવ તત્ત્વવિજ્ઞાનમસ્તુતે મદનુમહાત્ ॥૨॥

અર્થ:—“વળા મારું જેવું સ્વરૂપ, જેવી સત્તા તથા જેવાં
કર્મ, ગુણો અને કર્મો છે, તે સર્વનું મારા અનુમહત્તી યદ્યર્થ રીતે
તે પ્રમાણે જ તમને જ્ઞાન થાઓ.” (૨)

અહમેવાસમેવાગ્રે નાન્યથાસદસત્પરમ ૧

પશ્ચાદહંયદેતચ્ચ યોડવશિષ્યેતસોડસમ્યહમ્ ૧૧૩૧૧

અર્થ:—‘આ સૃષ્ટિની પૂર્વે હું જ હતો, તે વખતે સ્થૂળ તથા સૂક્ષ્મરૂપ પ્રપંચ અને તેનું કારણ માયા એમાંનું બીજું કંઈજ ન હતું’ સૃષ્ટિની પછી પણ હું જ છું. જે આ સર્વ પ્રપંચ દેખાય છે, તે પણ હું જ છું, તથા પ્રલય થયા પછી જે વસ્તુ બાકી રહે છે તે પણ હું જ છું; અર્થાત્ હું અનાદિ, અનંત તથા અદ્વૈતીય હોવાથી પશુસ્વરૂપ છું.” (૩)

ઋતેર્થં યત્પ્રતીયેત ન પ્રતીયેત ચાત્મનિ ૧

તદ્વિવાદાત્મનોમાયાં યથાભાસોયથા તમઃ ૧૧૪૧૧

અર્થ:—“જે વસ્તુ વસ્તુતા એ છેજ નહિ, જે વસ્તુની તેમાં પ્રતીતિ થાય અને જે વસ્તુ સત્ય હોય તે વસ્તુ તેના અધિષ્ઠાનમાં દેખાય નહિ તે મારી માયા જાણવી. દૃષ્ટાંતમાં જેમ ચંદ્રન્યેક છે, બે નથી, છતાં બે દેખાય છે, તેમજ આ જગત પણ વસ્તુતાએ ખોટું છે, છતાં સાચું દેખાય છે, ગ્રહોમાં જેમ રાહું એક ગ્રહ છે; તો પણ તે દેખાતો નથી, તેમજ આત્મા સર્વનો સાક્ષી છે; પરંતુ માયાથી આચ્છાદિત હોવાને લીધે જણાતો નથી.” (૪)

યથામહાંતિ ભૂતાનિ ભૂતેષુચ્યાવચ્ચેષ્વનું ૧

પ્રવિષ્ટાન્ય પ્રવિષ્ટાનિ તથાતેષુનેતૃષ્વહમ્ ૧૧૫૧૧

અર્થ:—“જેમ પંચ મહાભૂતો સૃષ્ટિ સરળતા પછી ભૌતિક પદાર્થોમાં અર્થાત્ ઉત્તમ, મધ્યમ દેહમાં પ્રવેશ કરીને રહેલા હોય તેમ દેખાય છે; કારણ કે તેના જોવામાં આવે છે, પરંતુ તેઓ પૂર્વેજ

તે તે દેહાદિકના કારણરૂપ હોવાથી તેઓમાં પ્રવેશ કરીને રહ્યા હોય તેમ નથી, પરંતુ મૂળથીજ તે, તેમ હું આ ભૌતિક પદાર્થોમાં પાછળથી પ્રવેશ કરીને રહ્યો નથી; પરંતુ તેના કારણરૂપે પ્રથમથીજ તેઓમાં પ્રવેશ કરીને રહ્યો છું. અર્થાત્ મારી એવી સત્તા છે.” (૫)

એતાવદેવજિજ્ઞાસ્યં તત્ત્વજિજ્ઞાસુનાડત્મનઃ ।

અન્વયવ્યતિરેકાભ્યાં યઃ સ્યાત્સર્વત્ર સર્વદા ॥ ૬ ॥

અર્થઃ—“આત્માના સ્વરૂપને જાણવાની ઇચ્છાવાળા પુરુષે એટલું જ જાણુવા જેવું છે કે, જેઅન્વય તથા વ્યતિરેક વડે સદા સર્વ ઠેકાણે છે, તેને આત્મા જાણુવો.” (૬)

એતન્મત્સમાતિષ્ઠપરમેણુસમાધિના ।

ભવાન્કલ્પવિકલ્પેષુ ન વિમુહ્યતિકર્હિચિત્ ॥ ૭ ॥

અર્થ—‘હે બ્રહ્મા ? તમે પરમ સમાધિ વડે એટલે એકાગ્ર મન વડે મારા આ મતને અનુસરો. જેથી તમને કલ્પે કલ્પે વિવિધ પ્રકારની સૃષ્ટિ રચતિ વેળાએ “હું સ્વતંત્ર કર્તા છું” આવા મોહમાં કદિ પણા કોષ્ઠવાર પડો નહિ.” (૭)

॥ ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે ડષ્ટાદશ સાહસ્ર્યાં સંહિતાયાં વૈયાસિક્યાં દ્વિતીયસ્કંધે ભાગવદ્ બ્રહ્મસંવાદે ચતુઃશ્લોકી ભાગવત્ સમાપ્તમ્ ॥

॥ શ્રી સપ્તશ્લોકી ગીતા ॥

મિત્રેકાક્ષરં બ્રહ્મવાહરનં મામનુ સ્મરન ।

યઃ પ્રયાતિ ત્યજન્નેહં સયાતિ પરમાંગતિમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ:—“ શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મા કહે છે—હે અર્જુન ! જે મનુષ્ય “ ઝંઝમ ” એવા એક અક્ષરનો ઉચ્ચાર કરતો તથા માથું રમરમું કરતો કરતો શરીરને ત્યજીને જાય છે, તે મારી શ્રેષ્ઠ ગતિને પામે છે. ” (૧)

સ્થાનેહધીકેશ તવ પ્રકીર્ત્યા જગત્પ્રહ્લયત્યનુરંજયતેય ।

રક્ષાંસિ લીતાનિ દિશો દ્રવંતિ સર્વે નમસ્યંતિ ચ સિદ્ધસંઘાતારા ॥

અર્થ:—“ આવું શ્રી કૃષ્ણ જગવાનનું વચન સાંભળી—અર્જુન કહે છે—હે ઋષિકેશ ! તમે એ પ્રમાણે અદ્ભુત પ્રભાવવાળા તથા ભક્તવત્સલ છો. માટે તમારા મહાત્મ્યના કીર્તન વડે હું એકલો કૃતાર્થ થાવું થઉં છું. એમ નથી, પણ સકળ જગત્ આપના કીર્તનથી કૃતાર્થ થાય છે તે યુક્ત છે. તેમજ જે રાક્ષસો ભય પામીને દિશાઓમાં નાસી જાય છે, અને જે સિદ્ધ પુરુષોના સમુદાય આપને નમે છે એ સર્વ પણ યુક્તજ છે. ” (૨)

સર્વતઃ પાણિપાદંતસર્વતોડક્ષિરોમુખં ।

સર્વતઃ શ્રુતિમદ્લોકે સર્વમાવૃત્યતિષ્ઠતિ ॥ ૩ ॥

અર્થ:—“ તે પરમાત્મજી વસ્તુ સર્વત્ર હાથ, પગવાળા છે, ચોતરફ કાનવાળા છે, તથા સર્વમાં વ્યાપીને રહી છે; અર્થાત્ સર્વ પ્રાણીઓની વૃત્તિવડે તથા સર્વનાં હાથ, પગ, મુખ—આદિ વડે એ સર્વત્ર વ્યાપક બધું વ્યાપકાર કરે છે. ” (૩)

કૃવિપુરાણમનુશાસિતારમણેરધીયાંમનુસ્મારેષ ॥

સર્વસ્થાતારમણિત્વકૃપમાદિત્વવદ્ધૃતમસપરસ્માદૃત ॥ ૬ ॥

અર્થ:—“ સર્વરા, અનાદિ, સર્વાનો નિષ્ક્રિયા, સૂક્ષ્મથી પણ અતિસૂક્ષ્મ, સર્વાનો ધારણ કરનાર, ચિત્તવનમાં ન આવે એવા રૂપવાળો સર્વાની પેઠે પ્રકાશવાળો, અજ્ઞાનથી પર રહેલો એવો જે દિવ્ય પુરુષ, તેનું જે પુરુષ સ્મરણ કરે છે તે દિવ્ય પુરુષને પામે છે.” (૪)

ઉદ્વંમૂલમથઃ શાખમશ્વતથં પ્રાહુરવ્યયમ્ ।

છંદોસિયસ્વપર્ણાનિયસ્તવેદસવેદવિત્ ॥ ૫ ॥

અર્થ:—“ આ સંસારરૂપી વૃક્ષને શ્રુતિ, સ્મૃતિઓ, ઉચ્ચ મૂળવાળો, નીચે શાખાવાળો, અમૃત તથા અવ્યય કહે છે. સંસાર વેદો પાંચમાં છે, તે સંસાર વૃક્ષને જે પુરુષ જાણે છે તે પુરુષ વેદ જાણનારો છે.” (૫)

સર્વસ્યચાહંહૃદ્દિસંનિવિષ્ટોભત્તઃસ્મૃતિજ્ઞાનમપોહુતંચ ।

વેદૈશ્ચસર્વેરહુમેવવેદોવેદાંતકૃદ્વેદવિદેવચાહુમ્ ॥ ૬ ॥

અર્થ:—“ હું સર્વની શુદ્ધિમાં પ્રવિષ્ટ થયો છું, માટે મારા ચક્ષુ જતે સર્વ પ્રાણીઓની સ્મૃતિજ્ઞાન તથા તે સ્મૃતિ અને જ્ઞાનનો અભાવ થાય છે. તથા સર્વ વેદો વડે હું જ જાણવા યોગ્ય છું. વેદાન્ત અર્થમાં સંપ્રદાયમાં પ્રવર્તક તથા હું જ સર્વ વેદના અર્થમાં જાણનાર છું.” (૬)

મન્મથાશયમહૃદયતોમધ્યગ્નિમાનમસ્ફુરત્ ॥

માત્રેવિષ્ણુસિદ્ધુરુદ્રવિષ્ણુમાત્રમાનમત્યજાયમાન્ ॥ ૭ ॥

અર્થ:—“ હું અશુન ? મારા વિષે મનવાળો મારો ભક્ત તમારો મારો પુરુષમાં મરણ થાય, અને નાશકાર કરે એ પ્રકારે

મારે શરણુ થએલો તું પોતાના અંતઃકરણને મારે વિષે જોડીને મનેજ પામીશ.” (૭)

(ઇતિશ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા સુપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે શ્રી કૃષ્ણાર્જુન સંવાદે સમશ્લોકી ગીતા સંપૂર્ણ) શ્રી કૃષ્ણાર્જુન મસ્તુ ॥

॥ શ્રી રાધિકા રમણાષ્ટકમ્ ॥

શ્રી ગોપિનાથં શેષશયનં જગજ્જનં સુખદાયકમ્ ।

શ્રુતિ સરસસારં સમરસં ભવજલધિપારં પરગુણમ્ ॥

જય સચ્ચિદાનંદં ગુરું વ્રજવનવિહારં હરતુતમ્ ।

મુનિજનનિદાનં સુખકરં શ્રીરાધિકા રમણં ભજે ॥ ૧ ॥

અર્થ:—“ શ્રી ગોપિકાના સ્વામીને શેષનારાયણ ઉપર શયન કરનાર, જગતના મનુષ્યોને સુખ આપનારા, વેદના સારરૂપ, સંસારરૂપી સુમુદ્રને પાર પમાડનારા, ઉત્તમ ગુણોવાળા, સત્ ચિત્ અને આનંદરૂપ ગુરુવર્મા, વ્રજભૂમિમાં વિહાર કરનારા, મહાદેવજી જેની નિરંતર સ્તુતિ કરે છે એવા, અને ઋષિમુનિઓના કારણરૂપ, સુખને આપનારા, શ્રીરાધિકા-રમણ-રાધાજીના પતિ શ્રીકૃષ્ણને હું નિરંતર ભજી છું. (૧)”

જય વિશ્વવન્દ્યં ઋતુપતિં ત્રિભુવન વરિષ્ઠં ગુરુવરમ્ ।

ભવભયકૃતાન્તં નમધરં વૈકુણ્ઠભુવનં મોક્ષદમ્ ॥

શ્રીકમળનયનં લક્ષ્મીકાન્તં રમાકાન્તં ભુવનપમ્ ॥ મુનિશરણં

અર્થ:—“ વિશ્વ જોને નમસ્કાર કરે છે એવા, ઋતુઓના પાણી કારણરૂપ, ત્રયલોકમાં શ્રેષ્ઠ એવા, પરમગુરુ સંસારરૂપી ભયને

નાશ કરવામાં યમ જેવા, ગીરીપર્વતને ધારણ કરનારા, વૈકુણ્ઠના અધિપતિ, મોક્ષને આપનાર, કમળ સરખા નયનવાળા, લક્ષ્મીજીના પતિ, જગતનું રક્ષણ કરનારા, સુખસાગર એવા શ્રી રાધિકારમણુ શ્રી કૃષ્ણચંદ્રને હું લાળું છું. (૨) ”

તનુકુટિલકેશં જનસુખેશં હૃદિવિલાસાતં કલિહરમ્ ।

ખગનાગણુવનેશં ભજે વૃંદાવનાધિપતિં પ્રજમ્ ॥

કમલાનનં કમલાપતિં કમલાસનં ઘનસુંદરમ્ ॥ મુનિ ૧૧૩૧

અર્થ:—“ વાંકી કેશાવળિવાળા, ભક્તજનોને સુખ આપનાર એવા ઈશ્વર, હૃદયમાં નિરંતર શોભનારા, કલિને દંડ દેનારા, પશુ પક્ષીઓના સ્વામી, અને કમળના ઉપર આસન કરનારા, મેઘના સરખા સ્થામ સુંદરિ, નિરંતર સુખને આપનારા એવા શ્રીરાધિકા-રમણુ શ્રી કૃષ્ણચંદ્રને હું લાળું છું. (૩) ”

આ નલિનચક્ર ગદાધરં પીતામ્બરં વરદં શુભમ્ ।

મૃતિજન્મનાશકરં વિભું શરણાગતા ભયદં પ્રભુમ્ ॥

ભવબંધનાશહરં સુ સુખદંત્રેયદં સુખસાધનમ્ ॥ મુનિ ૧૧૪૧

અર્થ:—“ શંખ, ચક્ર, ગદા, પદ્મને ધારણ કરનારા, પીળાં પીતામ્બરને પહેરનારા, વરદાનને આપનારા, કલ્યાણકારી, જન્મમરણના ભયને દૂર કરનારા, સર્વત્રવ્યાપક એવા શરણે આવેલાને અભય આપનારા, સંસારના બંધનોને નાશ કરનારા, સુખ અને ઐશ્વર્યને આપનારા સુખના સાધનરૂપ, એવા શ્રીરાધિકારમણુ શ્રી કૃષ્ણચંદ્રને હું લાળું છું. (૪) ”

શ્યામસુંદરનેત્રકમ ૧

પ્રભુ મધ્યકાસુરકેશિ ધેનુક પ્રાણ નાશકરં પરમ ॥

અર્ચ્યોપ ગોપી પતિં મહેશં દેવકીતનયં હરિમ્ ॥મુનિ ॥૧૫૧

અર્થ:—“યાદવ કુળના સન્નધિરાજ, ક્યાળું, શ્યામસુંદર નેત્રવળળ, આધાસુર, બકાસુર, કેશી અને ધેનુકાસુર જેવા મહાન દૈત્યનો પ્રાણ હરનારા, ગોકુળના ગોવંદો અને ગોવાલણોનું રક્ષણ કરનારા, મહાન સમર્થ ઇશ્વરરૂપ દેવકીના પુત્ર શ્રી હરિ એવા શ્રી રાધિકારમણુ શ્રી કૃષ્ણચંદ્રને હું ભજું છું. (૫)”

નિર્ગતવિકારં નરવરં નારાયણં નરકાન્તકમ ૧

પરમેશ્વરં દામોદરં ચાણુર મહીવિમર્દનમ્ ॥

કૌમોદકીધરમજ્જ વિષ્ણુ દેવતાર્યન મુત્તમમ્ ॥મુનિ ॥ ૬ ॥

અર્થ:—“વિકારરહિત, અતુલ્યોત્તમ સુંદર એવા, નારાયણ સ્વરૂપ, નરકગતિને મટાડનારા, દામોદરરૂપ, ચાણુર્મર્દિને નાશ કરનારા, કૌમોદકીગદાને ધારણ કરનારા, અજન્મા એવા, શ્રી રાધિકારમણુ, શ્રી કૃષ્ણચંદ્રને ભજું છું. (૬)”

લક્ષ્મીધરં લક્ષ્મીપતિં બલભદ્રભદ્રકરં પરમ ૧

શ્રીવત્સચિન્હધરં મુરારિં કામદ યદુનાયકમ્ ॥

હનુમત્પતિં સીતાપતિં લક્ષ્મીપતિં ત્રિદેશેશ્વરમ્ ॥મુનિ ॥૭૧

અર્થ:—“લક્ષ્મીને ધારણ કરનારા, લક્ષ્મીનાપતિ, બલભદ્રનું કદયાણુ કરનારા, શ્રીવત્સના ચિન્હને ધારણ કરનારા, મુરતામના દેત્યને મારનારા, દરેક કામનાઓને પરિપૂર્ણ કરનારા, યાદવ કુળના સ્વામી,

હનુમાન વડે કરીને સ્તુતિ કરાયેલ લક્ષ્મીપતિ, દરેક દેવતાઓના ઇશ્વર ત્રીલોકના અધિપતિ એવા, શ્રી રાધિકારમણુ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રને હું ભળુ છું. (૬)''

મનુજ સ્ત્રિકાળ મિત્રં પઠેઢધનાશકં હ્યારોગ્યકમ્ ।

વિષમજ્વરાદિ વિદારણું ધનધાન્ય પુત્ર પશુંદ્વિભેત્ ॥

શ્રી રાધિકારમણુષ્ટકં રમેશ્વરસ્થાનુબ્રહ્માત્ ॥ મુનિ ॥ ૮ ॥

અર્થ:—“સંપૂર્ણ પાપને નાશ કરનાર, આરોગ્યને આપનાર, દુરતર એવા ઝેરી તાવને દરનાર, ધનધાન્યાદિ રમૂધિને આપનાર, આ શ્રીરાધિકારમણુષ્ટક જે કોઈ મનુષ્ય ત્રણકાળ ભણે છે (પાઠ કરે છે) તો ઇશ્વર એવા શ્રીરાધિકારમણુની કૃપા ચક્રી તેની દરેક કામના પરિપૂર્ણ થાય છે. માટે, આ અષ્ટકથી ઋષિ મુનિઓના કારણ-રૂપ, સુખને આપનારા, એવા શ્રી રાધિકારમણુ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રને હું નિરંતર ભળુ છું. (૮)''

શ્રીબાલમુકુન્દ શુકગુરુ શ્રીહરિપ્રસાદકે ।

નીતિમયાપ્રસિદ્ધકં શ્રીશુકદેવ કૃપાળુભિઃ ॥

લોકોપકારકૃતેન તેનમુ દર્મણા જગતામિતિ ।

તુષ્યત્વયં મમ માનસે કૃતપાદમાદ્યતો હરિઃ ॥ ૯ ॥

અર્થ:—“શ્રી શુકદેવ જેના સમર્થ સદ્ગુરુ છે એવા બાલ-મુકુન્દના પુત્ર હરિપ્રસાદે લોકો ઉપકારને માટે જે આ કંઈ “અષ્ટક” પ્રસિદ્ધ કર્યું તેનાથી શ્રી હરિઃ શ્રી રાધિકારમણુ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર પ્રસન્ન થાઓ. (૯)'' ॥ સુખ ભવતુ—કલ્યાણમસ્તુ ॥

થાળા.

(રાગ. જીવણજી આવોરે જુકતે જમાડું.)

- તમે જમવા આવોરે, જુકતે જીવણજી;
 નથી અન્ય કો વહાણું રે, વાલા તમે વણજી. ૧
- સખડી અણસખડી રે, ભોજન આવતણું છે;
 મુખે સ્થો માગી રે, કહે બહુ થયે ધણું છે. ૨
- હો સત્તા વ્યાપક રે, સત્તા સહિમાં તમારી;
 માઈ જે જે દિશે રે, લેજો તે તે સિવકારી. ૩
- વહને જે વડુ હું રે, તે તમ જાપજ જણો;
 જે જે કઈં ક્રિયા રે, તે તમ મુદ્રા પ્રમાણો. ૪
- જ્યાં જ્યાં હું ચાલું રે, તે તે પ્રકૃમા તમારી;
 જાણાંતર વિલશે રે, ચમત્કૃતિ તમ ભારી. ૫
- આહુતિ આપની રે, જે મમ ભોજન ચાતું;
 મુજ વિભાસમાં રે, આપનું સ્વરૂપ પુજાતું. ૬
- એસું ને ઉડું રે, પ્રણામ તે ગણજો પ્યારા;
 એમ આત્મસમર્પણ રે, કિધું મેં જગદાધારા. ૭
- ચાતી એમ પૂજા રે, આ અવસરીયે વાલા;
 માની મન લેજો રે, નંદતણા નંદલાલા. ૮
- આ વિશ્વ તમારું રે, તમે વિશ્વ અનુરૂપા;
 સર્વેશ્વર શી હરિ રે, પરમાનંદ પર્મ અનુપા. ૯

કયા બાવે અપુરે, બાવાતિત તમે સ્વામી;
તમથી શું છાનું રે, તમે અંતરયામી. ૧૦

મનોહર મારી રે, પ્રભુ એ માની લેજો;
હરિપ્રસાદ હૃદયે રે, વાલા વશાને રહેજો. ૧૧

આરતિ

(રાગ. આનંદમગલ કરં આરતી, હરિ ગુર સંતની સેવા.)

આરતિ ઉતારં પ્રેમે પંચામૃતનની, જય જય સચ્ચિદાનંદા;
શક્તિ, સૂર્ય, ગણપતિ મગ્ગનન, હરિ, હર, શિવ ગોવિંદા. આરતિ. ૧
શુદ્ધિપ્રદા, પ્રકાશિત, વિમ્નહર, આન્તિપ્રદા, સુખ કંદા;
બલબલહર જ્ઞાન સુખનાસાગર, દૈત હર ચૈતન્ય ચંદા. આરતિ. ૨
કાર્યરૂપ ભેદ ભ્રમણા કહિયે, કારણ એક નહિ દંદા;
સગુણ નિર્ગુણ તત્ત્વં પદ્મમાંદિ, અસિપદ્મમાં અવિચ્છંદ. આરતિ. ૩
પંચતત્ત્વ વિકૃત છતાં પણ, અવિકૃત સ્વરૂપા નંદા;
સદગુર સાન સમશ્ચ યશ ગાતાં, ટળી જય બલબલ કંદા. આરતિ. ૪
નિરખત હરખત જે જન સમજત, કુખી મરત મતિમંદા;
સ્વયંજ્યોતે કરી અભેદ આરતિ, હરિપ્રસાદ બાળમુકુન્દા. આરતિ. ૫

ઉપાસના

અનાદિ પ્રવાહરૂપે યાત્ર્યા આવતા આ અસ્થિર સંસારમાં, પોતાનાં કર્મ પ્રમાણે ભમનારા જીવોને સારાં-નરસાં કર્મનાં ફળ આપનાર ઇશ્વરનાં સાકાર અને નિરાકાર એમ બે પ્રકારનાં સ્વરૂપ માનીને, મનુષ્ય પ્રાણી તેની ઉપાસના કરે છે. તે ઉપાસનામાંની એક સાકાર એટલે આકાર સહિત-મૂર્તિમાન અને બીજી નિરાકાર એટલે આકારરહિત કહેવાય છે. તે બેમાંથી ગમે તે પ્રકારે પણ પરમાત્માનાં સ્વરૂપની ઉપાસના કરવી યોગ્ય છે. પુરૂષને ઇશ્વરરૂપ મુક્તિનો માર્ગ બતાવનાર શ્રી સદગુરુ છે અને સ્ત્રીને ઇશ્વરરૂપ વિવાહિત પતિ છે. પુરૂષને તેમજ સ્ત્રીઓને જ્યાંસુધી ઇશ્વરનાં નિરાકાર સ્વરૂપનું પૂરતું જ્ઞાન ન થાય ત્યાંસુધી તેણે ઉપર કહેલાં ઇશ્વરરૂપની સાકાર ઉપાસના કરવી એ યોગ્ય છે. તન-મન-ધન સર્વ પદાર્થો, શુદ્ધ અંતઃકરણથી ઇશ્વરની પવિત્ર સેવામાં અર્પણ કરવા અને તે પદાર્થો પરથી અને તેટલો પોતાનો મોહ કહાડી નાંખવો; "આ વસ્તુઓમાં મહારી કાંઈ વસ્તુ નથી; જે છે તે સર્વ પરમાત્માની જ વિભૂતિ છે." એવો દ્રઢ નિશ્ચય કરીને, ઉદરપોષણ જેટલું એકદું કરી રાખવું અને કશામાં મમતા રાખવી નહિ; આવી તરેહના અભ્યાસથી જ્યારે સંસારી પદાર્થો પરની મમતા મટે છે, ત્યારે પરમાત્માનાં નિરાકાર સ્વરૂપની ઉપાસના કરવાની યોગ્યતા આવે છે. એવી ઉત્તમ સ્થિતિ થયેથી પરમાત્મા-પરમેશ્વરનાં સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય છે અને જન્મ-મરણરૂપી ઘટમાળમાંથી મુક્ત થઈએ છીએ; એટલુંજ નહિ પણ અંતે તે જ પરમાત્માનાં તેજસ્વી સ્વરૂપમાં જીવરૂપી ચૈતન્યશક્તિ એક રસ થઈ જાય છે. સ્ત્રી પુરૂષ માટે ઇશ્વરનાં આકાર સ્વરૂપ ઉપર કલાં; વાસ્તે

તેની એટલે સ્વામિની તેમજ સદ્ગુરની ઝીણામાં ઝીણી આજ્ઞાનો પણ ભંગ ન થાય તે માટે ઘણીજ સંભાળ રાખવી. તેમની આજ્ઞા પાળવી એજ આપણા કલ્યાણનો ખરો માર્ગ છે. જે માણસો નાનામાં નાની આજ્ઞાઓ બરાબર પાળી શકતાં નથી તે કાલવાર મ્હોટી આજ્ઞાઓ પણ એળગે છે.

પોતાનું કલ્યાણ ઇચ્છનારા મનુષ્યે સદ્ગુરની આજ્ઞાઓનું ઉદ્ધંધન કરવું નહિ; પરંતુ સદાકાળ તેમને આધીન વર્તવા તરફ રહેવું. પુરૂષને સદ્ગુર અને સ્ત્રીને પતિ જ્યારે પરદેશમાં હોય ત્યારે મનથી અને પાસે હોય ત્યારે સાક્ષાત્ સર્વ વસ્તુઓ ખતાવીને વાપરવી; પરંતુ તે વસ્તુ એવી ન હોવી જોઈએ કે જેમાં શાસ્ત્રથી કંઈ પણ વિરોધ કે બાધ આવે.

સ્રી-ત્વ પ્રકટાવવાની રીત.

પતિને વશ કરવાની ઇચ્છાવાળા ઉત્સાહી સ્ત્રીએ પ્રાતઃકાળે પતિના ઉઠ્યા પહેલાં પથારીમાંથી ઉઠીને પ્રથમ સુદસિત વસ્ત્રને શ્રદ્ધાસહિત પતિના મુખનું દર્શન કરવું. પતિ પરદેશ હોય તો તેમની છત્રીના દર્શન કરવાં અને કદાચ તે ન હોય તો તેમનાં સ્વરૂપનું ધ્યાન કરવું.

પથારીથી છુટાં પડી, પતિના ઉઠતા પહેલાં તેમને જોઈતી વસ્તુઓની (દાતણ, પ.ણી, માટી ઇત્યાદિની તૈયારી કરી રાખવી.)

પતિ નાંહી ઘેઘ તૈયાર થાય તેટલામાં ઘરના દરેક ભાગને તજે ઉપર તથા ખૂણે ખાંચરેથી ઝાડી ઝુડીને તરત નહાઈ લેવું. પતિને

મનપસંદ પાણીથી નહવરાવી પહેરવાને વસ્ત્રો આપવાં અને પછી તેમના માટે ભગવદ્દેવતાની સમગ્રીઓ તૈયાર કરવી. પતિ જે ધર્મ પાળતા હોય તેજ ધર્મ પોતે પાળવો; તેમનાથી વિરુદ્ધ ધર્મનું સેવન કોઈ કાળે પણ કરવું નહિ. પતિ ધ્યાન-પૂજનમાં બેસે તે સમયે તેમના ચરણમાં મસ્તક રાખી, નમ્ર ભાવથી અભિવંદન કરવું; અને પછી પતિદેવ અથવા સદ્ગુરુ દ્વારા મળેલા મંત્રનો જપ, અને તેટલો અવસ્ય કરવો. એટલામાં બાળકોને જાગ્રત થવાનો સમય થયો હોય એટલે તેમના તરફ ધ્યાન આપવું. પતિને મોડાં ઉઠવાનો અભ્યાસ હોય તો બાળકોની પ્રથમ સંભાળ લેવી. બાળક એ દરેક માણસનો મ્હોટો દુસ્મન છે, માટે તેનો ત્યાગ કરી ઉલ્લભી થવું અને ધરકામરૂપી યોગ્ય કસરત કરવી. “નવરૂં નખોદ વાળે” એ સાધારણ પણ કિંમતી કહેવત પર લક્ષ રાખી, ઉલ્લભમાં નિરંતર મચ્છાં રહેવું.

બાળકોને ઉઠાડી, આંખ મ્હોં ઘોઈ, વસ્ત્રો પહેરાવી સુવચેત કરવાં. પછી ધરમાં જે જે વડીલ મનુષ્યો હોય તે સબળાંઓને નિત્ય પગે લાગવા જવાની તેમના ઉપર ફરજ પાડવી, આથી બાળકોનું દેહાભિમાન ઓછું થશે અને વડીલોના રૂડા આદર્શોદયી તેમને આયુષ્ય, ચિત્તશુદ્ધિ, અને માતા-પિતાની ભક્તિરૂપ ઉત્તમ દુળો મળશે.

બાળકોને પ્રથમ ગુરુ માતા, બીજો ગુરુ પિતા અને ત્રીજો ગુરુ આચાર્ય છે. આ ત્રણે ગુરુજનો પાસેથી સારી પેઠે શિક્ષા પામેલું બાળક ઉત્તમ પ્રકારનું નિવડે છે. તેમાં પણ પતિ અને આચાર્ય કરતાં પણ માતા ઉપર વધારે જોખમદારી રહેલી છે; કેમકે આદિ આચાર્ય માતા છે, માટે પ્રથમ અવસ્થામાં બેસતા સંસ્કારો ઉપર માતાએજ લક્ષ રાખવાની જરૂર છે. પોતાનાં બાળકોને શુદ્ધ તથા

સાચું બોલતાં શીખવવું. તેમની પાસે લાડથી કાણું કાણું બોલવું નહિ. કદાચ કોઈ બીજું માણસ તેવા શબ્દો બોલતાં શીખવે અથવા તેમની પ્રત્યે બોલે તો વિવેકથી તેનો અટકાવ કરવો. પોતાના બાળકોને નીચ સ્વભાવનાં, દુર્ગુણી તથા વ્યસની માણસોને રમાડવા માટે કદી પણ સોંપવાં નહિ; તેમજ ઝાઝા હાથમાં પણ બાળકોને રમાડવા આપવાં નહિ. આમ કરવાથી બાળકની ટેવ બગડતી અટકશે. બાળકોને ઝાઝા હાથમાં નહિ આપવાનાં બીજાં કેટલાંક છુપાં કારણો છે અને તે તન-મનનો મિગાડ કરે છે. માટે આ બાબત પર ખૂબ ધ્યાન આપવું.

બોટી બહીક (' બાહુ આવશે ' એવી કોઈપણ) દેખાડવાની તથા કોઈ ભરાઈ બાળકોને માર મારવાની ટેવ રાખવી નહિ, તેમજ કોઈની રીસ તેમના પર ઉતારવી નહિ. કેમકે રોષ અથવા ક્રોધ કરવાથી કદી સાઈં પરિણામ આવતું નથી. બાળકોના દેખતાં પતિ સાથે અવિનય ભરેલી કોઈપણ ટેવથી વર્તવું નહિ, તેમ જ કંઈ પણ કુચેષ્ટા કરવી નહિ. નિત્ય સમયસર સુધડતા અને સાવચેતીથી પતિને પસંદ હોય તેવી સચ્ચકારક રસોઈ કરવી. અંતરમાં ઉત્સાહ રાખી પતિને, ધરનાં તમામ નહાનાં મોટાં માણસોને, બાળકોને તથા નોકરચાકરને જમાડી, પછી પોતે જમવું. અતિથિ (પરાણા), પતિના મિત્રો, પાસેના સગાઓ, તથા આશ્રિતો તરફ પ્રણામ ઉદાર બુદ્ધિથી અને માનની નજરે જોવું. વખત પ્રમાણે ઘટે તેવો તેમનો સત્કાર કરવો, પરંતુ કદી ઇર્ષાભાવ રાખવો નહિ. અદેખાઈ એ મ્હોટો દુર્ગુણ છે. એથી રોહ મળેલ તૂટે છે અને શત્રુઓ વધે છે. વારને સારા ગુણો મેળવી એત્રિ પ્રધારવી નહિ. પરાયું સાઈં જોઈ પ્રસન્ન થઈએ તો ઇન્ધ્ર :

આપણું પણ સાઈ કરશે. રાંધતાં, ખાંડતાં, સોતાં, ઝાટકતાં, ફળતાં વીણતાં, ઝડું કઢાડતાં તથા એવાં જ બીજાં કામો કરતાં ઝીણાં હોવાની પણ દિસા ન થાય તે માટે અને તેટલી કાળજી રાખવી. રાંધવાનું અન્ન નિત્ય નજર હેઠળ કરી (તપાસી) વાપરવું; તેમજ જળનો પણ ગળ્યા વગર ઉપયોગ કરવો નહિ. ઘરમાં ભરી મૂકેલું અનાજ તેમજ બીજાં કોઈ પણ પદાર્થો અગડી ન જાય તે માટે સાવધ રહેવું. પોતાના ઘરનું કામકાજ કરવામાં દાસી જેવો શાંત સ્વભાવ રાખવો અને હલકામાં હલકું કામ કરતાં પણ મનથી ગ્લાનિ કે નાખુશી બતાવવી નહિ. (આ હલકાં કાર્ય નિંદાપાત્ર ઠરાવતાં નથી; માત્ર નિંદારૂપ થઈ પડે તેવાં કાર્યો કરતાં શરમાવું ને તે ન કરવાં). રસોઈના કામથી પરવારી. અનાજનાં પાત્રો તપાસવાં અને અગાડતાં અનાજની સાચવણી કરવી. આ કામો કરવાને ઘેર આકર હોય તો પોતે દેખરેખ રાખવી અને નવરાશની વેળાએ નીતિનાં ઉપયોગી પુસ્તકો વાંચવાં. ખાલી નિંદા—કુચલીમાં વખત ખોવો નહિ. ‘આટલો અભ્યાસ કરી અમુક પરીક્ષામાં પાસ થયાં, એ ક્ષાની સ્ત્રીઓએ ખાસ કરી પરવા રાખવા જેવું નથી. ઘરસંસાર ઉત્તમ રીતે ચલાવતાં આવડે એ જ સ્ત્રીઓની મ્હોટી પરીક્ષા છે. માટે પહેલું તેમાં જ ધ્યાન આપવું. સ્ત્રી જ પુરૂષનો ખરો મિત્ર અથવા પ્રધાન છે; માટે કોઈવાર મિત્ર તરીકે અને કોઈવાર પ્રધાન તરીકે પતિથી બૃદ્ધ થતી હોય તો તક લઈ, વિવેકથી સુધારવી. લાયક મંત્રી કહી હાથે હા કરી રાજગી બૂદ્ધ લઈ ચલાવે તો તેમ લાંબન લાગે છે તેમ જ એક ખરો મિત્ર મિત્રની બૂદ્ધ ન સુધારે તો તે મિત્ર ખુશામતિએ ઠરે ગમે તેથી રાજ્ય અથવા મિત્રનું અદિત થાય; માટે સ્ત્રીએ પોતાનો ધર્મ બજાવવામાં પાછળ પડવું નહિ. પોતાને હાથે થતા અચર્ચક

હિસાબ રાખવો અને અનાજ તથા કૃષી વસ્તુ કયે દિવસે ધરમાં આવી તેની નોંધ રાખવી. આથી વરો ધ્યાનમાં રહેશે. કોઈપણ વસ્તુનો ઉલટો ઉપયોગ ન થાય તેની કાળજી રાખવી. કોઈને અમુક આપવાથી અમુક આપવાથી અમુક ફળ-મળશે, એવી લાલચ વગર નિત્ય શક્તિ પ્રમાણે દાન-પુણ્ય કરવું. એથી ચિંતાની શુદ્ધિ થશે અને ખરી મધ્યા વધવા લાગશે. પતિને પૂછ્યા વગર છાની રીતે દાન દેવું નહિ તેમજ ઉડાઉ સ્વભાવ રાખવો નહિ. નોકર-ચાકરથી તેમનો અધિકાર તથા તેમની અને પોતાની અવસ્થાનો વિચાર કરીને એલવા બેસવાની છુટ લેવી, પછી તે નોકર મને તે સ્ત્રી હોય કે પુરુષ હોય. વળી તેમનાથી હસવાની અથવા હાસી-મસ્કરીની છુટ તો લેવીજ નહિ. હાંસી-મસ્કરીની ટેવ રાખવાથી નહારે માર્ગે ઉતરવાનો સંભવ છે ને પોતે તેથી હલકાં ઠરીએ છીએ. પોતાને નહાવા-ધોવાના, ધરણી-લુગડાં પહેરવાના તથા સવાના સ્થાનમાં નોકરોને આવવા જવાની છુટ આપવી નહિ; પણ તે વિષે પ્રથમથી જ ના કહી દેવી. ખાનગી સંદેશા કહેવરાવવાની તથા એકાંતમાં વાતો કરવાની નોકર ચાકરથી છુટ લેવી નહિ; કેમકે એમ વર્તવાથી વખતે તેમનાથી કબાતું પડે છે અને પછિને કહી બ્રાંતિ પડે તો તેનું પરિણામ બધું માહું આવે છે. નોકરોથી-તેમાં પણ વિશેષે પુરુષવર્ગના નોકરોથી પોતાની આંતરિક સેવા કરાવવી નહિ, એટલે કે પગ-ભાથું ખજેરે જાવવાં નહિ, હાંમેશ હુશિયાર રહેવું; ગદ્ગદ રાખવી નહિ. નોકરોને મોટે અંશમાં નહિ તેમ તેમનો કહી અનુદર કરવો નહિ. કામ પૂરતું વિચારીને બોલવું અને સામાન્ય વાતો વર્તવું. કામ વખતે પાલકે ધેર જવું નહિ, તેમ પોતાના ધરમાં

પણ ચંડાળ ચોકડી જેવાં અનાચારી જૈરાંઓને એકઠાં કરી બેસવું નહિ. ઉચે સાદે વાતો કરવાની ટેવ રાખવી નહિ, તેમ જાણું અને જોશથી હસવું નહિ; પછી ચાહે પીયર હોય કે સાસરું હોય. જુદી જુદી જાતની રમત-ગમત તથા મેળા-તમાશામાં ભાગ લેવા પોતાની મરજીથી ઇચ્છા કરવી નહિ. વડીલો કહે તો તેમની સાથે પોતાની લાજ-મરજદા જળવાય તેવી રીતે ભાગ લેવો. હળદર, કંકુ, કાજળ, સિદુર, ચોળી, તાંબુલ, કાંસડી, કેશપાસ તથા મંગળાબરણ, એટલા પદાર્થોના સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીએ ત્યાગ કરવો નહિ. મતલબ કે ઘટતી રીતે શરીર સ્વચ્છ અને શોભીતું રાખવું. પતિ પરદેશ હોય ત્યારે સૌભાગ્ય ચિન્હો શિવાય વધુ પડતો શણગાર ધારણ કરવો નહિ. પતિના બોલવા-ચાલવાના આળા પાડવા નહિ તેમ જ તેમનાથી પોતાના રૂપ, ગુણ અને લાવણ્યનું અભિમાન કરી, તેમની હલકાઇ અથવા ચેષ્ટા કરવી નહિ. દેવ-દર્શનનો અતિ ભાવિકડો સ્વભાવ રાખી, મંદિર મંદિર ભટકવું નહિ. સ્ત્રીને તો પતિ એ જ સાચા દેવ છે. દેવની ઇચ્છાએ મળેલા પતિના શરીરમાં દેવભાવજ રાખવો; પછી તે ગમે તેવી ખોડખાંપણવાળો એટલે કે આંધળો, પામળો, હુઠો, કાણો, બહેરો, રોગી, કરૂપી-ગમે તેવી વિકૃતિ પતિના શરીરમાં પ્રથમથી જ હોય અથવા પાછળથી થઈ હોય; તથાપિ તેમના વિષે દુર્ભાવ લાવવો નહિ. પતિપ્રેમ એ જ સ્ત્રીનો ખરો નિયમ છે, તે દઢતાથી સમજવું. જે સ્ત્રી પોતે પોતાનો ધર્મ બૂલી પતિવ્રત તથા પરપુરુષને ચ્હાય છે તો તેવી સ્ત્રીને માતા-પિતા કે અન્ય કોઈ જ ઇચ્છતું નથી અને ચોતરફથી તે અપમાન સાથે ફિટકાર પામે છે. જાણી તેની સાખ જતી રહેવાથી જ્યાં ત્યાં હાડછેડ મધ ધણી દુઃખી થાય છે. પરંતુ પતિવ્રત પાળનારી સ્ત્રી ઠામ ઠામ પૂજનીય મહાત્મા

છે. સાધારણ એવી કહેવત છે કે “લાખ જગ્ગે પણ સાખ ન જશે. માટે સદા સંતોષી તથા ધર્મપરાયણ થઈ પતિના પ્રેમને પોષી, પ્રભુનાં પ્રીતિપાત્ર બનવા સર્વ બહેનોએ સમર્થ થવું. તેથી આ લોકમાં કીર્તિ અને પરલોકમાં શાંતિની સાથે મુક્તિ મળશે એ નક્કી જ છે. દંપતિના પવિત્ર પ્રેમ આગળ ત્રિલોકનું સુખ કશી ગણતરીમાં નથી, એમ ખાતરીથી સમજી, પ્રેમની નિત્ય વૃદ્ધિ કરવી. પતિ બહારથી ધરમાં આવે કે તરત ઉભા થઈને માન આપવું અને આસન તથા જલાદિકથી યોગ્ય સત્કાર કરવો. પણ જો બાળક ધાવતું હોય તો તેને છોડાવીને ઉઠવું નહિ; મતલબ કે વિવેક વાપરતાં વિપરીત ન થાય તેનો વિચાર રાખવો. પતિની પાસે હોઠએ ત્યારે વારંવાર તેમના મ્હો સામું જોયા ન કરવું; પરંતુ તેમના ચરણમાં જ દ્રષ્ટિ રાખવી. સાંજે રસોઈ કરવાની હોય તો તે રસોઈનું અન્ન દ્વિવસ છતાં જ સુધારી રાખવું. રાત્રિના ભોજનથી પરવારી સૂવાની જગ્યા તથા ગિછાનું સ્વચ્છ કરી, પતિને પોઢાડવા ઇચ્છા હોય તો તેમના શરીરની સેવા કરી પછી પોતે શયન કરવું. સૂવાનાં સ્થાનક શિવાય પતિથી ઉંચા અથવા બરાબરનાં આસનપર બેસવું નહિ. પતિ સાથે કંઠાર શબ્દમાં બાપણ કરવું નહિ. પણ કોમળ અને મધુર સ્વરે અને વિનય સહિત હમેશાં બેલવું. પતિ સદા નચિત રહે એવી ખાતરી બરેલી ચાલ રાખવી. સ્ત્રીઓએ પોતાને વહાલામાં વહાલું અને મોંઘામાં મોંઘું પતિસમાન કંઈ જ નથી એમ સમજવું; કારણ દરેક પોતાના બાગ્યનું ભોગવે છે પરંતુ સ્ત્રીનું બાગ્ય તો પતિના બાગ્ય સાથે જોડાયેલું છે. માટે સ્ત્રી પોતાના પતિનું જ બાગ્ય ભોગવે છે એમ કહેવાય છે તે બરાબર છે. પતિ પાસે બેસવાને

વિશેષ વખત મળતો હોય તો વિનતી કરી શીખામણની વાતો સાંભળવા આતુર રહેવું. દરેક વ્યવહારિક કાર્ય, પતિની સલાહ વગર કરવાની ઇચ્છા કોઈ દિવસ પણ કરવી નહિ; અર્થાત્ મંત્રિની પેઠે દરેક બાબતમાં પ્રથમ તેમની સંમતિ મેળવવી. કદી સર્વ વાતની તેણે આપણને સત્તા આપી હોય તોપણ તેમને કાને નાખ્યા વિના પોતાની મરજીથી કોઈ કામ કરવું નહિ. ઘરમાં કોઈપણ પદાર્થનું નુકશાન થઈ ગયું હોય તો તે વાત પતિથી છુપાવવાની ઇચ્છા નહિ કરતાં, પૂછ્યા પહેલાં જ ક્ષમા માગી દોષ કબુલ કરવો. વાંક સંતાડી ઠગવાની ધારણા રાખવી નહિ. વાંક છુપાવતાં બેવડો વાંક થાય છે તે માફીને બદલે ટપકો તથા શિક્ષા મળે છે. વળી વારંવાર વાંક ન થાય તેની કાળજી રાખવી. જેથી દુઃખ થાય તેવી વાતો પતિને કહેવી નહિ. પતિનાં ચિત્તને પોતાના કુટુંબથી છુટું પડવાનો વખત આવે એવાં વાક્યનો ઉચ્ચાર સુદ્ધાં કરવો નહિ. બનતી સંભાળથી સ્થન-શીલતા રાખી, સાસરિયાંના સન્નિધાં મનુષ્યોથી સદાય સંપીને ચાલવું; એટલું જ નહિ પણ નમ્રતાથી વર્તવું.

“સાસરિયાંની શુભા સારી, પણ પીયરિયાંની પાલખી નહિ સારી.” કારણ કે પતિની જ સાહેબી અથવા ગરીબીમાં તેની મોજ સમાયતી છે; પિતાનાં પદની સ્ત્રી અધિકારી નથી જ. પિતા રાગ હોય અને પતિ રંક હોય, તો પણ રંક પતિ સાથે જે યશ અને સુખ મળે છે તે કદી રાગ પિતાને ત્યાંથી પણ મળતું નથી. માટે પતિમાં ગપખંડ પ્રેમ અને લાગણી રાખવી. સાસરિયામાં કોઈપણ માણસથી બહુ મજબૂત કારણ વગર વિરોધ કરવો નહિ, તેમજ કોઈને મહેણું-

ટોણું મારવાની ટેવ રાખવી જ નહિ. કદાચ તે પક્ષનું કોઇ માણસ આપણને નાલાયક માલમ પડે તો બહારથી જરૂર જેટલો વ્યવહાર તેનાથી રાખવો, પણ વધારે મોં મન દેવાં નહિં. તેવાં દુર્ગુણી માણસોની સાથે ઐકાંતમાં રહેવું નહિ, ઉજ્જડ ઠેકાણે અથવા કોઇપણ સ્થળે વિશ્વાસ કરી તેમની સાથે બહાર જવું નહિ. ઘરેણું લુગડાંમાં સદા સંતોષ રાખવો. પતિની સંપત્તિનો વિચાર કર્યા વગર માગ માગ કર્યા કરવું નહિ. “પુણ્યે પાપ ઠેલાય” એ કહેવત પકડી જે સ્ત્રી કે પુરૂષ, પાપના બદલામાં પુણ્ય કરે છે અને ફરી ફરી પાપ કર્યા કરે છે અને પાછું પુણ્ય કરે છે, પણ એથી કાંઇ પાપ ટળવું નથી માટે પાપને માર્ગે પ્રથમથીજ પગલું ભરવું નહિ. કેમકે પાપનું ફળ ભોગવવું જ પડે છે. મનને અતિ ક્રમવશ બનાવે એવાં અતર, પાક, પદાર્થોની ઇચ્છા કરવી નહિ. બનતા સુધી કોઇપણ ચીજને જોઇ લલચાવું નહિં. માત્ર શરીરનાં તથા સૌભાગ્યનાં રક્ષણ માટે જે પદાર્થો જોઇએ તેનુંજ સેવન કરવું. વસ્ત્ર તથા ઘરેણું એવાં ન પહેરવાં કે જેથી પોતાની તોછડાઇ જણાય; તેમજ બહુ છટાદાર પોષાક પહેરવાની તથા બોલવા-ચાલવાની ટેવ પણ રાખવી નહિ. સાદો અને શોભિતો પોષાક પહેરવો; બોલવા ચાલવાની ઢગછગ પણ સરળ અને પ્રૌઢ રાખવી. લસણ, કાંદા (કુંગળા,) ગાજર વગેરે હલકા પદાર્થો અતિ ખાવાના ઉપયોગમાં લેવા નહિ, કેમકે તેથી શુદ્ધિ નીચ અને નિર્દય થાય છે; એટલુંજ નહિ, પણ મન અધીરું થઇ અવળે માર્ગે અથડાવે છે. બાળકોનું રક્ષણ કરવામાં તેમજ પોતાનાં શરીર સંબંધી કાર્ય કરવામાં કોઇપણ તરેહનો સંકોચ વેઠવો નહિ. માર્ગે જતાં ન્હાનાં-મોટાંની મરજદા રાખી ચાલવું ઉજાણા.

ખેદરકારી તથા મદભરી ચાલથી દેલ જની લોકો મ્હારા તરફ કેમ જોય અને હું સહુમાં દેખાવડી કેમ લાગું? એમ ધારી પગલાં ભરવાં નહિ; પરંતુ ગંભીરતાથી સામાન્યપણે ચાલવું. શીયલવ્રત પાળતાં પ્રાણુ દેહથી જુદા પડી જાય તોપણ ચિંતા નહિ, એવી ટેક રાખવી. કારણ શીયલ એ જ સ્ત્રીનો પરમ ધર્મ અને ખરો શણગાર છે. ધોળણ, નાચણ, સાંધુડી, માલણ એ જાતિની સ્ત્રીઓ ભાગ્યે જ સારી હોય છે, માટે પરીક્ષા કરી તેવી સ્ત્રીઓ સાથે પ્રસંગ પાડવો. પરંતુ સાહસ કર્યું ગણાય તેવી તેમની સોજત કરવી નહિ. પતિનો દ્વેષ કરનારી તથા પતિના શરીરમાં જેની પ્રીતિ-ભક્તિ ન હોય તેવી સ્ત્રીઓ સાથે વાતચિતનો પણ પ્રસંગ રાખવો નહિ. રતિસુખના સમય વગર ખીજ કાઢી પણ વાતમાં પોતાની વડાધ કરવી નહિ; ચાહે પોતે રૂપ-ગુણ-યૌવન-વિદ્યા અથવા ધનમાં અધિક હોય એ તો પણ. પતિ જે જે વસ્તુમાં પ્રેમભાવ રાખના હોય, તે જ વસ્તુમાં પ્રેમ રાખવો; પતિને રાજી પે રાજી અને પતિને ખેદે ખેદિત રહેવું. મતલબ કે સુખ-દુઃખમાં એકરૂપ થઇને જ વર્તવું. સતીને તો પતિ એ જ ગતિ છે. વ્રત-ઉપવાસ અથવા કાંઈ નિયમ રાખવા ઇચ્છા થાય તો પતિને પૂછી તે આજ્ઞા આપે તો જ તેનું આચરણ કરવું. જુદું બાપણ કરવાની, જુદાં આળ મ્હડાવવાની તથા વૃથા કલેશ કરવાની ટેવો રાખવી જ નહિ; કેમકે તે ટાળતાં પણ મહા મહેનત પડે છે. જે કામ કરવાની પતિની ઇચ્છા ન હોય, તે કામ તરફ વૈરભાવથી જ જોતાં રહેવું; મતલબ કે તેવાં કામ કરવાનું લેશ પણ મન કરવું નહિ. કુલ્લીન કાન્તાએ પોતાના પુત્રો કરતાં પણ પતિમાં વધારે પ્રેમ રાખવો; કારણ ખરું દૈવત પતિ જ

છે. બચના પ્રસંગ વગર પતિને નિદ્રામાંથી જગાડવા નહિ. પોતાના કોઠપણુ સાધારણ કામમાં તેમને મહેનત આપવી નહિ. પતિને જે વાત પસંદ પડતી ન હોય તેનો ઉચ્ચાર સરખો કરવો નહિ. તે વાત તો મનમાંથી જ કહાડી નાખવી. પતિ બહારથી આવે કે તુરત જ તેમનાથી કાંઈ વાતો કરવા લાગવું નહિ; પણ જ્યારે સ્થિર થાય ત્યારે ઘાટે પડતે પ્રસંગે કંઈ પણ કહેવાનો સ્વભાવ રાખવો. મંગાવ્યા છતાં પતિ કદાચ કોઈ વસ્તુ લાવ્યા ન હોય તો ભોજન અથવા પૂજન કરતી વખત તેની ઉધરાણી કરવી નહિ; જ્યારે મન શાંત હોય ત્યારે નમ્રતાપૂર્વક વિવેકથી કહેવું. રતિકાળે કોઠપણુ વાતનો વિવાદ કરવો નહિ; કોઈ પદાર્થની માગણી કરવી નહિ; તેમજ કોઠપણુ વાત કબુલાવી લેવી નહિ. ઘણી સ્ત્રીઓ એ કાળ સાધે છે, પણ તે ઘણું અયોગ્ય છે. તે કાળે પોતાની કોઠપણુ જાતની ઇચ્છા પૂરી પડાવી લેવાના વિચારમાં રહેવું નહિ; પણ કેવળ આનંદમય વૃત્તિથી જ રહેવું અને પતિના ચરણ તથા ચ્હેરાનું ભક્તિપૂર્વક ધ્યાન કરતાં રહેવું. (કારણ ગૂઢ છે.) પતિથી કાંઈપણુ વાત કરવી હોય, પૂછવું હોય કે કાંઈ લેવું-દેવું હોય તો નરમાશ ભરેલા શબ્દોથી કહેવું. સર્વ સાથે સમ્મતાથી બોલવું-ચાલવું; કેમકે વિવેક એ જ મનુષ્યનું બુદ્ધિ છે. તોછડા-(હલકા) અથવા માર્મિક શબ્દોમાં બોલવું નહિ અને ચ્હેણાં-ટાણાં તથા અબોલાના બોલો પણ બોલવા નહિ. લગ્નાદિક પ્રસંગે ફટાણાં વિગેરે હલકાં ગીતો ગાવાં નહિ, મસ્કરી કરવાની ટેવ રાખવી નહિ અને હાસ્ય કરવું તો એવું કે જેથી કોઈને હલકું ન લાગે અને ખુશી ઉપજે. કદી તેમ ન આવડે તો મુગાં રહેવું, એ અતિ ઉત્તમ છે. હાસ્યમાં એટલે હસતાં હસતાં પણ કોઈ જાતના

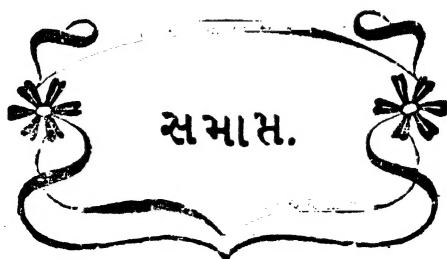
દુઃખકારક બોલ બોલવા નહિ અને અપશબ્દોનો તો ઉચ્ચાર સરખો પણ કરવો નહિ. ગુસ્સાને મારે અબોલા લઇ બેસવું નહિ. ગુસ્સાને વખત વીતે એટલે ફરી પ્રસન્ન વદને વિનય સહિત બોલવું. અત્યુત્તર એટલે જેને સામા બોલવું કહે છે, તે નહિ થાય તેની કાળજી રાખવી, તેમ તાણીને પણ બોલવું નહિ. પતિ સન્મુખ પગ પર પગ ચઢાવીને અથવા લાંબા પગ કરીને બેસવું નહિ. પતિ જે કાંઇ વસ્તુ લાવી આપે તે કાળજીથી સંભાળી રાખવી; તેમજ તેના ખર્ચ પણ વિચારીને કરવો. સંધરી રાખેલી થોડી વસ્તુ પણ કોઇ કાળે ખર્ચા કિંમતી થઇ પડે છે ને મોટો લાભ આપે છે. પતિની સેવાથી દરેક કાર્યોને ઓછી કિંમતનાં જાણવાં. હજાર કામ પડતાં મૂકી તેમની આજ્ઞાપર પહેલું ધ્યાન આપવું. દૈવયોગે પતિનાં શરીરને કદાચ રોગાદિક થઇ આવે તો તે વખતે ગભરાવું નહિ; પણ સાવધ રહી તન-મન-ધનથી સેવા કરવી. તથા ધીરજ અને હિંમત આપી ઈશ્વરસ્મરણ કરાવ્યા કરવું. પતિ પ્રેમવશ થઈ આપણા ગુણનાં વખાણ કરે તો તે સમયે તેમના પવિત્ર ચરણોમાં દષ્ટિ રાખી મૌન રહેવું; અથવા નમ્ર શબ્દોથી પોતાનો દાસભાવ અને ધર્મ પ્રકટ કરવો. પ્રસન્ને પતિથી બૂલ થયેલી જણાય તો તરત પુલાઇ ઉપદેશ દેવા બેસવું નહિ; પણ બૂલ થયા પહેલાં સૂજ પડતી હોય તો વિનતિરૂપ ચેતવણી કરવી. પતિની પ્રત્યક્ષ આજ્ઞા વગર કોઇપણ વસ્તુની લેવડ દેવડ કરવી નહિ. સ્વચ્છતા એજ સ્વર્ગ છે; માટે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ગમે તેવી અવસ્થામાં હોઇએ તો પણ શરીરથી, વસ્ત્રોથી, બાળકોથી તથા ઘરથી સર્વ પ્રકારે સ્વચ્છ રહેવાનો સ્વભાવ પાડવો. દરેક વસ્તુ ટેકાણાસર દીકઠાક જોડવી રાખવી. જે તે ન્યાં ત્યાં પડ્યું

છે એમ થવા ન દેવું. જે વેળા જે માગે તે વેળા તે તરત મળી આવે અથવા લઈ શકાય. તે માટે દરેક પદાર્થોને રાખવાનાં સ્થાનક નક્કી કરવાં; તેમજ જે પદાર્થ જ્યાંથી લીધો હોય તેને પાછો ત્યાંજ મૂકવો. પતિ જ્યારે-ગૃહસંસારને લગતાં કામમાં હોય ત્યારે તેમના વિષે શ્રી બ્રહ્માની ભાવના કરવી; કામ-શૃંગારાદિક ક્રિડાઓની કળાઓમાં તત્પર હોય ત્યારે તેમના વિષે શ્રીવિષ્ણુ ભગવાનની ભાવના કરવી; અને જ્યારે પ્રસંગોપાત ક્રોધાદિકમાં અથવા તેવીજ બીજી ખટપટમાં જોડાયા હોય ત્યારે શ્રીશ્રુ એટલે શ્રીમદ્વાદેવની તેમના વિષે ભાવના કરવી; મતલબ કે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ્વર પોતાના પતિ જ છે, એમ નિરંતર ચિંતન કરતાં રહેવું. સ્ત્રીશરીરોને માટે પતિદેવ વિના અન્ય કોઈ દેવ ઉપાસવા જોગ નથી; એમની સેવા સમાન બીજી કોઈ વ્રત નથી અને પતિ-પરાયણ થયા વિના ઉદ્ધાર પામવાનો એકે માર્ગ નથી. એમ સત્શાસ્ત્રો અને સત્પુરુષો વારંવાર પુકારીને કહે છે, માટે પતિથી ઈશ્વરનો અભેદ માનીને સર્વ સ્ત્રીઓએ તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવા, તેમને સારી રીતે અનુકૂળ રહેવા તથા તેમની જ વૃત્તિને અનુસરવામાં જરા પણ આળસ કરવું નહિ. પતિ-પત્નીનો અને ગુરુ-શિષ્યનો સંબંધ એવો અદ્વિતીય અને દૃઢ છે કે સર્વ સંબંધ એથી પાછળ પડે છે. માટે પરસ્પર પ્રેમ, વિશ્વાસ, લાગણી અને એકમેકની કાળજી રાખી વર્તવું એ જ સત્ય સુખો મેળવવાનો માર્ગ છે. માટે સ્ત્રીઓએ પતિમહિત કરી, અને શિષ્યોએ ગુરુમહિત કરી જીવન સફળ કરવું.

પ્રાર્થના

રાગ. ધનાશ્રી

કરો કર્ણા જગદીશ, અમો પર-કરો કર્ણા જગદીશ. કરો-ટેક૦.
 ધર્મો અમારા અમો આચરીયે, ચુકીયે નહિ નીમીશ. અમો પર. ૧.
 નરનારીમાં સત્ત્વ એ પ્રેરો, શુદ્ધ સનાતન ઇશ. અમો પર. ૨.
 “વસુધૈવ કુટુમ્બ” એ સુત્ર, વિસરીયે નહિ હર્નિશ. અમો પર. ૩.
 સકળ પ્રાણી સુખ સમ્પતિ પામે, ટાળો ઝેરવેરનાં વિષ. અમો પર. ૪.
 ભારતદિવ્ય માતૃભૂમિ ભાસે, પુણ્યપવિત્ર પ્રાણાધીશ. અમો પર. ૫.
 વર્ણાશ્રમ સુખપ્રદ શ્રેણિયે, અનુસરીયે અહર્નિશ. અમો પર. ૬.
 સત્ય સમર્પાં સુનીતિ અર્પો યાચીયે નામીને શીશ. અમો પર. ૭.
 હરિપ્રસાદ હરિ અમી વર્ષાવો, કાપી કળામળ કિલ્મિશ. અમો પર. ૮.

“શ્રીમદ્ પૂજ્યપાદ શ્રીગુરુજીવન મતાંત”

શ્રીગુરુદેવજી મહારાજશ્રી સંવત ૧૬૮૫ના ભાદ્રપદ શુક્લ એકાદશી ને શનીવારે સમાધિસ્થ થઇ સ્વધામ પધાર્યા, તેમની વિશ્વવ્યાપી ઝગહગતી પ્રેમજ્યોતિની જીવનકૃતિ તથા તેમનાં બોધદાયક ચરિત્રો અને વચનો હિંદુ જનસમાજ તથા સાધક વર્ગને પોતાની જીવનકળા ખિલવવામાં ખાસ ઉપયોગી અને કલ્યાણપ્રદ થાય તે હેતુથી વિસ્તારપૂર્વક છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવા મનોર્થ ઉદ્દેશ્યો છે, તે મારા પરમ દયાળુ ગુરુદેવની કૃપા હશે તો અને મારા અનુષ્ઠાનિક હૃદયમાં ખિરાજી બુદ્ધિ ચૈતન્યમાં પ્રેરણા કરશે તો તે દુર્લભ સમયમાં છપાવી પ્રસિદ્ધ કરીશ; આ પુસ્તકમાં ખાસ કરી સાધક વર્ગે ત્વરીત નામ નોંધાવી દેવાં અને જનસમાજે પણ આપાડ સુદ ૧ સુધીમાં નામ નોંધાવી દેવાં; જેથી તે નામ આ પુસ્તકમાં અમર કરવામાં આવે; શ્રીસદ્ગુરુદેવના સ્મરણાર્થે સાધકોએ ગુરુભક્તિ-સેવાર્થે તો અવશ્ય નામ નોંધાવવાં એટલે સાધક સ્મરણમાળારૂપ થાય. આ પુસ્તકની કિંમત રૂ. ૧-૪-૦ રાખવામાં આવશે. છપામણ ખર્ચ જતાં વધતી રકમ શ્રીગુરુ સ્માર્ક ફંડમાં રહેશે અને સ્માર્ક ફંડની અભિવૃદ્ધિ થઈ ગુરુદેવની કૃતિની મર્યાદા સચવાશે. માટે પ્રથમથી પુસ્તકની કિંમત-સેવાભેદ તરિકે મોકલી મૂત નામ નોંધાવો. દપાલ ખર્ચ મૂદ્.

સાધક વર્ગ, મુમુક્ષુ અને સજ્જન સદ્ગૃહસ્થોને—

સૂચના

“સુખાધ સાગર”—તૈયાર છે. કિં. રૂ. ૧-૦ ૦

પાકું પૃકું. ૫૫ ૫૦૦

“શ્રી શાન્તિગુધા—હરિવિજ્ઞાપ” નામના ગ્રંથમાં સદ્ગુરુ મહાત્મ્ય, કથા-સત્સંગ પ્રસંગે ચાલુ નિયમો, સદુપદેશ. પ્રાર્થનાઓ, સ્વરૂપસ્થિતિનાં ભજનો તથા અનુભવી પદો, થાળ, આરતિઓ અને હરિશરણાષ્ટક તથા નિર્વાણપદ્ક વિગેરે ભજન, કિર્તનોથી ભરપૂર વિવિધ રાગ-રાગણીમાં ગવાતાં નિત્ય પદ્ધતિનાં પદો વિગેરેનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. પ્રથમ ગ્રાહક થનારનાં નામ ચૈતર સુદ ૧ મુધીમાં આ ગ્રંથમાં અમર કરવામાં આવશે; નિચેને શિરનામે લખી મોકલો, રાયલ પ્લેઝ મુંદર સાથે ટુંક મુદતમાં છપાઈ બહાર પડશે. કિંમત રૂ. ૦ . ૫પાલ ખર્ચ જુદું.

શિરનામું:—

શ્રી ૦ શ. ય. શુ. ઉ. હરિપ્રસાદ બાળમુકુન્દ ભટ્ટ
(ગ્રાહકનિવા)

હાલ ઠેકાણું:—

હરિપુરા, બવાનીનો વડ-સત્સંગભુવન,

મુા ૦ સુરત

મુદ્રક: બાલકાલ જ. પટેલ, ‘નવયુગ’ મુદ્રણાલય લીમડગોલક-સુર.

